ANTONII MATTHAEI JC.

ILLUSTRI ACADEMIA ULTRAJECTINA ANTECESSORIS

COMMENTARIUS

ad

LIB. XLVIII. DIG.

DE CRIMINIBUS

…IECTA EST BREVIS, ET SUCCINTA IURIS MUNICIPALIS INTERPRETATIO

EDITIO PRIMA FLORENTINA

IN SEX VOLUMINIBUS DISTRIBUTA

ET ADNOTATIONIBUS AUCTA

THOMAE NANI JC.

IN TICINENSI ARCHIGYMNASIO IURIS CRIMINALIS ANTECESSORIS.

VOL. IV.

FLORENTIAE 1825.

EX TYPOGRAPHIA IOSEPHI PAGANI.

Super. Permiss.

Perspicuo poteris fonte levare sitim.
A. Nauger. *Lus.* IX. *vers. ult.*

TIT. V.

AD

LEG. CORNEL DE SICARIIS ET VENEFICIS.

CAPUT. I.

De Sicariis.

1. *Qui proprie sicarii?*
2. *Qui pro sicariis habeantur?*
3. *Qui assasini? et an conatus eorum puniendus capite?*
4. *An assasinus, qui mercedem non accepit?*
5. *An qui accepit ut paganum occideret?*
6. *An sicarius; qui monstrum occidit!*
7. *An qui servum, aut hominem vilem!*
8. *An qui proprium servum?*
9. *An qui ipse sibi manus intulit?*
10. *Quid si pudicitiae, aut pietatis caussam obtendat?*
11. *Quid si perierit, qui sibi manus intulit, an cadaver unco trahendum?*

Legis Corneliae plura fuerunt capita (1): nos praesenti commentario tria potissimum exsequemur; primum de sicariis; secundum de veneficis; tertium de incendiariis: ad quae capita species praesenti titulo enumeratae haud difficulter referri, atque revocari poterunt. Sicarii a sica dicti sunt: sicae autem, ut Cuiacius ex Cedrino docet, sunt *cultri parvi, qui clam ferebantur, ut non opinantes confoderentur*. Aprorum dentibus comparat Athenaeus *Lib.* XVIII. *cap.* I., quare Lipsius non male *harpen*, seu ensem falcatum interpretari videtur. Hoc autem titulo sicarii latius appellantur, non tantum qui sicas gestant; verum etiam qui quovis alio telo utuntur. §. 5. *Inst. de publ. iud.*, 1 Cui. in pr. tat. Lips. in Saturnal.

(1) Eadem Lege horribile quoque parricidii crimen continebatur. Quod crimen complexa est deinde L. Pompeia, quae *de parricidiis* inscribebatur. Ante hanc legem de homicidio quaesitum apud Romanos ex Leg. Numae, quae ita se habebat: *Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, parricida esto*, Cic. *lib.* 1. *de finib. Cap* 16.

L. si caloitur 233. §. *telum D. de V. S. L. pen.* §. *telorum D. ad L. Jul. de vi publ.*, *L.* 1. §. *occisorum D. de SC. Silan.* Sed etsi qui telo usus non fuerit, occiderit tamen, seu pugno, seu voce, sive qua alia ratione, sicarius intelligitur: ut, si quis falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: Si quis naufragos supresserit, feceritve dolo malo, quo minus navi, vel periclitantibus subveniretur: si quis cum magistratus esset, publicoro judicio praeesset, innocentem damnaverit: Si quis hominem ita incluserit, abieceritve, ut fame necaretur, *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Aquil.*, *L.* 1. *D. h. tit.*, *L.* 3. §. *ult. D. de inc. ruin. naufr.*, *L.* 4. *D. de agnos. et al. lib.*: *L.* 2. *C. de infant. expos.* Hoc amplius quidam legis interpretatione pro sicariis habentur, tametsi hominem non occiderint. Huiusmodi sunt, qui cum telo ambulant hominis occidendi, furtive faciendi caussa, cuius familia, sciente eo, adipiscendae, vel recuperandae possessionis gratia arma ceperit: qui auctor seditionis fuerit: qui hominem castraverit, quive castrari se passus erit: qui non Judaeum circumciderit, *d. L.* 1., *L.* 3. §. 4., *L.* 4. §. 2., *L.* 5. 6. 11. *D. h. tit.*, *L.* 1. *et* 2. *C. de Eunuch.*, *Nov.* 142. Quarum specierum nonnullae, etsi Lege Julia quoque de vi vindicentur, recte tamen placuit etiam praesenti Lege animadverti, quoniam ad caedem ista spectant, movere seditionem, armare servitia possessionis occupandae gratia. Castratio quoque caedium, et quidem plurimarum caussa est; ut enim Justinianus testatur in *d. Nov.* 42., contingit, ut e nonaginta exsectis, vix tres serventur. Spes praeterea hominis generandi cum castratis praeciditur, nemo non videt, multos quasi cives occidere eos, qui ennuchos faciunt, ut merito Martialis dixerit succurrisse Domitianum populis futuris, dum mares castrari vetuerit. Circumcisio ad caedem non spectat; sed ut pervicax superstitio acri remedio retunderetur, placuit qui id fecerint, eos Legi Corneliae subiiccre (2).

(2) Porrigitur per SCtum L. Cornelia ad eos, qui adversus na-

Porro cum de occiso quaeritur, nihil interest, ipsene occiderit, an alterius manu, vel opera usus fuerit: nec minus tenetur, qui manum paebuit, quam cuius consilio scelus effectum est. Idque quoniam intelligi potest ex iis, quae in prolegomenis de mandato, et iussu disseruimus, pluribus hic non repetemus. Illud solum adiiciemus, separandos secundum interpretes a mandante et mandatario, eos qui mercede operas suas locant, quique ad hominem occidendum aliorum operas conducunt, quos Assasinos vocant, ab Assasinis Phoenicae gente. Hi e Perside profecti, et Mahumedis persuasione imbuti, nihil antiquius habebant, quam hostes religionis suae quoquo modo interimere. Idque per fallaciam faciebant, simulantes se quoque ex Christianis esse, adeo ut difficulter caveri possent. His similes fuere, qui apud Mauros in regno Granatae *Monsies* dicebantur, homines ad caedes auctorati. Separandi autem a mandante et mandatario ideo, quod longe improbius sit, locare operas ad hominum caedem, easdemve mercede conducere, quam aut mandare, aut mandantis amici irae obsequi. Quamobrem etsi generali consuetudine solus criminis conatus non puniatur capite, eaque consuetudo ad mandantem quoque et mandatarium porrigatur, assasinis tamen nihil prodesse debet, solusque conatus capite puniendus est, ut non male Bartolus, eumque sequutus Gomesius notaverunt ex *L. Cicero* 39. *D. de poen.*, et c. 1. 3

Aemil. de' reb. gest. Franc. lib. 5. Thuan. hist. lib. 48.

Bart. in l. non solum §. si mandatum de iniur. Gomes 3. resol. 3. n 10. Fab. in l. is qui cum telo n. 3. et 4. C.

---

turam ingrati summum illius donum virilitatem sibi aut aliis praeciduut: sive se, aut alios, voluptatis aut lucri, et ut Ictus loquitur, promercii, libidinisve caussa castraverit, ut exectis testibus, sine muliebri pudore muliebrem mollitiem; et virilem audaciam sine virili robore praeseferant: quod est in utroque sexu deterrimum in sui unius personam contrahentes; pestiferosque mores in animos potentiorem effractis, atque obscoenis cautionibus infundentes; ut non mirum, si aliquando praemia virtutibus dabita, cinaedis, lenonibus, ac meretricibus unice pateant. Quibus ut malis Respublica eriperetur ex SCto L. Cornelia ulciscitur eos, qui castrant invitos eos vero qui et non invitos castraverint constitutione sua damnavit Hadrianus, qui et medicos virilia exscindentes morte punivit, at eos qui sponte se castrandos praebuerunt. Ac Neratio Prisco, et Annio Varo Coss. SCtum prodiit in eos, qui servum suum castrandum obtulerint. Vid. Paul. *sentent.* 5. *Tit.* 23. *in pr.*, ibiq. Cuiac., *L.* 4, et 6. D. h t.

ad l. Corn de sic. Decis. 9. cap. 30. n. 16. in fin.

de homicid. in 6. Ac licet isti de conductis dumtaxat, non conducentibus loquantur, meo tamen indicio ultimum supplicium conducentibus quoque irrogari posset. Ut enim improbissimum est, ex hominum caede quaestum facere: ita non multo levius improbissimorum hominum operam conducere. Neque id affirmare timeo, cum videam duos non incelebres viros, Ioan. Fabrum, et Tib. Decianum id iam ante me adfirmasse; tantum abest, ut probem communem scholam, quae etiam ad locantem operas suas consuetudinem generalem extendit. Sed quid dicemus, si non pecunia conductus, spe tamen alicuius praemii, vel gratiae inductus sit sicarius ad caedem perpetrandam? Quam-

4 quam variant interpretes, crediderim tamen, nisi merces certa sceleri poposita et constituta fuerit, sive in specie seu corpore, sive in pecunia numerata, non posse eum videri assasinum: alioqui dicendum, omnes mandatarios assasinos esse, quoniam aut honorarium, aut gratiam mandantis sperant, quod absur-

Vid. Farin. q. 124. n. 38. et seqq.

dum esse ipsi interpretes fatentur. Quid autem, si merces quidem constituta sit, sed ut paganus, non ut Christianus occideretur? Hic frequentibus calculis concludunt interpretes, non esse hoc assasinium, eo

5 quod *c.* I. *de homicid. in* 6. de Christianis occisis loquatur, nihilque ad nos attineant, qui foris sunt, *c. gaudemus de divort.* Verum, cum in Lege Cornelia natura spectetur, sitque communis fidelibus, atque infidelibus humanitas, non video, qui illa sententia defendi possit. Quemadmodum enim improbissimum est Christianos a Christianis conductis sicariis occidi, ita quantulo levius, si occidantur a Christianis pagani? Imo eo gravius videri debet paganum occidi a Christiano, quo id magis pugnat cum nostra professione, quoque latius infami scelere apud infideles religio deturpatur atque traducitur. Ceterum quantum ad caesos attinet, Lex Cornelia naturam spectat, ut modo diximus, nec de certo hominum genere loqui-

Far. d. qu 125. n. 133.

6 tur, sed ipsam humanitatem tuetur, *d. L.* 12. §. *ult. D. de accusat.* Inde merito quaesitum de monstro, num caedes eius ad hanc Legem pertineat? Respon-

Gomes. d. c. 3. n. 1.

det Gomesius, ne hominem quidem monstrosum occidere licere, qui caret brachio, manu, pede, vel aliquo membro, quoniam mutilus licet, homo tamen est; quippe qui animam habet, per quam homo est id, quod est, *L. quod dicitur* 12. §. 1. *D. de lib. et post. her. instit.* Verum lapsus ille est circa definitionem monstri; non enim monstrum est, cum natura vel ampliavit, vel imminuit membrorum numerum; sed cum quid contra formam generis humani, et alterius magis generis, aut animalis nascitur, *L. quaeret aliquis* 135. *D. de V. S.*, *L. non sunt* 14. *D. de stat. hom.*, *L.* 3. *in fin. C. de post. her. instit.* Et licet Ulpianus ostentum vocet, cum homo nascitur tribus manibus pedibusve, *L. ostentum* 38. *D. de V. S.*; id tamen nequaquam Gomesium iuvat: ostenti enim appellatio latius patet, quam monstri, significatque omne praeter naturae consuetudinem natum. Itaque omne quidem monstrum et ostentum erit; at non omne ostentum, etiam monstrum. Confirmat id Festus, qui ostentum pro portento accipit: portentis autem et cometas, et turbines, et sereno caelo facta tonitrua adnumerat; quae monstra nemo dixerit. Igitur non de eiusmodi ostento, de quo Gomesius loquitur, sed de monstro nostra est disputatio: quis enim dubitaret sicarium esse eum, qui hominem trimanum, sedigitum occiderit? quis non primo obtutu damnaret Aristotelis legem, qua vetuit mutilum tollere atque educare? Ac licet bicipites aspectu terribiles sunt, tamen ne de his quidem dubitandum, quin ad Legem Corneliam pertineant, quoniam ampliato membri numero magis praeter, quam contra formam humani generis nascuntur. De illis solum loquimur, quorum ita prodigiosa forma est, ut pene alterius generis vel animalis esse videantur. Et hos quidem partus impune occidi posse, interpretibus placuisse video: quorum nonnulli Decemvirorum auctoritate se tuentur, ex XII. Tab. huiusmodi caput citantes: *Monstrosos partus sine fraude caedunto*. Porro iisdem adferri poterat illud Senecae, *Morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos foetus extinguimus, liberos quoque si debiles*

Decia. 9. cap. 5 n. 31. Menoc. de arb. cas. 265. n. 81. Farin. q. 120. et 191 Senec. lib. 1. de ira.

monstrosique editi sunt, mergimus. Eodem iure Batavos nostros antiquitus usos Grotius testatur, qui partus monstrosos illico suffocabant. Nec mirum; veteres enim Germani etiam imbelles crate iniecta mergebant, ut Tacitus auctor est. Contra Benedictus censuit *in c. Ravnutius verb. et soboles quam habebat in utero*, non posse sine crimine homicidii occidi monstrum. Sed non inepte fortasse fecerit, qui diviserit utramque sententiam, et sine fraude monstra caedi lixerit, si non tantum figura sit monstrosa, sed et impetu belluino ferantur: at si aliqua in monstroso corpore rationis adpareant indicia, tum Benedicti sententiae accedendum contenderit.

Grot. 1. manud. 3. Taeit. de mor. Germ.

7 Extra monstra nihil sane interest, qualem hominem occideris, liberum, an servum. Ut ut enim servus in iure civili pro nullo habeatur, natura tamen, quam Lex Cornelia tuetur, liberis et servis communis est, ut non minus pie, quam eleganter Venuleius dixit in *d. L.* 12. §. *ult. D. de accusat.* Macrobius in *Saturn. Tibi autem*, inquit, *unde in servos tantum, ac tam immane fastidium? quasi non ex iisdem tibi et alantur elementis, eundemque spiritum ab eodem principe carpant. Vis tu cogitare eos quos ius tuum vocas iisdem seminibus ortos, eodem frui caelo, aeque vivere atque mori? Servi sunt; imo homines servi sunt, imo conservi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae. Tam tu illum videre liberum potes, quam ille te servum, nescis qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua Darii mater, qua Diogenes, qua Plato ipse.* Hactenus Macrobius. Iure quoque divino nulla adhibetur inter liberos et servos distinctio, sed generali sanctione ita cavetur; *Qui sanguinem fuderit, eius sanguis funditor, Exod.* 21. *v.* 23. Laudandum igitur hac parte ius Romanum, quod servo alieno per dolum perempto, non solum actionem Legis Aquiliae, sed et accusationem ex Lege Cornelia competere voluit, *L.* 1. §. 2. *L.* 11. §. 1. *et* 2. *D. h. tit.*, *L. inde Neratius* 23. §. *si dolo D. leg. Aquil.* Contra maximopere vituperandi Polonorum mores, qui non mancipii dumtaxat, sed et vilioris hominis caedem,

Macrob. 1. Saturn. 11.

quem Kmethonem ipsi vocant, aere luendam censuerunt. Nam ut gravius sit nobilem occidere, quam Kmethonem, non tamen inter utrumque, si humanitatem spectes, tantum interest, ut alterius caedes capitale crimen, alterius pecuniarium admissam videri debeat. Rectissime Quintilianus *declam.* 291., *Nullus est tam vilis hominis sanguis, ut non manus inquinet.* 8
Sed nec illud interest, utrum quis alienum servum an proprium occiderit: tametsi enim ius vitae et necis domini in servos antiquitus habuerint, id tamen constitutionibus Principum paulatim ademptum est. Claudius enim eos, qui aegra et affecta mancipia necare, quam exponere maluissent, caedis teneri voluit. Hadrianus servos a dominis occidi vetuit, eosque per iudices damnari iussit. Marcus, si servus proprius in adulterio deprehensus esset, accusandi necessitatem domino imposuit, *L.* 3. *D. de accusat.* Constantinus plenissime cavit, ut si dominus servum voluntate occideret, seu fuste, seu lapide, seu telo, aut laqueo, reus homicidii sit; sin virgis aut loris occiderit, aut custodiae caussa in vincula coniecerit, ut depulsa dierum distinctione, nullum criminis metum servo mortuo dominus sustineat, *L. ult. C. de emend. serv.* Quod ait de dierum distinctione, recte Azo, ad ius divinum retulisse videtur, quo distinguebatur, utrum servus statim exanimatus esset, an diem unum alterumve supervixisset, ut illo casu capital esset, non hoc, *Exod.* 21. *v.* 20. In libris enim nostris nullum alterius distinctionis vestigium relictum est. Quod separat a telis virgas et lora, non ita accipiendum, tanquam virgis ad necem caedere servos liceat, sed quod, si modus adsit, propria ista sint servorum supplicia. Saevitia enim ab omni coërcitionis genere abesse debet, alioqui ad sacram statuam servi confugient, cogeturque dominus eos bonis conditionibus vendere, *L.* 1. *D. de his qui sunt sui vel al. iure.*, § *sed hoc tempore Inst. eod.*

Tranquil. in Claud. in Spart. in Adr.

Illud supervacuum est admonere, etiam patri ius vitae et necis ademptum esse; quivis enim intelligit in Legem Pompeiam eum peccaturum, qui eo iure uti

velit. Supervacuum etiam admonere, nihil interesse, adultum, an infantem occidas; nemo enim dubitat, infantem hominem esse, *L. pen. D. h. tit.* natum an eum qui in utero est: de abortu enim pro captu nostro diligenter egimus *Libro praecedenti*. Videamus, an sicarius, qui non alii, sed ipse sibi manus intulit animo pereundi? In hac quaestione JCti distinguunt utrum conscientia criminis, an impatientia doloris, aut morbi, luctusve alicuius alteriusve rei gratia id factum sit: ut si criminis conscientia factum fuerit, etsi scelus peractum non sit, capitis poena imponatur; sin doloris impatientia, aut alterius rei gratia, ut mitius puniatur reus, *L.* 3. §. *sic autem* 6. *D. de bon. eor. qui ant. sent. mort. sibi consciv. L. omne delictum* §. *qui se vulneraverit D. de re milit.*, *L. si quis aliquid* 38. §. *ult. D. de poen.* (3). Ex sapientibus vero, qui Stoicorum praeceptis imbuti erant, existimabant, posse interdum, sine scelere sapientem pretiis vivendi mortis rationes anteponere, cum nimirum summa ratio, quae sapientibus pro necessitate est, ad tam triste consilium impellit ut Plinius pro Corellio disserit 1. *Epist.* XII., *Quamquam*, inquit, *plurimas vivendi caussas haberet, optimam conscientiam, optimam famam, maximam auctoritatem: praeterea filiam, uxorem, nepotem, sorores, interque tot pignora ve-*

Confer. eund. 3. epist. 7. 16. et epist. 24.

(3) Scilicet si impatientia doloris, aut taedio vitae, aut morbo aut furore, aut pudore mori maluit, non animadvertatur in eum; sed ignominia mittatur. Ita JCtus in *cit.* L. 6. §. 7 *de re militari*, cui convenit *cit.* L 38. §. *ult. de poen.* Verum cum utraque lex ad milites referatur, concludendum videtur ex *cit.* L. 3. *de bon. eor. etc.* ceteros a poena omnino esse immunes si ex memoratis caussis mori maluerunt. Iuris itaque romani principiis inspectis, solum Reipublicae, vel Fisci emolumentum, si intercedebat, hoc facinus culpabile reddebat usque adeo, ut qui conscientia criminis, cui bonorum publicatio cohaerebat, necem sibi compararent, perinde ac si vere damnati, bonis post mortem privarentur, ne quod ipsis, teste Dione Cassio lib. 58., solemne fuit, iura Fisci eludere possent, atque hoc ipsum est quod inquit JCtus in pr. L 3 *de bon. eor. etc. non facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientiae metum in reo velut confesso teneri*. Consul. Cl. Bynkersh. *observ. lib. IV. Cap.* 4.

ros amicos: attamen tam longa, tamque iniqua valetudine conflictabatur, ut haec tanta pretia vivendi mortis rationibus vincerentur. Et eodem *lib. epist.* XXII. *, Impetu quodam*, inquit, *et instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis; deliberare vero et caussas expendere, utque suaserit ratio, vitae mortisve consilium suscipere, vel ponere, ingentis est animi.* Neque alienus omnino ab hac secta Plato fuit, cuius praecepta quamquam proprius ad pietatem Christianorum accedunt, nonnunquam tamen ab ea turpiter deflectunt. Parci enim voluit illis, qui tristi et inevitabili fortunae casu coacti, aut pudore aliquo extremo compulsi mortem sibi conscivissent: at qui ignavia, aut formidolosi animi imbecillitate, non indicio civitatis coacti id fecissent, eos sepeliri voluit, ubi nemo alius conditur, ac nec statua, nec inscripto nomine sepulcrum honorari. Eodem argumento Cicero Catonis sceleri patrocinatur, quod vir, qui in summa virtutis atque gravitatis opinione vixerat, non potuerit sine summo dedecore, atque extremo pudore superesse reipublicae. Verum aliter longe sacra pagina, nec non ratio recta praescribit. Nullam omnino pudoris aut necessitatis caussam Deus opt. Max. admittit, cum *Genes.* IX. ita interminatur: *Requiram sanguinem vestrum de manibus vestris, de manu hominis de manu bestiarum.* Nec iudicium cum exceptione daturum se pollicetur, cum ita tulit: *Non occides*, quibus verbis cum nostrae, tum proximorum vitae consultum voluit: nec adiecit illud: *Extra quam si pudore compulsum, aut necessitate coactus id feceris.* Quae enim tanta necessitas homini Christiano accidere, quisve pudor tantus oboriri potest, ut tui ipsius parricida fias? Adhaec cum natura homini amorem sui ipsius sat larga ac liberali manu infuderit; cum vitam posuerit in bonis, mortem in malis, eandemque terrore circumdederit, nonne eo ipso ab autophonia deterrere voluit? Quid ipse Plato alibi scripserit, in homines in statione quadam et custodia esse collocatos, ex qua minime se oporteat exolvere, neque aufugere: Curam nostri Deos gerere, et nos Deorum possessionem esse?

Plato 9. de legib.

Plato in Phaedon.

At, quis militi indulgeat, si pudore compulsum stationem deseruisse se dicat, aut servo, si necessitate adactum, manus sibi intulisse praetendat? Recte Ulpianus in *L.* 23. §. *excipitur et ille D. de aedil. ed. Malus servus creditus est, qui quid facit, quo magis rebus humanis se eximat.* At non recte idem in *L. sed si damnum* 9. §. *si ipse servus D. de pecul., Licet servis naturaliter in suum corpus saevire.* Cur enim liceat? an quia servi? serviant ergo liberaliter meminerintque in corpus aliquid, in animum nil posse domini virgas: communem hanc esse sibi cum heris calamitatem, quatenus in utrosque tantundem licet
10 fortunae. Est quidem grave, dominio alieno contra naturam subiici, sed vera libertas animi, non fortunae est: quem si in adversis pariter, ac secundis aequum geras, nihil tam grave accidere poterit, quod non levius parricidio videatur. Ac licet ex sanctis quoque patribus nonnulli pudicitiae tutandae caussam exceperint, nequaquam tamen auctoritati eorum hac parte concedendum est. Quippe, quae vi stupratur, mente virgo est; enim peccat, non corpus; et unde consilium abest, inde crimen abest. Quid gravius pati potest, quae alienae libidini substernere pudorem suum constanter recusat, quam mortem? Ea igitur exspectanda potius, quam occupanda; nam mori velle, ne meriare, furor est. Postremo, ne illos quidem poenae subducendos iudicamus, qui caelestium gaudiorum anticipandorum gratia manus sibi inferunt. Exemplum facundissimus caussarum patronus Annaeus Robertus memorat, de Gallo quodam, qui suspendio vitam finiturus, in chartula scripserat: *Dissolvor, ut sim cum Christo, nec vana fides.* Et me puero multus erat sermo inter populares, de iuvene quodam rusticano, qui concionatoris eloquentia accensus, cum de aeternae vitae gaudiis ornatius dixisset, lethale sibi vulnus inflixerat, ignorans miser, haec quoque gaudia expectanda, non rapienda esse. Nec dissimilis olim Cleombroti cuiusdam exitus fuit, qui lecto libro Platonis de immortalitate animae, in mare se praecipitem dedit, ut scribit Tullius *Quaest.*

Hier. in Jou. Ambros. 3. de virgin.

Robert. 1. rer. iud. 12.

Tuscul. 1. Quamobrem, ut concludam, JCtorum distinctionem Stoicorum placitis longe anteponendam censeo; ita ut quicunque aut sceleris conscientia, aut odio creatoris, aut simili caussa, meditata impietate, et ex proposito sibi manus intulerit, eum gladio plectendum putem; quem vero repens dolor, aut pudor in facinus non praeditatum, stimulaverit, hic mitius extra ordinem puniendus videtur. Est enim quidam dolor ita acerbus atque vehemens, ut vix a constantissimis coërceri possit. Quid si perierint ante, quam 11
animadverti in eos possit, unco trahendi sunt, aut qua alia ignominia cadaver adficiendum, ut vel exequiarum pudore a tanto maleficio absterrentur. Meritoque laudamus mores hodiernos, qui cadavera furcae appendunt, aut a carnificibus urbe extracta sub patibulo sepeliunt; non enim Cynicus nobis sensus est, nihil ut interesse putemus, post mortem unco trahamur, an feretro et humeris civium efferamur. efficacem esse etiam in morituris ignominiae sensum, documento Milesiorum virgines sunt, quae cum olim nulla certa de caussa passim suspendio vitam finirent, nec ulla re huic malo occurri posset; cautum tandem, ut quae id fecisset, unco impacto nudae a carnifice traherentur. Tum demum pudore victus furor. Sed unum est, quod sententiam nostram premere videtur, durum nimirum, et a pietate alienum esse, eum punire, qui consulandus, non coercendus sit, nihil tam noxium desperantibus, quam exitii festinationem; contra nihil tam salutare, quam moram. Verum hoc argumento temperatur, non evertitur nostra sententia: ita nimirum puniendum esse reum, ut ne festinatio supplicii poenitentiae ansam praecidat; non etiam omnino dimittendum esse; ne si poena huius sceleris nulla, aut levior sit, ad id invitati homines videantur (4).

Gall. 15. cap. 10. Plin. 36. cap. 15.

(a) *Io esamino*, praeclare Filangieri *op. cit. lib. III. Par.* 4. *Cap.* 55., *quest' oggetto da politico, e non da moralista: e senza approvare il suicidio, condanno le leggi, che lo puniscono, come*

CAPUT II.

Qui Impune Occidi Possunt.

1. *Perduelles, transfugae, desertores, an impune occidi possint?*
2. *An banniti, et qui sint banniti? qui sacri homines?*
3. *An et bona eorum diripere liceat?*
4. *An mulierem bannitam impune subigere?*
5. *Quid si bannum nullius momenti sit?*
6. *An in foro conscientiae tutus sit, qui bannitum occidit?*
7. *De fure, latrone, et populatore nocturno.*
8. *Quatenus pro defensione rerum occidere alium liceat?*
9. *An Assasinos occidere liceat?*
10. *An eum qui iudici, vel apparitori resistit?*
11. *Quatenus raptorem virginis, et violentum stupratorem?*
12. *An et alienae pudicitiae tutandae caussa occidere vim facientem liceat?*

1 Quanquam, ut praecedenti capite diximus, Lex Cornelia humanitati consulit, non desunt tamen, qui sine metu Legis occidi possunt. Hos autem in tres ordines commode cogere poterimus; aut enim reipublicae, aut vitae, et bonis singulorum, aut pudicitiae imminent. In primo ordine sunt, qui ad patriam delendam hostili animo veniunt, *L. minime* 35. *D. de relig. et sumt. fun.*; transfugae, qui ad hostes deficiunt, *L.* 3. §. *ult. D. h. tit.* et desertores militiae, *L.* 2. *C. Quand. lic. unic. vind. se vel publ. devot.* (1). Omnes hos complexus est Tertulianus *in Apol. In reos maiestatis, et publicos hostes, omnis homo miles est.* Quod ait de reis maiestatis, id quanquam generale videtur, meo tamen iudicio restringendum est ad

Clar. 5. ieut. §. homicidium n. 52 52. Farin. qu 103.

---

inutili, e come ingiuste . . . . Io consiglio la ragione, e questa mi dice che l' uomo, che ha superato il più forte ostacolo, non può essere trattenuto dal più debole; che l' uomo, che abborrisce tanto la vita fino a concepire il disegno di privarsene, non può avere alcun' altra cosa così cara sulla terra, che possa distorgliernelo.

(1) Desertores militiae, si resistere ausi fuerint, veloci supplicio opprimere permittit *cit, L.* 2.

transfugas, et eos qui armati ad patriam delendam veniunt; quorum et scelus in oculos incurrit; et festinatum supplicium flagitat; oppressuri, nisi opprimantur. Ceterum sunt alii multi, qui Lege maiestatis tenentur; in quos si singulos armare velis, periculosum erit, inter tot humanos errores sola stare innocentia; nec id in libris nostris uspiam scriptum reperitur. Superioribus sane non male interpretes bannitos adnumerant, quos, si Latine loqui voluerimus, sacros et proscriptos nuncupabimus. Quamquam proscriptorum quoque non unum genus: Proscriptus 2 enim in libris nostris, nominatim *Tit.C. de bon.prosc.* et ille dicitur, cuius bona expressim confiscabantur; damnatus, cuius bona tacite; sequebatur enim tacite poenam capitalem bonorum publicatio. Hunc vero occidi non potuisse iude colligitur, quod civitatem quidem amittat, retineat tamen ea, quae sunt iuris naturae et gentium, *arg. L. deportatus* 15. *D.de interd. et releg.* Eadem igitur fortuna utitur, qua exules et deportati, quos occidi non potuisse, praeterquam quod ex *d. tit. de interd. et releg.* constat, etiam Lactantius innuit *Lib. de orig. err* 2. *cap.* 20. *Exulibus, inquit, igni et aqua interdici solebat. Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines capitis supplicio adficere.* At sacer homo dicebatur, cuius anima Diis destinata erat; et quia ad Deos pervenire non poterat, nisi soluta corpore, ideo hominem sacrum occidere fas fuit, ut Macrobius docet. Ut Festus, homo sacer is erat, quem populus iudicaverat ob maleficium, neque fas erat eum immolari; sed qui occiderat, parricidi poena non tenebatur; nam Lege tribunitia prima cautum erat. *Si quis eum, qui eo plebiscito sacer sit, occiderit, parricida ne sit.* Ea vero Lege, qua tribuni sacrosancti facti sunt; teste Dionysio ita sancitum fuit: *Ne quis vi tribunum, quasi privatum facere cogito, neve caedito, neve caedi, occidive iubeto; qui adversus ea fecerit, sacer esto, bonaque eius Cereri sacra sunto, quique eum occiderit, purus a caede esto.* His autem hominibus banniti similiores videntur; praeterquam

Marcrob, 3. Saturn. 7. Festus in verbo *Sacermons* Dionys l. 6.

Ordin. Camer part. 2. tit. 9.

enim quod nemo tecto, nemo ope, consilio iuvare eos possit, etiam iniuriis et libidini omnium exponentur. Ita enim legibus Germanorum cautum: *So bald der thaeter in die angeregte acht gessalen, declarirt und ercklaert vvird, sollen desselben leib unde gut allermaennicglich erlaubet seyn, und niemands idaran freffeln oder verhandelen koemnen*. Id est: *Simul atque declaratum fuerit, reum in supradictum bannum incidisse corpus eius et bona omnibus subiacebunt, ita ut violare eos sine fraude liceat*. Quare sententia cum tristissima sit, non in omnes, sed seditiosos tantum, rebelles et refractarios Imperatoris fertur. Nec earundem virium est bannum inferiorum principum; ab his enim banniti, seu proscripti, eius dumdaxat provinciae iura amittunt, qua eis interdictum est, ac nec fortunis suis spoliari, nedum impune occidi a quocumque possunt. Vocem ipsam quod attinet, ea nativa atque propria Germanorum est, alias multam, alias edictum significans, cum in codice legum antiquarum, tum in illo Otfridi II. *Evang*. XVIII.

Moller. 2. semestr, 24. in fin.

Ih Zellu afur thanana,
Mines selbes rendina,
Selbon ban minan
Ther ih hei zu afur scriban.

Inde *Heribannum*, edictum quo ad arma convocantur milites. Et *Arribannus*, census qui domini aerario ob caussam belli refertur. Ut planissimum sit errare eos, qui putant hanc vocem ab Italis ad Francos pervenisse, proinde quasi non Franci Germanorum lingua usi, Germaniaeque populus fuerint, ut luce clarius vir clarissimus Iohannes Isaacius Pontanus in originibus suis ostendit. Sed omissis verbis ad rem. Diximus bannitum hominem sacrum esse, atque impune occidi posse. Quaerunt interpretes, an etiam bona eius invadere liceat? Haec quaestio apud Germanos nullam videtur habere difficultatem, quoniam loco ante adducto expressim bona quoque rei
3 cuiuscunque libidini exponuntur. Quod si lex de banno lata, nominatim hanc potestatem singulis non dederit, per interpretationem ad bona nequaquam

Argent ad consf. Britt. rubr. de approbr. verb. *Per bannies* Vid. ridiculam Saliceti notationem apud Chassan. ad Consuet. Bur. 421.

Farin. d qu. 105. n. 4. et 5. Peregr. 5.

extendendam censeo. Est enim gravius hoc, et ex iniquo aliquid habet, permittere singulis ultionem publicam, licet utilitate rependatur; ideoque toto animo a Farinacio dissentio, qui huiusmodi leges favorabiles et propter publicam utilitatem extendendas scripsit. de iur. fisc. 7. n. 45. Nel. 2. part. 2. temp. quaest. 36. n. 46.

3 Imo ius hoc singulare est, et ideo ad consequentiam non producendum, *L. quod vero*, *L. in his*, *L. ius singulare D. de legib.*, ut recte Peregrinus quoque animadvertit.

4 Qua ratione et illud contra Nellum firmatur, si mulier bannita sit, quamquam occidi possit, pudori tamen eius impune illudi non posse; non enim ut vis et caedes, ita stuprum quoque vel adulterium poena vice fungi possunt. Vid. Quintil. decl. 305. Ut taceam, quod banno matrimonium non dissolvatur, quemadmodum nec deportatione, aut metallo, *L. 1. C. de repud.*, *Nov. 22. cap. 8.* (2).

5 Sed quid si bannum fuerit ipso iure nullum, ut quod innocens contra formam iuris fuerit proscriptus, an qui occiderit, immunis a poena esse debet? Interpretes distinguunt, ut excusetur, qui ignoravit, non excusetur, cui constitit de innocentia proscripti. Clar. d. § 2. 63. Menoch. 1. de arb. iud qo. n. 7. Farin. d. loc. n. 38. Et recte; licet enim res iudicata pro veritate habeatur, *L. ingenuum 25. D. de stat hom.*, tamen id ita est, verum si recte et rite reus condemnatus sit; sin pronuntiatio iudicis nullius momenti sit, non dicitur res iudicata nec exsequutioni mandari potest, *L. 4. §. condemnatum D. de re iud.*, *L. 4. C. eod.*, *L. venales 7. C. Quand. prov. non est neces.* Sic et qui uxorem duxit eam, quam ignorabat non

---

(2) De bannitis impune occidendis nullum in romano codice iuris vestigium extat: *Divi Severi et Antonini Magni rescriptum est, inquit Marcianus in* L. 1. *de requir. vel absent. damnand.*, *ne quis absens puniatur: et hoc iure utimur, ne absentes damnentur: neque enim inaudita caussa quemquam damnari aequitatis ratio patitur.* Si itaque capitalis sententia in absentes proferri haud potest, multo magis impunitas pro eorum interfectione ipso romano iure improbatur. *Questi sono gli espedienti delle Nazioni deboli, le leggi delle quali non sono, che istantanee riparazoni di un edificio ruinoso, che crolla da ogni parte.* Sunt verba nunquam satis laudati Auctorie *dei delitti e delle pene* in §. 22.

6 secundum leges repudiatam esse immunis est ab adulterii poena; qui sciens id fecit, non aeque *L. pen. D. ad L. Jul. de adult.* Sane si sententia proscribentis iniqua quidem, non tamen ipso iure nulla sit, recte dixeris, propter auctoritatem rerum iudicatarum, utrique tam scienti, quam ignoranti poenam remittendam esse. Atque ita quidem in foro Caesaris huiusmodi controversiae diiudicandae videntur: si quaeras in foro conscientiae, an omnino tutus futurus sit, qui qualemcumque bannitum occiderit, duplici distinctione utemur. Aut enim qui occidit, reipublicae consultum voluit; aut specie publicae devotionis privatas iniurias ultum ivit. Priore casu conscientia ipsum absolvet; posteriore damnabit. Adhaec, aut omnino intererat reipub. caesum quoquo modo tolli, ut qui ad patriam delendam hostili animo veniebat; aut nullum ab eo reipublicae periculum imminebat. Illo casu opprimendum, hoc quiescendum recta ratio dictabit. Damnavit quidem et hunc respublica, sed permisit, non iussit occidere. Quare si quando tibi occurrerit, repetes mente illud Senecae:

Gomes l. 76. n. 18.

Res est sacra miser. Noli mea tangere fata.,
Sacrilegae bustis abstinuere manus.

7 Hactenus de primo ordine. In secundo numerantur fur, latro, et nocturnus populator agrorum. Hi, quoniam et vitae, et bonis insidiantur, serumque est legis auxilium expectare, impune occiduntur, *L. 1. C. Quand. lic. unic. vind., L. 2. 3. 4., C. h. tit., L. 4., L. scientiam 45. §. qui cum aliter D. ad L. Aquil.* Ille, quoniam bonis non vitae insidiatur, idcirco non aliter occidi potest, quam si telo se defendat, parcique ei sine periculo non possit, *L. furem 9. D. h. tit.* Unde adparet recessum esse a lege XII. Tab, quae nocturnum quidem simpliciter occidi permiserat, dum tamen occidens cum clamore id testificaretur: diurnum autem, si telo se defenderet, et ut aeque cum clamore id testificaretur, *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. L. si pignore 54. §. furem. D. de furt.* At cur nocturnum quoquo modo occidi permiserant Decemviri? quoniam terrorem tenebrae augent, incerto et anxio

Macrob. 1. Saturn. 4.

patrefamilias, ad auferendum, an ad occidendum fur venerit. Quamobrem et lege divina ita cautum erat, 8
ut si in effossione noctu deprehensus caesus esset, reus caedis ne fieret percussor; sin orto sole caedes facta esset, reus fieret, *Exod.* XXII. Atque ex his adparet, non male interpretes docuisse, licere non solum pro defensione vitae, sed et pro tuitione bonorum adversarium occidere (3). Nam si non ara tantum, sed et focus iusta belli caussa est civitati, cur non singulis quoque civibus proficiat ad excusationem caedis? Et si furem, cum prehendere velles, telo se defendentem occidere licet; utique et eum licebit, qui stricto telo rem extorquet, cum eo ipso ex fure fiat latro. Verum, haec quoque sententia in foro Caesaris, non in foro conscientiae pronunciabitur. Cum enim apostolica pagina auferenti pallium iubeat etiam dimitti tunicam, non satis videtur tutum, pro conservando pallio vitam adversario adimere, in primis cum inter pallium et vitam hominis proportio prorsus nulla sit. Praeter superiores, in secundum hunc ordinem, etiam assassinos redigendos quis dixerit; occidere enim eos licet. Verum id non iuri civili, sed canonico acceptum ferimus, quod assasinos perpetuo vult esse diffidatos, ut Innocentius IV. loquitur in *c.* I. *de homicid. in* 6. diffidare autem nihil aliud est, quam bellum indicere, hostem declarare; ut in const. Friderici II. *de* 10
statut. et consu t. §. *Dazars*: *Omnes haereticos utriusque sexu diffidamus atque bannimus.* Quare iuris Pontificii interpretibus id examinandum reliquimus. Quod autem ad eos attinet, qui iudici, vel adparitoribus

Clar. d. §. n. 15. et 47. Farin. qu. 125. n. 163. Fach. I. cont. 31. Zoam. des. part. I. n. 42.

(3) Romanis ICtis non eam fuisse mentem ut pro tuitione bonorum adversarium liceret occidere, inspecto scilicet naturali iure, patet ex quodam fragmento Pauli JCti, quod extat in lib, V. *sent. Tit.* 23. = *Si quis furem nocturnum vel diurnum, cum se telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed melius fecerit* (en cousilium, quod naturae ius suggerit) *qui eum comprehensum, transmittendum ad Praesidem magistratibus obtulerit.* Quibus autem limitibus memorata hic ab Auctore Interpretum doctrina debeat circumscribi docet Bohemerus *ad Carpz. Quaest.* 32. *Obs.* I.

eius resistunt, nec capi se patiuntur, hos exemplo, furis, et proscripti, ita demum occidi posse putamus, si telo se defendant, aut eruptio eorum reipublicae periculosa futura sit. Ceteroquin, sicut iudex indicta caussa condemnare nequit, ita nec lictor exsequi. Sola certe fuga non est sufficiens caedi caussa; fugiunt enim iudicium etiam innocentes, dum cogitant non solum quid debeat, sed et quid possit facere iudex (4).

11 Sequitur tertius ordo, in quo cesentur adulter in ipsa turpitudine, raptor in flagranti rapina, violentus stuprator in fervore libidinis deprehensi, *L. patri* 20. *cum seq. D. ab L. Jul. de adult.*, *L. un. vers. ne igitur C. de rapt. virg.*, *L.* 1. §. *pen. D. h. tit.* De quibus quoniam pro re nata titulis praecedentibus actum est, pluribus dicere supersedebo. Illud dumtaxat notabimus ex *d. L.* §. *pen.*, non solum immunem a poena esse, qui suae pudicitiae tutandae caussae quempiam occiderit,

Mayn. 6. dec. 86. Vid. Farin. d. qu. 125. p. 181. Clar. d. §. n. 27. et 28.

12 sed et qui suorum. Idemque de latrone intelligendum, ut impune occidi possit, non solum si nobis, sed et si nostris immineat. At quid si extraneus sit, qui de vita, aut pudicitia periclitatur? Tametsi videam nonnullos de cognatis, coniuge, socio, vicinis dumtaxat defensis loqui, plane tamen non dubito etiam extraneum defendenti poenam Legis Corneliae remittendam esse. Etenim natura rerum inter omnes homines cognationem instituit, cuius vi et ad opitulandum oppressis accurrimus, et irascimur opprimenti. Quod si cum quo humanitas communis est, etiam civitas nos iunxerit, iam duplici vinculo ad opem ferendam adstringimur. Nefas est, ut Seneca ait, nocere patriae,

Gomes. 3. resol. 3. n. 31.

Senec. 2. de Ira 31.

---

(4) Hanc Quaestionem iustitiae et humanitatis principiis egregie definitam reperio in *Cod. Leopold. Art.* 69., cuius haec sunt verba = *Non saranno però giammai scusati dal pieno rigore della pena quegli esecutori, che per arrestare qualche delinquente o trasgressore trovato in fragranti, o contro di cui vegliasse il mandato di cattura, lo feriscono, o ammazzano; ma se risulterà dagli atti del processo che il delinquente o trasgressore abbia con forza resistito in tal caso la qualità della resistenza sofferta dagli esecutori darà luogo alla minorazione della pena, o anche all' assoluzione, mentre le circostanze del fatto così richiedessero.*

ergo civi quoque, quoniam pars patriae est. Quod si nocere nefas, ergo opitulari fas est. Nam ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita singulos iuvare debemus, quia ad coetum geniti sumus: salva autem esse societas, nisi amore et custodia partium, non potest. Denique, si qui, cum prohibere crimen posset, non prohibuit, prope ipse id admisisse videtur, secundum ea, quae in Prolegomenis disseruimus, utique a poena immunis esse debet, qui prohibuit. Ut mirer Platonem quoque non nisi personis necessitudine iunctis cavisse IX. *de Legib.*, *Si civis*, iniquit, *civem, se defendendo, occiderit, mundus esto.* Et post: *Qui noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus sit. Et qui spoliatorem in defensionem suam similiter. Et qui mulierem liberam, aut puerum ad rem veneream vi subegerit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, sed etiam a patre, fratribus, filiisque vita privetur. Maritusque si vim uxori inferentem perimat, lege mundus sit. Ac si quis etiam patri, haud quaquam per scelus caedem patranti, aut matri, aut filiis, fratribusve, aut coniugi opem ferens quempiam interfecerit mundus sit.* Huc usque Plato (5). Proleg. cap. I. n. 15.

---

(5) Plerique, eorum, qui leges populis sapienter dederunt, quive datas cum laude interpretati sunt, pudicitiae defensionem morte violenti stupratoris initam, veluti iustam et honestam iamdudum agnoverunt; maxime si mulier non inani metu correpta, non alio defensionis genere tuta, corpore nondum violato, impudicum hominem occiderit, vel occiderint mulieris cognati, aut etiam extranei. *Qui latronem caedem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem. occiderit, puniri non placuit: alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Ita Paulus *sent. lib.* V. *Tit.* 23 Plane illato stupro, cessat ratio defensionis, proindeque occiso stupratore, moderamen non tollit poenam, sed iusta dumtaxat doloris exceptio eam imminuendam suadet.

CAPUT III.

De Poena.

1. *Poena sicariarum gladius.*
2. *Damnandi mores, qui hanc poenam remittunt.*
3. *Quid si culpa, non dolo admissa cedaes sit?*
4. *Quid si subito impetu, non proposito?*
5. *Quid si modum tutelae excesserit reus?*
6. *An Principem vim facientem occidere licet?*
7. *Excedit modum tutelae, qui occidere, quam fugere maluit.*
8. *Quid si provocatus occiderit provocantem?*
9. *Quid si ab ebrio caedes facta sit?*
10. *An conatus sufficiat ad poenam?*
11. *Mores spectant eventum, et rectius.*
12. *Quid si Titium occidat, qui Maevium voluit?*
13. *Quid si adstantem, praetereuntem, intercedentem?*
14. *Quid si caedes facta sit, sed sine dolo?*
15. *Quibus indicii dolus vel colligatur, vel excludatur?*
16. *Quid si quis vulnerari mandet, et occiderit mandatarius?*
17. *Quid si non incontinenti exanimatus sit caesus, et de vulnere lethali, vel non lethali.*
18. *Qnid si vulneratus diem XL. supervixerit?*
19. *Quid si ab alio lethaliter vulneratum alius occiderit.*
20. *Quid si in rixa homo occisus sit?*

1 Poena Legis Corneliae deportatio fuit, et omnium bonorum publicatio; post honestiores in insulam deportari, humiliores capite plecti coeperunt, L. 3. §. *pen. D. h. tit.* Demum omnibus tam honestioribus, quam humilioribus capitis poena praestituta est, §. *item lex Cornelia Inst. de pub. iud. L. un. vers. et merito C. de rapt. virg.* L. 3. §. *patiatur C. de episc. aud.* (1).

Coler. decis. 185.

(1) Marcianus in L. 3. §. 5. h. t. et Paulus in *lib.* V. *sent. tit.* 23. §: 1., qui L. Corneliae, qua crimen hoc aquae et ignis interdictione plectebatur, deportationem tribuunt, loquuntur sane secundum rationem suorum temporum, nam deportatio Augusto antiquior non est. Sed et eorum aetate ut ipsimet, testantur, deportatio iam exoleverat, et poena recepto iure adsperior erat. L. *Carnelia* inquit Paulus, *poenam deportationis infligit eis qui hominem occiderint, eiusve rei caussa furtive faciendi cum telo fuerint; et qni venenum, hominis necandi caussa habuerint, vendiderint, paraverint: falsumve testimonium dixerint, quo quis pe-*

Gravius tamen animadvertitur in famosos latrones, qui furca figuntur in illis locis, quibus grassati sunt, ut et conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, et solatio sit cognatis interemptorum, eodem loco poena reddita, *L. capitalium* 28. §. *pen. D. de poen.* Merito autem gladius ultor sicariis imminet, nam et lex divina sanguinem eius fundi iubet, qui sanguinem fuderit, et si usquam Radamanthi lex iusta est, hic certe iustissima est; ut quod quis fecerit, id patiatur Rempublicam orbasti cive; orbet et te carnifex reipublicae luce. Vitam ademisti homini, quam natura dederat; redde ergo eidem spiritum, quem acceperas. Tollatur denique e medio, qui hominem sustulit, et sicut in corpore membra noxia, ita in civitate secetur quidquid contagione nociturum est. Hoc cum Deus, cum ratio, cum sapientes praecipiant, non possumus non impietatis damnare eorum mores, qui crimen tam grave pecunaria dumtaxat poena vindicant, aut aere accepto capitalem poenam sicariis remittunt. Proinde, quasi inter vitam hominis, et aes ulla sit proportio; quasi coërceri damno pecuniario locupletes possint, qui, quo magis nummati, eo audentius in scelus ituri sunt, quippe usu edocti, etiam legem, rem alioqui duram et inexorabilem, sordido aere placari posse. Verissime enim Isidorus scripsit *in c. pauper.* 11. *quaest.* 3. nullam reum pertimescere culpam, quam pecunia redimere se posse sperat.

a Decian. 2. crim. 34. n. 23.

3 Porro poenae gladii ita locus est, si dolo homo occisus sit, non si culpa; ac ne lata quidem culpa dolo in hac Lege aequiparatur, *L. in lege* 7. *D. h. tit.*, *L. inde Neratius* 23. §. *si dolo D. ad L. Aquil.*, *L. cum autem* 23. §. *excipitur D. de aedill. ed.* Nec tamen omnino infra animadversionem culpa est; punitur enim, sed mitius arbitrio ius dicentis; in primis si lata rei culpa intervenerit (2), nam si levis dumtaxat, pro-

Gail. 2. obs. 120. Fsis. 2. c. 5. §. 8.

---

riret, mortisve caussam praestiterint. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis vindicari placuit; humiliores vero aut in crucem tolluntur, aut bestiis obiiciuntur.

(2) Si culpa, non dolo Homo occisus fuerit, poena tantum cor-

Clar. d. § 5. Plat. de legib. n. 9. niores in eam sunt sententiam doctores, non esse eo casu inscribendum in crimen. Sane casu culpa vacuus fato et fortunae, non noxae imputatur. Nullus autem legumlator, ut Plato dicebat, imperare fortunae, potest. *L.* 5. §. *ult.*, *L.* 16. §. *eventus D. de poen.*, *L.* 3. §. *adiectio*, *L.* 4. §. 1. *D. h. tit. L.* 1. *L.* 5. *C. eod.*, *L. pen. D. de incend. ruin. naufr.*, *L.* 52. §. *ult. D. ad L. Aquil.* Eo amplius etsi dolo malo homo caesus sit, tamen interdum poena gladii remittitur. Nam qui impetu occidunt, etsi dolo non carent, tamen si iustus dolor impetum concitaverit, mitius punientur. Ita responsum de marito, qui occidit uxorem adulteram, aut adulterum, quem non licet: de patre qui occidit adulterum dimissa filia, *L.* 1. §. *ult. D. h. tit.*, *L.* 38. §. *Imperator D. ad L. Jul. de adult.*, *L.* 4. *C. eod.*, *L.* 3. §. *si tamen D. de SC. Silan.*: de patre, qui filium novercam adulterantur in venatione occiderat, *L.* 5.

5 *D. ad L. Pomp. de parric.* In eodem numero censen-

Gail. 2. obs. 110. n. 18. dus est, qui moderamen inculpatae tutelae excessit; quod quamquam nominatim responsum non est, ra-

---

rectoria hoc factum coerceri posse existimo. Praeclarum hac de re testimonium perhibet Ulpianus in L 4. § 1 h. t., ubi tamen neque rescripti, neque consultationis verba adiecta sunt, quibus in hoc genere, quod sciam, elegantius nihil est. Integer textus extat in *Collat. Leg. mosaic. Tit I.* § *II.* = *Cum quidam per lasciviam caussam mortis praebuisset comprobatum est factum Taurini Egnatii Proc. Baeticae a Divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. Verba consultationis et resoripti ita se habent* = *Inter Clodium, optime Imperator, et Evaristum cognovi quod Clodius Lupi filius in convivio, dum sago iactatur, culpa Marii Evaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur: atque apparebat nullam inimicitiam cum Evaristo fuisse, nec cupiditatem. Culpam coercendam credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuvenes emendarentur. Ideoque Mario Evaristo Urbe, Italia, provincia Baeticae in quinquennium interdixi: decrevi, ut impendii caussa duo milia patri eius persolveret Evaristus quod manifesta eius fuerat paupertas. Velim rescribas. Verba rescripti* = *Poenam Marii Evaristi recte Egn. Taurine moderatus es ad modum culpae: refert enim et in maioribus delictis consulto aliquid admittatur, an casu. Et sane in omnibus criminibus distinctia haec poenam aut iustitiam provocare debet, aut temperamentum admittere.* Per casum optime adnotavit ad h, l. Sehultingius hic intelligi, quod non fit dolo.

tione tamen colligitur, usuque firmatur. Etenim adversus periculum omnes leges, omniaque iura permittunt se defendere; adeo ut ipsa quoque rerum natura quodam nos impetu concitet ad propulsandam iniuriam, quem quoniam retinere difficilimum est, caussaque concitationis ab iniuriante proficiscitur idcirco non minus atque in praecedentibus speciebus mitiganda poena est. Ita enim ut eleganter Seneca ait ubi se in possessione posuit, potentior rector est, nec recidi se minuive patitur; planeque hostis instar, cum intravit; et portis se intulit, modum a captivis non accipit. Interpretibus sane adeo hoc placuit ut nonnulli scripserint; illi quoque poenam gladii remittendam, qui salutis suae caussa Imperatorem, vel Papam Romanum occiderit. Sed merito alii dubitarunt an haec sententia in foro defendi possit: ea enim fortunae videtur esse Principis, ut etiam iniqua imperantem tollere singulis fas non sit. Caput certe patriae Princeps est; cui etsi gravia imperet, non vim faciendam, sed persuadendum potius Plato dixit. Nisi forte distinguendum existimes inter Regem, et dominum; ut illi quidem resisti possit, quoniam liberis imperat, huic non possit, quoniam servis imperat, in quos ius vitae et necis habet, adeo ut vox quoque eius pro securi sit. Ita enim Tartarorum dominus, cum inauguratur, esclamare solet: *Quandoquidem me imperare vultis, omnia mea iussu vos diligenter exsequi necesse est; et si quem occidi iussero, hunc confestim necari. Mea vox pro securi, pro gladio erit, etc.* Quae distinctio quamquam non absurda videri posset; vir tamen prudens praeferet illud Senecae, *Rex est? si nocentem punit, cede iustitiae: si innocentem, cede fortunae* (3). Excessisse porro moderamen inculpa-

Senec. 1. de Ira 7.

6 Farin. qu. 125. n. 34. Clar. §. homicid. n. 29.

Plat. in Criton.

Senec. 2. de Ira 30.

(3) Sapienter observavit Vasquius *lib. 1. contr. illustr. Cap.* 18. Principem, qui innocentem insultet, desinere principem esse ipso facto; imperia enim omnia parentium, non imperantium utilitatem spectant. Vasquii doctrinam impugnavit Hugo Grotius *de iur. bell. et pac. lib. II. Cap. 1. §. 9.*, sed, ut verum fatear, infirmis admodum rationibus et argumentis.

7 tae tutelae non eum solum dicemus, qui cum deiicere posset, occidere maluit, sed et qui occidere, quam fugere. Fugiendum enim esse, si fuga nobis consulere possimus, cum legibus consentaneum est, tum religio et caritas Christiana praecipiunt. Legum voluntatem inde colligimus, quod cum demum actione Legis Aquiliae absolvant, qui cum aliter periculum effugere non posset, servum alienum occidit, §. *iniuria Inst. ad L. Aquil.*, *L. scientiam* 45. §. *pen. D. eod* Caritas autem Christiana praecipit, non nobis solum consulere, sed et adversario. Nobis, ne polluamur; adversario, ne polluat se caede. Utrumque consequemur, si abiecta ferocia fugerimus. Nec doctoribus auscultandum, quibus idcirco haec sententia displicuit, quod fugam et ignominiosam, et periculosam, et existimarent. quae enim ignominia manere te poterit, si cesseris ad tempus furenti? Militi ex acie fugere turpe est, *L.* 3., *L.* 6. §. *qui in acie D. de re milit.*: vim adgressoris ad tempus vitasse, non in probro, sed in laude est. Quod ad periculum attinet, id neque semper, neque nunquam cum fuga coniunctam est. Nam si rectum adgrediatur loripes, sine periculo fugiet rectus, contra si rectus loripedem, cum praesenti exitio erit coniuncta fuga. Similiter in locis aequis et planis sine pernicie fugimus; inter sentes et saxa non sine periculo. Adhaec procul conspectum adversarium nullo negotio vitamus; inhaerentem tergo vix pernicissimus evaserit. Quare totum hoc circumstantibus aestimabitur, ut qui fugere facile potuit, puniatur extra ordinem, si maluit occidere, at qui sine periculo fugere non potuit, is ab omni poena immunis sit. Illorum certe doctrina nullo modo probanda est, qui distinguunt hac parte inter nobilem, et plebeium; ut hic quidem fugere teneatur, ille non aeque. Quid enim vilius Romae, quam servus? quem etiam leges pro mortuo habent. Hic tamen mortuus si barbam tibi vellat, non aliter Lex Aquilia occidere tibi eum permittit, nisi cum aliter periculum effugere non potes; neque distinguit, patricius sis, an plebe-

Clar. d. §. n. 32. Gomev. da c. 310. 32. Far. d. q 125. part. 2. Censt crim. Carol. V. art. 140. 132

ius. Quanto igitur minus ea distinctio locum habebit, cum non servus, sed liber homo te invadit?

8 Ex his intelligimus, quod sit iudicandum de iis, qui in singulare certamen prodeunt; nam si extra ordinem puniendus est, qui cum fugere posset, occidere maluit, non ordinaria poena plectendus ille, qui sciens prudensque in eum descendit locum, in quo aut caederet aut caderet? Et de provocante quidem, si provocatum occiderit, consentiunt doctores; provocatum vero, si provocantem occiderit, mitius puniendum censent, quasi excesserit moderamen inculpatae tutelae. Nos vero contra, utrumque capite puniendum censemus, non provocantem tantum, sed et provocatum. Cur enim provocatum comparemus ei, qui moderamen inculpatae tutelae excessit, cum hic in insidias incidat, ille irruat; hic arceat a se vim et iniuriam, ille etiam inferat; hunc periculum deliberare non permittit; illum tempus, ratio, amici deliberare iubeant (4). Sane si incontinenti orta rixa, alter calore iracundiae provocaverit, alter eodem fervore in pugnam descenderit, a poena gladii excusari ille poterit qui crebris adversarii iniuriis ita exacerbatus fuit, ut sustinere diutius collectam irae vim nequiverit Et alioqui in rebus humanis ita comparatum est, ut damna, et reliqua maleficia iis potissimum imputemus, a quibus initium iniuriae profectum est. Quod si nulla graviori iniuria commotus, pugnam temere conseruisti, caeso adversario, non video, qui poena gladii remitti tibi possit. In iratis enim et excandescentibus non tam iram spectamus, quam caussam: utrum iustus dolor sit, et iniuria quis provocatus, necne. Si iniuria absit, cur

Gomes. d. cap. 1. n. 12. Berlisb. p. 4. concl 27. Vide Farin. d. q. n. 18. Menoch. de arb. cas. 362.

Polyb. 9. histor.

(4) Quae de singulari certamine in medium protulit Auctor vera sunt, ad universalis iustitiae principia exigantur. Alia autem esset Quaestio; utrum ipsum singulare certamen statuta homicidio poena coerceri expediret, si praeiudicata de honoris tuendi ratione opinio ita invaluisset, ut ipsam legem quamvis gravissima sanctione adversus singulare certamen munitam plane inefficacem et nullius esse momenti constans experientia doceret. Vide prae ceteris Auctorem *dei delitti e delle pene* §. 29. et Filangieri *op. cit. lib. III. Par. IV. Cap.* 51.

poena mitigetur, cum irati actio sit voluntaria? nam et principium agendi in ipso est, et novit actionis suae circumstantias, tametsi non ita plane, obnubilante nonnihil ira mentem. Et ideo Praesidem quoque, qui calore hominem innocentem necaverit, capite puniri legimus, *L.* 7. §. *ult. D. ad L. Jul. pecul.*

9 Dices: quid ergo, si caedes ad cyathum facta sit ab ebrio, an caedentem capite punies, si iniuriis ab adversario provocatus non sit? nam et in ipso, sicut in irato, initium agendi est, et aut novit actionis suae circumstantias, aut certe per ipsum stat, quo minus norit? Ego vero diversam esse ebrii, et irati caussam existimo. Irato enim si non iniuriis provocatus sit, nihil extrinsecus accidit; totum quod peccat in ipso est; at ebrio vini vis ingruit, ea mentem sede sua expellit, ut initium agendi non penitus in ipso haerere videatur, sed et extrinsecus aliquid accedere. Quare circa ebrium non invitus probo communem scholae forique sensum, ut ebrio quidem poena capitis remittatur; ebrioso, qui ex turpibus consuetudinem facit, nequaquam. Sed de toto hoc genere, quoniam *in pro-*

10 *leg. cap.* 2. disserui, plura non addam. Diximus puniri hac Lege dolum, non culpam, nunc illud adiiciendum, in hac Lege dolum pro facto accipi; id est, dolum ad poenam sufficere, etiamsi eventus non fuerit sequutus, *d. L.* 7. *D. h. tit.*, seu, ut Hadrianus rescripsit, voluntatem spectari, non exitum, *L. Divus* 14. *D. eod.* Hinc fit, ut non solum qui strinxit gladium, qui percuissit, verum etiam qui ambulavit cum telo hominis occidendi caussa, Lege Cornelia teneatur, *L.* 1. *D. eod., L. is qui cum telo* 7. *C. eod.* Ac licet multi existiment hoc mutatum esse, postquam in locum deportationis gladius successit; redarguuntur tamen per Imp. *in* §. *item lex Cornelia Inst. de publ. iud.*, ubi claris et perspicuis verbis testatur, gladio puniri, non solum eum qui occiderit, sed et qui ambulaverit cum telo hominis occidendi caussa (5). Idem arguit *L. un.*

Quintil. declam. 374.

(5) L. Cornelia statuta poena eum plectit, qui hominis caedem ea doli specie, qui *ex proposito* dicitur, admiserit. Si enim eadem

vers. et merito C. de rapt. virg. cum ait, merito raptores damnari ultimo supplicio, quoniam nec ab homicidii crimine immunes sunt; eo ipso innuens, idcirco homicidas videri, et ultimo supplicio dignos, quod armati ad raptum proficiscantur, caesuri eos, qui Novella quoque Leonis 35. confirmat, Graecos morte punivisse ambulantem cum telo hominis occidendi caussa, cum ait: *Si cum armis, sive gladiis, aliisve nonnullis praeter gladium letholibus raptus commissus sit, qui raptum fecit, gladio puniatur, utpote qui eo, quod cum armis ad id factum processerit, neque ab homicidio immunis sit.* Et licet durior haec sententia videri possit, quae conatum criminis eadem poena punit, qua perfectum crimen; tentari tamen Saito 15. §. 17.
potest, duram non esse. Nam etius divinum capite conatum plectere videtur, cum iubet necari eum, qui fratrem ad idolatriam pellicere, aut falso testimonio opprimere conatus est, *Deut* 13. *v.* 5. *et seq. cap.* 19. *v.* 16. *et seqq.* Ad argumenta autem dissentientium respondere non est difficile. Adducunt *L.* 1. *pr. et ult. D. de Extr. crim.*, ubi traditur, sollicitatores alienae pudicitiae, perfecto flagitio capite puniri, imperfecto in insulam deportari. Respondeo: Vitiosa est consequentia haec: Sollicitator non punitur capite, imperfecto flagitio; ergo nec vulnerator, quoniam Lex Julia de facto dumtaxat adulterio stuprové loquuta est, *L. his varbis* 12. *D. ad L. Jul. de adult.* Cornelia vero nominatim conatum quoque complexa est, *d. L.* 1., *d. L.* 7. *D. h. tit.* Adducunt *L.* 6., *L.* 22. §. *etsi ei D. ad L. Cor. de fals.*, *L.* 21. §. *qui furti D. de furt.*, *L.* 3. *D. de his qui not. infam,*, *L.* 1. §. *ult. D. Quod quisque iur. in al. stat.*, Sed frustra; loquuntur enim haec tota de criminibus levioribus, in qui-

---

lex ad homicidium dolo, qui proprie *ex impetu* dicitur perpetratum referatur, nulla amplius iuris ratio adesse potest, quare in huiusmodi crimine conatus delinquendi, pro perfecto scelere haberi deberet. Certum siquidem est in iis, quae dolo *ex impetu* admittuntur perfectum tantum facinus poenae subiacere, perfectum autem censeri, cum eventus sequutus fuerit.

bus conatus non punitur ordinaria poena. Et licet falsi crimen plerisque casibus grave sit, species tamen nonnullae leviores sunt, cuiusmodi est, si quis testamento sibi legatum adscripserit. In ea igitur specie non mirum, conatum solum non puniri poena Legis Corneliae. Adducunt denique *L. aut facta* 16. §. *eventus D. de poen.* Sed et hoc frustra; non enim Saturninus illud tradit, non puniri conatum, eventu non sequuto; sed istud potius; puniri etiam (mitius tamen) eventum absque consilio; id est, caedem non dolo, sed culpa factam. Id quamquam alioqui contextus responsi parum cohaeret perspicue probat versiculus postremus, quo adducta Graecorum auctoritate dicitur, apud eos voluntario exilio fortuitos casus lui solere. Confirmat etiam exemplum ex Homero adductum, quo qui imprudens collusorem occiderat, sponte exulatum abierat. At quomodo imprudens cum ipse narret, circa talos iratum se fecisse. Nempe, temere excandescens circa talos percusserat collusorem non occidendi animo, et occiderat. Hoc ab irato simul et imprudente factum est; iratus percuissit, imprudens occidit. Quo modo id responsum etiam viri excellentissimi, Alciatus, et Cuiacius interpretati sunt. Alciatus tamen non recte pro, *clementissimo*, emendavit, *dementissimo*: vetus et vulgata lectio concinnior est. ex qua intelligimus, eventum quoque puniri, si culpa caedes facta est, etiam a viro alioqui clementissimo.

Alciat. 1. dispunct. 17. 17. Cuiac. 19. obser. 10.

11 Haec cum ita sint, tamen a iure non modo communis schola, verum etiam usus fori recessit, atque in toto fere orbe conatus caedis non ultimo supplicio, sed extra ordinem mitius punitur, ut certatim interpretes adnotarunt. Idque tum praecipue observatur, cum ad actum caedi proximum perventum non est; nam si perventum sit, ex communi quoque schola non pauci concedunt, gladii poenam infligendam esse; quamquam plures in diversum abiere. Quod si quis roget, utra sententia rectior, quae Romanis placuit, an quam communis schola et iudiciorum praxis defendit; etsi magna apud me iuris Romani est au-

Covar in clem. si fusus part. 2. n. 6. et seqq. Clar. d. §. n. 74. Gomes. d. c. 3. n. 30. Rebuff. ad tom. 1. in praef. glos. 5. n. 28. Farin. qu. 124. n. 78. Myns. 3. obs. 9. Gu·

ctoritas, non dubitarem tamen mores hac parte praeferre. Sacrum enim codicem consulenti adparebit, etiam divinas leges consummatam caedem exigere, dum aiunt: *Qui hominem occiderit*: *Qui sanguinem alterius fuderit etc.*, *Exod.* 21. *v.* 12. 18. 19., *Num.* 35. *v.* 16. et *seqq.*, *Deut.* 19. *v.* 4. Neque sequitur; uno alterove casu nudum conatum puniunt ultimo supplicio; ergo id idem iudex faciet omnibus casibus lege non expressis. Accedit, quod in dubio in mitiorem sententiam inclinare debeamus, quandoquidem satius est nocentem absolvere, quam innocentem condemnare. Postremo providentiam divinam, et misericordiam reveri debemus, quae cum conatui vulnerantis potenter obstitit, utriusque vitae tam vulnerantis, quam vulnerati consulere voluisse videtur. Quam rationem quia Plato nobis suggessit, verbis quoque tanti auctoris utendum censui. *Si quis*, inquit, *voluerit cogitaveritque amicum hominem, ex his quos prohibet lex interficere, vulneraverit autem, nec interficere potuerit, hunc omni remota misericordia, non aliter quam si vita privasset, dare caedis supplicium cogeremus, nisi fortunam eius non omnino protervam, daemonemque coleremus; qui tam vulneratum, quam vulnerantem, misericordia prosequutus, infelicitati utriusque obstitit, fecitque, ne vulnus huic lethiferum, illi fortuna calamitasque execranda infligeretur. Huic ergo daemoni habebimus gratiam, utque eius beneficio minime adversati, ab eo qui vulneravit, supplicium mortis auferemus, et in vicina civitate per totam vitam exulare statuemus, nullo rerum suarum fructu carentem damno tamen prius restituto, si quid obfuit vulnerato* (6).

del. 5. de iur. novis. 17. Sand 5. decis. Frisi tit. 9. def. 11 Farin. d. qu. 124. n. t. 41. Plat. 9. de legib.

---

(6) Fortasse ratio temporum, quibus Silla Dictator Legem de Sicariis tulit, effecit, ut conatus occidendi, veluti perfecta caedes puniretur. Animadverti tamen oportet, et ipsius legis sententia conatum tunc solum ordinaria poena coerceri, cum meditatum facinus perficere non potuerit, nunquam vero, si ipse poenitentia ductus absolvere noluerit. inquit enim Paulus =*Qui, cum vellet occidere. id casu aliquo perpetrare non potuerit, ut homicida punie-*

12 Huc usque Plato. Proximum est ut videamus, quid sit dicendum, si caedes conatum sequuta sit, non tamen caesus sit ille, quem quis destinaverat. Exempli gratia, Sempronius per errorem Maevium occidit, cum Titium vellet, an, quasi effectu sceleris destitutus, mitius puniendus erit? Verius est hoc casu, ne quidem secundum mores et generalem consuetudinem poenam capitis remittendam esse. Quippe habuit Sempronius occidendi animum, occidit etiam; tametsi non eum, quem destinaverat. Consuetudo exigit consummatum crimen; hoc consummatum est, licet in alterius persona. Igitur gladio id ulcisci aequum est. Ita enim et qui Titio iniuriam facere voluit, si Seio faciat, quem Titium putat, Seio iniuriarum tenetur, *L. eum qui* 18. §. *iniuria D. de iniur.* Et qui servo persuasit, quem liberum putabat, dominos eius servi corrupti tenetur, *L.* 5. §. 1. *D. de serv. corr.* Quam ridiculum, si Sempronius idcirco poenam furti sibi remittendam contendat, quod per errorem Damonis caprum sxceperit, cum Damaetae vellet; aut si Clodius adulterii poenam deprecetur, quod cum Pompeiam vellet, Lepidam adulteraverit, aut Fulviam. Si igitur in furto, si in adulterio ridicula haec defensio, cur admittatur in caede? Non daemon, non fortuna eius misereri voluerunt, quem eaedem facere passi sunt; cur ergo nos misereamur? Cumque hic consilium simul at crimen in medio sit, cur recurramus ad illud: *Satius est nocentem absolvere, quam innocentem condemnare?* Nec adversatur, quod caedis reus non sit, qui in venatione, cum telum in feram mittere vellet, hominem interfecit, *L. perspiciendum* §. *casu D. de poen.* Abfuit enim ab hoc consilium caedis et dolus malus, quem et Lex Cornelia, et consuetudo exigunt. Qua

Conf. Thoming. decis. 38. Vasq ill. qu. 96. n 32. Gomes. 3 c. 3.n.34. Clar. §. homicidium n. 5. Bart. in l. n. 1. D. de pœn Molin. §. 43. n. 153. Haesitat Farin. q. 125. n. 157. Adde Berlic. p. 4. concl. 26.

---

tur, Vid. *sentent lib. V. Tit* 23. §. 3. Diversa igitur iuris ratio erit, si noluerit; quod enim de una facti specie lex expressim statuit, eaodem de altera, quae ipsi opponitur, secus statuere certissimum est. Vid. L. 19. D. *de L. Cornel. de fals.*

ratione nec illud obest, quod iniuriarum non teneatur, qui cum servum suum caedere vellet, adstantem liberum invitus percussit, aut liberum caecidit, dum putat servum suum esse, aut virgines appellavit, dum putat meretrices esse, *L.* 3. §. *ult.*, *L.* 4., *L. item apud Labeonem* 15. *si quis virgines D. de iniur.* Abest enim iniuriandi animus ab eo, qui servum suum caedere vult, quod ei iure potestatis licet; aut virgines meretricio habitu utentes appellat; quandoquidem hoc quoque iusto errore fit, cui virgines culpa sua dedere caussam; at qui caedem facit non eius, quem destinaverat, ab eo dolus non abest, reique prorsus illicitae, imo caedi dedit operam; longe igitur diversa utriusque caussa est.
Quo constituto 13
pronum erit quaestionem huic proximam dissolvere. Si quis cum Titium vellet, Maeviumforte adstantem, aut praetereuntem, vel et intercedentem occiderit, an gladio puniendus sit? Cum enim hic quoque dolus malus cum eventu concurrat, non video, qua ratione poenam gladii effugere possit. Sane, si defensionis suae caussa, cum adgressorem ferire vellet, adstantem forte, vel intervenientem feriit, in poenam Legis Corneliae eum non incidere palam est, quoniam rei licitae operam dedit. Nec obstat *L.* 45. §. *qui cum aliter D. ad L. Aquil.* Cum enim in Lege Aquilia etiam culpa levissima veniat, quid mirum Aquilia teneri eum, qui adgressorem petiturus, lapidem imperite in praetereuntem. vel adstantem torsit?

Sand. 5. tit. 9. def 6. Diss Gomes. 3. c. 3. n. 35 Farin. qu. 125. n. 155. et 157. Gomes. d. n. 135 Farin. d. q. 125. n. 139. et 152.

Diximus, in Lege Cornelia dolum pro facto accipi, 14
et ideo ad poenam conatum sufficere, eventu non sequuto; videamus e contrario, si caedes facta sit, sed practer mentem et exspectationem caedentis, an habeat poena gladii locum? Et hic certo iure utimur, ut quia Lex Cornelia dolum exigit, ac ne lata quidem culpa dolo aequiparatur, non gladii poena, sed mitior aliqua extra ordinem infligatur, *L.* 1. §. *D. Hadrianus*, *L* 4. §. 1., *L.* 14. *D. h. tit.*, *L.* 1. *et* 5. *C. eod.*, *L.* 16. §. *eventus D. de poen.* Hoc iure liberatur a poena ludi magister, qui discipulum castigaturus occidit; athleta, qui adversario vehementiori impacta plaga

caussa mortis exstitit; collusor, qui circa talos iratus et excandescens, praeter mentem collusorem interfecit; denique, quicumque percussit non occidendi animo, si praeter spem occiderit. Dices; ita paucos adprehendet ultor gladius; quicumque enim caedem fecerit, excipiet, se quidem percussisse, non tamen Gail. 2. obs. 110. n. 4. occidendi animo. Respondeo: non propterea poenam Legis facile sicarii effugient; non enim eam defensionem proposuisse satis est, nisi eadem idoneis argu-
15 mentis confirmetur. In dubio enim caedes sicut quaevis iniuria, praesumitur dolo malo facta, *L.* 1., *L.* 5. *C. h. tit.*, *L.* 5. *C. de iniur.*; sed ea praesumtio contrariis argumentis eliditur; quae desumuntur vel a personis, vel a teli genere. A personis, veluti quod pater filium, magister discipulum, amicus amicum occiderit; necessitudo enim personarum, si nullis inimicitiis ea dissoluta et distincta probetur, excludit doli suspicionem. Unde si infans exanimis in lecto reperiatur, rectissime ab interpretibus traditum est, a parentibus aut nutrice altum stertentibus oppressum potius, quam occisum credi; neque enim verisimile, Farin q. 127. n. 41. et seqq. Gomes d. c. 3. n. 17. 19. Menoch l. de arb. cas. 351. occisuros eos, qui perdite amare solent. Et si quis in puteo suffocatus reperiatur, incidisse potius, quam insiluisse praesumitur, eo facilius, quo fortior sui ipsius, quam aliorum amor est. A teli genere, veluti, quod pugno, quod ferula, quod clavi, aut baculo quis percusserit; non enim haec instrumenta sunt, quibus homines occidi solent; at si gladium quis strinxerit, quod telorum acutissimum est, aut clava Herculis usus sit, occidendi animo fecisse creditur, *L.* §. *D. Hadrianus D. h. tit.*, *L.* 5. *C. eod*, *L. un. C. de emend. serv.*, *L.* 6. §. *si quis commilitonem D. de re milit.* (7). Ex circumstantibus quoque argumenta ducta reum, aut prement, aut sublevabunt; veluti, quod minae praecesserint, quod insidiae factae, quod adpa-

---

(7) Verum, si in rixa percusserit, quamvis ferro, ex ipso instrumenti genere deducta praesumtio de animo occidendi non obtinet. Vid. *cit.* L. 1. §. 3. h. t.

ratus armorum, instructi comites fuerint; aut contra, quod nihil horum intervenerit. Plurima denique huius generis sunt, quae Rethores copiosius quam JC. exponunt. Ex quibus omnibus adparet, non tam facile evasurum reum, quam obiectio fingit. Eo igitur 16 fundamento constituto, videamus, quid sit sentiendum de vulgatissima disputatione, qua quaeritur, si quis vulnerari mandet, occidi vetet; homine occiso, qua poena mandans, atque mandatarius adfici debeant? Videri potest superioribus consequens et consentaneum, mandatarium quidem si consulto occiderit, gladio feriri, mandantem vero mitius extra ordinem puniri. Etenim caedes facta quidem est a mandatario, sed praeter spem et exspectationem mandantis. Mandatarius igitur, cum non id fecit, quod mandatum erat; non tanquam mandatarius deliquit, sed suo nomine, suoque periculo crimen contraxit. Plane, quemadmodum secundum dialecticos instrumentum, simul ac agenti caussae desierit servire, ut si equi excusso fraeno rapiant aurigam, nomen instrumenti perdit; ita etiam mandatarius, si non mandati fines observet, mandatarii nomen amittere videtur. Quo amisso, nec mandanti caedes, sed vulnus duntaxat imputandum erit. Verum enim vero, quoniam res est perniciosi exempli, mandare ut aliquis vulneretur, nec ictum moderari suo arbitrio mandatarius potest, idcirco existimaverim rectius hoc casu utrumque, tam mandantem, quam mandatarium gladio feriri. Scivit enim, aut scire debuit mandans, quam sit periculosum gladium stringere; quam non sit in nostra potestate, certo loco, certae et definitae magnitudinis vulnus infligere. Posse adeo facile occumbere, quem vulnerari iusseris. Postremo; si vitae eius parci voluit, cur non mandavit potius ut alio contumeliae genere vexaretur? Eo ipso, quo vulnerari voluit, sitisse sanguinem adversari intelligitur. Neque novum est, caedem imputari ei, qui caedem ipse non fecit. Si enim qui abortionis, vel amoris poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quoniam mali exempli res est, si mulier, aut homo perierit, sum-

Gomes d. c. 3. n. 17. 18. Diss. Covar. d. part. n. §. 1. n. 2. Ctrr. de homicid. §. circau. 73.

mo supplicio adficiuntur, *L. si quis aliquid* 38 §. *qui abortionis D. de poen.* Et qui ad possessionem occupandam profectus est, de caede facta tenetur etiamsi neque ipse fecerit, neque aliquis eorum, quorum opera utitur, sed ex ipsius comitatu aliquis a resistentibus caesus fuerit, *L. quoniam* 6. *C. ad L. Jul. de vi publ.* Neque obstat fundamentum superius iactum; nam a regula iuris recedimus interdum propter utilitatem et exemplum, ut ex *d. L.* 38, *et d. L.* 6. adparet, nec non ex iis, quae Julianus eleganter disseruit in *L. ita vulneratus* 51. *D. ad L. Aquil.* (8).

17 Revertamur nunc ad caedem dolo factam, in qua vindicanda nihil interest, utrum caesus in continenti animam efflaverit, an post diem ex lethali vulnere obierit; neque enim nullus iuris apex est, qui distinguat; quin distinguendum non esse, non obscure colligitur ex *L. un. C. de emend. serv.*, *L. huic scripturae* 15. §. 1., *d. L. ita vulneratus D. ad Aquil.* Et licet ius divinum in vindicanda servi nece dierum distinctionem adhibeat; non tamen eandem adhibet in vindicanda nece hominis liberi; in qua illud solum considerari iubet, utrum percussus surrexerit, et sci-

(8) Ab auctoris sententia recessit Cl. Voet in *com. ad* h. t. *num.* 3. Esto enim inquit ipse, quod vulnera non infligantur ad mensuram, et hoc ipsum cogitare potuerit, aut certe debuerit, qui vulnus mandat, quia tamen tempore mandati interpositi, neque hoc cogitavit, neque mortem sequuturam praevidit, ad summum in culpa lata versatur, quam in Lege Cornelia pro dolo non accipi, neque ordinariae poenae locum facere, inter omnes in confesso est. Verum non animadvertit doctissimus Vir quandoque dolum iure praesumi, et quidem in iis potissimum, quae ex praemisso facinore non tantum illicito, sed etiam Legibus vetito ut plurimum consequuntur. Accedit praesumptio, quae iuxta rescriptum Divi Hadriani ex gladio stricto pro animo occidendi desumitur. *Si gladium strinxerit, et in eo percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse.* Hanc autem praesumptionem ad eum quoque referri, qui altéri mandavit, ut gladium stringeret, nemo non videt. Hinc si excessus mandatarii in eo consisteret, ut alio instrumenti genere commissum facinus exequutus esset eum in mandato illud instrumenti genus comprehenderetur, ex quo mors haud facile sequutura fuisset, non equidem dubitarem, quin huiusmodi excessus mandanti minime esset imputandus.

pioni innixus, prodierit, nec ne; ut illo casu poena capitis cesset, isto infligatur, *Exod.* 21. *v.* 18. Igitur, cum caesus in continenti non exspiravit, hoc dumtaxat spectandum erit, an lethale vulnus fuerit, atque id vulnus caussa mortis ei existerit; non aliquid extrinsecus nocens. Utrumque medici iudicant, non Iureconsulti; unicuique enim in sua arte credendum, Creditur autem medicis renunciantibus ita, si duo sint et iurati; iniuratis non facile habenda fides; sicut nec uni, nis fortasse plures haberi non possint; quo casu necessario unius iudicio standum, *arg. L.* 6. *C. de re milit*, *L.* 1. *pr. et* §. *de inspiciendo D. de vent. inspic. L.* 1. §. *idem Cornelio*, *L.* 20. *D. de Quaest.*, *Nov.* 7. *cap.* 3. *vers. quod autem.* Nec est necesse, ut in singulis caussis iurent; sufficit eos initio muneris sui iurasse; nam cum in consilium adhibentur, meminisse iurisiurandi olim praestiti iubentur. Interim ut iudex quoque aliquo modo intelligat, quod renunciaturi sunt, neve decipiatur facile a corruptis, non inutile erit praelibare illa, quae principes istius artis scriptis consignarunt. De vulneribus igitur lethalibus Hippocrates *Aphor* XIII. *Sect.* VI. ita: *Cui vesica perfecta fuerit, aut cerebrum, aut cor, aut septum trasversum, aut tenue quoddam intestinum, aut ventriculus, aut iecur, lethale est.* De iisdem Cornelius Celsus *Lib.* V. *cap.* XXVI., *Servari non potest*, inquit, *cui basis cerebri, cui cor, cui stomachus cui iecinoris, portae, cui in spina medulla percussa est, cuique aut pulmo medius, aut ieiunum, aut tenuvius intestinum, aut ventri ulus, aut renes vulnerati sunt, cuive circa fauces grandes venae, vel arteriae praecisae sunt. Vix autem ad sanitatem perveniunt, quibus ulla parte pulmo, aut iecinoris crassum, aut membrana, quae continet cerebrum, aut lien, aut vulva, aut vesica, aut ullum intestinum, aut septum transversum vulneratum est. Hi quoque in praecipiti sunt, in quibus usque ad grandes, intusque conditas venas in alis, vel poplitibus mucro desedit. Periculosa etiam sunt vulnera ubicumque venae maiores sunt, quoniam exaurire hominem profusione sanguinis possunt. Idque evenit, non*

Gail. 2. obs. III. n. 3.

in alis tantum , atque in poplitibus , sed etiam in his venis , quae ad anum testiculosque perveniunt. Praeter hoc malum vulnus est , quodcumque in alis , vel seminibus , vel inanibus locis , vel in articulis , vel inter digitos est Item quodcumque musculum, aut nervum , aut arteriam , aut membranam , aut os , aut cartilaginem laesit. Hactenus Celsus. Ex cuius verbis nec non ex iis , quae Galenus et reliqui ad *d. aphor. Hippoc.* commentati sunt, adparet, vulnera lethalia duorum generum esse. Nam aut lethalia sunt simpliciter , et ex necessitate; aut lethalia ut plurimum. Simpliciter lethalia, est , quod paucarum horarum vel dierum spatio necessario mortem infert , nec ulla arte sanari potest. Diem enim septimum ita vulnerati non attingunt. Tale est , quo vel subito calor nativus dissipatur; vel subito obruitur et suffocatur. Subito dissipatur in profundis vulneribus cordis , cerebri , hepatis, omniumque vasorum maiorum. Suffocatur in vulneribus , quae paulo post apoplexia sequitur, et in quibus sanguis copiosior ad partes principes fertur, earumque calorem suffocat ; item per quae aditus aeri ad pulmones intercluditur. E contra vulnera non simpliciter lethalia sunt , ex quibus homo neque cito, neque ex necessitate moritur, cum interdum curationem admittant ; nec raro qui moritur, non ex vulnere , sed vel sua , vel chirurgi culpa , aut supervenien-
te gravi symptomate, ut convulsione, febri epilesia
18 moriatur. Quae tamen ipsa symptomata neque necessario , neque semper consequuntur (9). Hactenus medicorum filii , quorum indicio , ut dixi, in hac di-

Ferrar. prax tit. 52. glos n.n. 2. Clar.

(9) Ast videndum an vulneris qualitas *absolute* , sive , ut aiunt *in abstracto* , vel *relative* sive , ut aiunt , *in concreto* aestimanda sit. Cum in casu homicidii commissi non quaeratur , an homo in genere ex tali vulnere perire soleat , nec ne , sed an Caius ex facto percussoris praesentis immediate perierit , et sic an in Caium verum homicidium commissum , asserendum idipsum utique videtur , si is ex vulnere pro sua corporis , et praesentis loci temporisque conditione salvus evadere non potuit. Unde a *subiecto* nunquam abstrahendum videtur , aut ab uno homine ad alium arguendum , sed in *relativa* , ac *subiectiva* lethalitate subsistendum. Vid Bohem. *ad Carpz. Quaest.* 26. *Obs.* 2.

aputatione standum est; mores tamen et iudiciorum praxis, ne ea disputatio perpetua esset, dierum XL. praescriptione ne ea excludi voluerunt, ut qui diem quadragesimum attigisset, non vulnere, sed fato mortuus credatur; quamquam hoc quoque casu nonnulli exigant praeter praescriptionem, ut vulneratus prodierit in publicum (10). Videamus porro, quid sit dicendum, si quis hominem lethaliter vulneravit, post alius eundem occiderit, an uterque feriendus gladio? 19
Haec quaestio, si ius Romanum spectes, supervacua est; probavimus enim iam ante, legem Corneliam dolum pro facto accipere; ideoque si uterque animo occidendi vulneravit, uterque gladio feriendus est. At quoniam mores praeter dolum, eventum quoque requirunt; non sine caussa ea quaestio disputatur. Videndum igitur, an ex lege Aquilia, quae et ipsa aliter vulnus, aliter caedem punit, arguere possimus. Iulianus quidem in *d. L. ita vulneratus D. ad L. Aquil.* tradit, in ea specie utrumque de occiso teneri; at contra Celsus in *L. item Mela* 11. §. *Celsus D. eod.* scribit, priorem de vulnerato, posteriorem de occiso teneri. Hanc antimoniam conciliaturi interpretes nonnulli ita distinguunt: Si ex posteriori vulnere confestim moriatur vulneratus, prior de vulnerato, posterior de occiso tenetur: Sin superestes per dies aliquot fuerit, dein moriatur, utarque de occiso tenetur; quia incertum est, utrius vulnere perierit; absurdius autem neutrum teneri, quam utrumque, quia alioqui maleficium esset impunitum Alii glossographo duce, et rectius quidem distinguunt, utrum prius vulnus simpliciter lethale fuerit, nec ne; priore casu uterque de occiso tenetur; posteriore, primus de vulnerato, secundus de occiso. Ratio, quia priore casu certum erat,

de §. n. 44. Argentr. art. 176. Fab. 4. Cod. tit. 15. defin. ult. Gro. 3. manud. 34. §. pen.

Zaf in intel. singul ad d. §. Celsus. Costal. in d. l. ita vulnera. Glos. in d. l. 51. verb. *teneri* Covar in d. clem. part. 2. §. 2. Clar. d. §. n. 46.

(10) Inhaerentes fortasse iuri mosaico, quod hac de re habetur in *Exod* XXI. V. 18. *Si autem contenderint duo viri, et percusserit alter alterum lapide aut pugno, et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lectulo, et si surgens, ambulaverit homo foris in baculo, sine crimine erit ille, qui eum percusserat: praeter accessionis mercedem dabit ei et medico impensas curationis.*

moriturum, vulneratum, posteriore incertum. Iulianus autem in *d. L. ita vulneratus*, non de quocuuque vulnere lethali loquitur, sed eo, ex quo moriturum servum certum erat. Qnod si nec prius, nec posterius vulnus simpliciter lethale fuerit, obierit autem caesus ex utroque, non moriturus forte ex alterutro, hoc casu dixeris, utrumque de occiso teneri; absurdum enim foret neutrum teneri, cum caedes in medio sit. Pars altera huius distinctionis eleganter confirmari potest per ea, quae de specie non absimili disseruit Ulpianus in *L. huic scripturae* 15. §. 1. *D. ad L. Aqnil.* Servum alienum mortifere vulnerasti, is postea ruina vel naufragio periit; de vulnerato, non de occiso teneri; quoniam ruina non est passa adparere, utrum ex vulnere moriturum fuerit. Inde colligimus, si vulnus simpliciter lethale sit, ita ut ruina superveniens non possit incertum reddere exitum, de occiso vulnerantem teneri. Quae cum in Lege Aquilia locum habeant, consequens est, eá ad mores transferri, ut enim Aquilia aliter vulnus, aliter caedem punit: ita etiam generalis consuetudo (11).

20 Postrema quaestio est, de homine in rixa occiso. *Si in rixa percussus homo perierit, ictus uniuscuiusque in hoc collectorum contemplari* Paulus iussit, *L. ult. D. h. tit.* Si ea contemplatio percussorem prodat, bene est: Quid si non prodat, utrum omnes gladio feriemus, ut eo metu coacti caedis auctorem ipsi designent: Durum foret omnes, cum possint in eo numero innocentes esse, qui ne attingerint quidem cae-

Mechlin. 2. §. 33. Trans. 2. c. 21. §. 6. Oml. 7. §. 3. Ruraem. p. 6 tit. 2. § 5. n. 7. Coler. decis. 151. n. 14. Gomes. d. cap. 3. n. 36.

(11) Male cum celeberrimo Gerardo Noodt *lib. singul. ad Leg. Aquil. Cap.* 10. fateri Iulianum in *cit. L.* 51. *ad Leg. Aquil.* diversa plane ratione, qua Ulpianus in *cit. L.* 11. *D. cod. tit.* eandem Quaestionem definivisse, atque ita ut posthea tradita ad ipso definitio eidem Iuliano displicuerit. Cum enim in *cit. L.* 15. §. 1. *cod. tit.* §. 1. Ulpianus referens Iuliani doctrinam tradat, si servus vulneratus mortifere, posthea ruina; vel naufragio, velalio ictu maturius perierit de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato, manifesta res est, in memorata Quaestione ipsum Iulianum mutasse sententiam, ac eo demum devenisse ut priorem de vulnerato, posteriorem de occisoteneri cum ceteris Ictis idem sentientibus conclamaret.

sum: satius est autem nocentem absolvere, quam innocentem condemnare. Adhaec incertum est habuerintne omnes occidendi animum, cum in rixa pleraque casu, pauca consilio gerantur. Postremo periculosum est vel designatum ab aliis gladio ferire, cum possint ipsi quoque designatores in innocentis supplicium consentire. Quare probo interpretum sententiam non invitus, nempe omnes et singulos eculeo imponi, aut extra ordinem puniri, non etiam gladio feriri posse: Et licet plerique excipiant auctorem rixae; videndum tamen, an id legibus satis consentaneum sit. Nam quae ab eis adducitur *L.* 3. §. 4. *verb. item qui auctor D. h. tit.*, parum ad rem facit; non enim de rixae, sed seditionis auctore loquitur. Seditio multorum est; rixa etiam paucorum; illa ad remp. spectat, non haec. Sed nec *L.* 6. *C. ad L. Iul. de vi* multum urgere videtur; loquitur enim de eo, qui armatus et hominibus coactis ad eripiendam alteri possessionem proficiscitur, qui proposito delinquit, non impetu; ut qui rixam concitat, temeritate magis quam proposito id facit. Ut taceamus, quod per se crimen capitale sit, proficisci armatum ad occupandam possessionem, etsi caedes non sit sequuta. Communem igitur sententiam ita sequemur, si non temere, sed consulto rixa excitata dicatur eo fine, ut in rixa homo periret (12).

Covar. d. §. 2. n. 5. Clar. d. §. n. 37. Gail. 3. obs. 109. Sand 5. tit. 9. def. 5. Marv. 4. tit. 8. §. 8 n. 3. et seqq.

---

(12) Si in rixa percussus homo perierit iuxta romani iuris principia non ex L. Cornelia *de Sicariis*, sed ex L. Aquilia *de damno dato* iudicium in percussores exercetur, quemadmodum in *cit. op.* observavit laudatus Noodt, qui omnes in solidum teneri existimat, cum nemo caedis manifestus sit. *Si tamen hoc cui durius videbitur*, ita doctissimus Vir, *is cogitet, ecquid melius constituere possit: sed eo deveniet, ut aut neminem ex his legi aquiliae obliget, aut unum; at si neminem dicet, aperte absurdius erit: cum maleficia impunita esse non oporteat; quod si unum dicet, pene frustra erit: quis enim distinguat in re obscura, in qua nemo caedis manifestus est, quis omnium potius L. Aquilia teneatur? Abeunt igitur in diversum et disputationis subtilitas, et puniendi maleficii ratio. Sed placuit pro communi utilitate definire omnes teneri, etsi nemo arguitur.*

CAPUT IV.

De Auferenda Sicario Hereditate Interfecti.

1. *Fiscus non solum quaesitam, sed et delatam hereditatem aufert.*
2. *Etiamsi sicarius liberos habeat superstites.*
3. *Si pater filium occiderit, an fratribus caesi praefertur fiscus?*
4. *An substituto quoque praefertur fiscus?*
5. *Quid si testator cum posset, non mutavit testamentum?*
6. *Quid si caeso tertius, tertio succedat sicarius?*
7. *Quid si heres coniunctas testatori personas occiderit?*
8. *Quod si heres iniuria provocatus occiderit?*
9. *Quid si donatarius mortis caussa donantem occiderit?*

1 Ad poenam homicidii illud quoque pertinet, quod sicario, tanquam indigno, hereditas auferatur eius, quem peremit, eaque fisco vindicetur sive testamento sive ab intestato fuerit delata, *L. cum ratio* 7. §. *pen. D. de bon. damn.*, *L. sororem* 10. *C. de his quib. ut indign. hered. aufer.* Et merito quidem; nam si indignus hereditate existimatur is, cuius negligentia vel culpa testator mortuus est: si qui non vindicata nece defuncti hereditatem adiit, *L.* 3. *D. de his quae ut indign. L.* 1. *C. eod.*, *L.* 5. §. *non alias*, *L.* 9. *et passim D. de SC. Silan.* quanto magis ille, qui ipsum occidit? Aufert autem fiscus ex hac caussa non solum quaesitam hereditatem, sed et quaerendam; nam et qui defunctum testari prohibuit, vel coegit, et qui non vindicata defuncti nece testamentum aperuit, et plerisque aliis, quibus ut indignis quaesita auferuntur, denegatur etiam persequutio nondum quaesitorum *L.* 1. *et* 2. *D. Si quis aliq. testar. prohib. vel coeg. L.* 3. §. *ult. D. ad SC. Trebel.*, *L.* 9. §. *ult. L.* 16. §. 1. *D. de his quae ut indign. auf.*, *L.* 3., *L.* 8. *C. eod.*, *L. donari* 29. §. *ult. D. de donat.* Multo magis persequutio nondum quaesitae heraditatis denegabitur ei, cuius dolo peremptus est ille, cuius de successione agitur.

2 Nec id mutat *Nov.* 134. *cap. ult.*; vetat enim publicari bona ex caussa criminis, non vetat in fiscum redigi,

quae sunt relicta indignis. Nec interest liberosne habeat superstites sicarius, necne, adeo, ut si filius occiderit patrem, nepotes ex patricida natos fiscus excludat, ac ne quidem portionem lege concessam ex bonis avi retinere possint, *d. L. 7. §. pen. De bon. damn.* Cui consequens est, ut si pater occiderit filium improlem, avo quoque, et reliquis adscendentibus praeferatur fiscus. Num fratribus quoque? Hic haesitant 3
interpretes, metuentes, ne si fratres fisco praeferant, per eos qui adhuc in potestate sunt, ususfructus parricidae quaeratur. Atque eius incommodi vitandi caussa consulunt nonnulli, patrem renunciare debere iuri suo utendi fruendi; ita filios sine metu successuros. Mihi et metus vanus videtur, et cautio inepta. Cur enim metuamus, ne fratribus peremti ad bona admissis, ususfructus per eos parricidae quaeratur, cum etsi pater parricida non sit, usumfructum tamen per filium sicarium iam quaesitum amittat, *d. L. 7. §. pen. D. de bon. damn.* Cautionis autem quis usus? nam aut de testati, aut de intestati successione loquimur. Si de testati successione loquamur, idcirco ea supervacua est, quoniam pater, ob crimen capitale magnam capitis minutionem passurus usumfructum aut adquirere aut certe retinere nequit, At si intestatus decesserit peremtus, tum eo amplius patri obstat *Nov. 118. cap. 2.*, quae diserte negat usumfructum patri, in iis bonis quae ex successione germani peremti, fratribus germanis superstitibus obveniunt. Ratio igitur haesitandi nulla est, verissimumque in utraque successione, tam testati, quam intestati, neque fratribus, neque aliis coheredibus fiscum obesse; sed eius dumtaxat portionem occupare, qui indignus est. *L. 2. §. 2. D. Si quis aliq. test. prob. vel. coeg., L. cum tabulis 16. §. ult. D. de his quae ut ind. auf. L. si sequens 15. §. 1. et 2., L. ult. D. de SC. Silan.* Quid autem, si indignus 4
substitutum habeat, an substitutum quoque excludet fiscus? Duditandi ratio, quod substitutum quoque excludet fiscus? Dubitandi ratio, quod substitutus coniuncto seu coherede potior sit, *L. 2. §. si duo D. de bon. poss. sec tab., L. quidem testamento 30. D. de vulg. et*

Angel. in l. adoptivum §. patrenum n. 5. D. de in ius voc. Farin. q. 120. n. 48.

pupil. substit. Verum, quamquam substitutus coherede potior est, fisco tamen potiorem non esse, patet ex *d. L.* 15. *D. de Sc. Silan.*, ubi Marcianus tradit, etiamsi substitutus ultus fuerit necem defuncti, cum non esset ultus eam institutus, non tamen per substitutum excludendi fiscum; poenam enim instituti, non debere praemium esse substituti. Accedit, quod substituto locus non sit, nisi deficiat institutus, at hic non deficit institutus, sed indigno auferatur hereditas;
5 substituto igitur locus esse nequit. Quid vero, si testator ad herede instituto lethaliter vulneratus, potuit interim, dum decumbit, mutare testamentum, nec mutavit, an poenae gratiam fecisse intelligitur? Non desunt qui existimant, eo casu hereditatem scripto non auferri. Movetur eo, quod traditur *L ult. C. de revoc. donat.* non privari donatarium ob ingratitudinem rebus donatis, si donator cum posset quaestus non sit de iniuriis; sicut nec hereditate parentum privantur liberi ingrati, nisi exheredati sint a patre, *Nov.* 115 *cap.* 3. Et si inimicitiae capitales exortae sint inter legatarium, et testatorem ita legata legatariis auferuntur, si verisimile sit, testatorem noluisse legata praestari, *L. si inimicitiae* 9. *D. de his quae ut indig. auf.* At non est verisimile, noluisse testatorem hereditatem ad institutum pervenire, cum dato temporis spatio non mutavit testamentum. Verum his non obstantibus, verius est, auferri nihilominus hereditatem instituto. Non enim testator, sicut donator, revocat hereditatem, sed ipsa lex aufert indigno; atque id quo minus faciat, testator ne quidem expressim prohibere potest, nedum ut silentium eius sufficiat, *L. nemo* 55. *D. de leg.* 1. Nec obstat, quod ob inimicitias quoque capitales relicta lex auferat: nec auferat tamen, nisi verisimile sit testatorem noluisse ea praestari: Etenim est quidem capitalis inimicus qui vitam eripit; sed tamen cum de eo specialiter et separatim cautum sit, eripi omnino tamquam indigno hereditatem: non poterit testatoris silentium hanc eidem conservare. Obiici praeterea possit ex *L.* 1. *C. de SC. Silan.*, non esse vocandum ad poenam eum, quem testator purgavit: videri autem

Gomes. d. cap. 3. n. 51. Farin. d qu. n. 56.

purgatum eum, de quo testator questus non est, cuique mutata voluntate hereditatem non ademit. Sed facile hic est utrumque negare, et quod dicitur, purgatum videri, de quo testator siluit; et quod dicitur, purgare testatorem sicarium posse, ut ne ad poenam vocetur. Purgatio enim verbis, non silentio fit; ut in illo Comici: *Nunc hoc primum est; ad illas ibo, ut purgem me*: Et in eadem comoedia: *Tu quod te posterius purges, hanc iniuriam mihi nolle factam esse, huius non factam*. Et ut maxime verbis expressis facta fuerit, non tamen obest, quominus ad poenam homicida vocetur. JCtus enim in *d. L.* 2. non hoc vult, crimen purgari per defunctum posse, sed officium servorum purgari posse, ut ne ad poenam vocentur, tamquam
opem non tulerint domino suo. Quaeritur praeterea, 6
si tertius peremto heres exstitit, huic porro succedat sicarius, vel ex testamento, vel ab intestato, an eripiantur ei bona a peremto profecta tamquam indigno? Quamquam id iidem fere auctores affirment, tamen hic quoque diversum sentire cogor. Quod enim dicitur, scelere quaesita fisco vindicari, *L. Lucius Titius* 9. *D. de iur fisc.*, id intelligendum videtur de illis, quae directe a peremto ad sicarium perveniunt, non quae per interpositas personas. Argumento est, quod Paulus respondit in *L.* 5. §. 7. *D. de his quae ut indign.*, si is qui falsum accusavit, heres exsistat legatario, vel heredi scripto, nihil ei nocere: Et apertius Modestinus in *L.* 7. *D. eod.* qui Titii testamentum falsum dixit, nec obtinuit, heredem existere posse; quia non principaliter in Titii hereditatem succedit. His consequens est, si capitalem postea sententiam sicarius mereatur, ipsum quidem, qui poenae servus efficitur, bona neque sua, neque hereditate quaesita retinere posse, excluso tamen fisco, descendentibus ad tertium usque gradum ea deferri juxta *d. Nov.* 134. *cap. ult.* (1). Sed instari poterat ex *ead. L.* 9., si uxor

Gemes. d. loc. n. 52. et l. T. 22. n. 14. Farin. n. 36. Peregr. 2. de iur. fisc. 3. n 4.

(1) In hac quaestione placet distinguere inter indignum ob scelus, et indignum ex alia caussa, puta quia testamentum falsum

Vid. Morn. in l. ult. D de calumo. maritum occidat, et postumo mortuo heres exsistat, privari eam successione, licet non marito, sed postumo successerit. Verum haud dubio idcirco hoc fit, quoniam mater, licet postumum non occiderit, cuius de successione agitur, occidit tamen coniunctissimam ei personam, patrem nimirum. Fieri autem locum fisco, etiam coniunctissimis peremtis, sequenti quaestione
7 declaratur, qua quaeritur, quid sit dicendum, si quis non ipsum de cuius successione agitur, sed coniunctissimas ei personas occiderit, veluti filium, patrem, uxorem, maritum, fratrem, an sit privandus ipsius successione? Respondent interpretes, siquidem filium aut uxorem occiderit, auferenda ei tamquam indigno bona; sin fratrem, non aeque. Prior distinctionis pars videtur utcumque firmari per *L. his consequenter* 18. §. 1. *D. famil. ercisc.*, ubi cum JC. scribit, in familiae erciscundae iudicio quaestionem de morte testatoris, vel uxoris, vel liberorum ejus non haberi; eo ipso innuit, posse alioqui heredem repelli, qui vel testatorem, vel uxorem, aut liberos ejus occidit; nempe non familiae erciscundae iudicio, sed instituta accusatione SCti Silaniani. Fortius defendi potest ex *d. L.* 9. *de jur. fisc.*, ubi si uxor maritum occiderit, privatur etiam successione filii postumi. Planum ergo, filii successione privari eum, qui patrem occidit (2). Po-

Peregr d. tit. 3. n. 12. et 13. Farin. n. 34.

---

dixit, nec obtinuit, aut testatorem post eius mortem detulit, quasi illicitae mercis negotiatorem. Quod scelere quaeritur sive directo et principaliter, sive per successionem, id omne fisco vindicatur, L. 7. §. 4. D. *de bon. damn.* et L. 9. D. *de iur. Fisc.* qui vero ob aliam caussam est indignus, ei quidem aufertur quod directo, non item per successionem habuit, habiturusve est L. 5 §. 7. et L. 7. D. *de his quae ut indign. etc.*; et utroque casu bona, quae indigno auferuntur, etiam hodie post *Nov.* 134. *Cap. ult* fisco cedunt nam ea *Nov.*, uti et Auctor monet h. c. *num.* 2., non tollit fisco ius auferendi bona indignis, sed tantum iubet, ne damnatione, excepto crimine maiestatis, rei bona publicentur, uti erat veteri iure comprehensum, L D. *de bon. damn.*

(2) Prior distinctionis pars nullo modo confirmatur *cit.* L. 18. §. 1.; ibi enim Ulpianus tantum definit, non venire in iudicium familiae erciscundae quaestionem de vindicanda nece testatoris: eiusve uxoris liberorumve, quod non pertinet ad divisionem rerum hereditariarum, et ab omnibus heredibus peragenda est. Porro

ulteriori vero firmandae adducunt ex feudorum libris *c. un. An ill. qui interf. fratr. dom.* Qui fratrem domini occidit, non privatur feudo: Ergo nec qui fratrem testatoris occidit, privandus est eius successione. Verum, si ex feudorum iure esset praesens quaestio decidenda, respondendum foret, eum, qui testatoris fratrem interfecit, non privari successione; privari tamen eum, qui occiderit suum fratrem: ita enim circa feudi amissionem distinguunt Longobardi. Quare insuper habito feudorum iure, sufficiciet nobis vulgatum illud; erubescimus sine lege loqui; leges nuspiam fratris meminerunt; igitur nec nobis superioribus personis adiicere fratrem licet. Dices; inimicus capitalis est, qui fratrem testatoris interfecit; amittet igitur hereditatem propter inimicitias, *L. si inimicitiae 9. D. de his quae ut indig. aufer.* Respondeo: Imo vero, id necessario non consequitùr, ut qui fratris inimicus est, is idem sit testatoris. Fingamus tamen testatorem caede fratris summopere commotum, ex amico inimicum factum esse: si non mutaverit testamentum, legatum quidem eripietur sicario propter inimicitias; at institutio non evacuabitur, *L. ex parte 22 D. de adim vel transf. leg.* nisi saltem epistola declaraverit, non mereri institutum suam voluntatem, quo facto, portio huius instituti fisco vindicabitur, *L. 4. C. de his quib ut indign. auf.* (3).

Porro de caussa etiam caedis controvertitur, si in- 8
juria provocatus heres occiderit testatorem, forte Vasq. 2. de success. resol. §. 20. n. 23. et 24. Fariu. d. qu. 120. n. 64. Gomes. l. 80. n. 63.
adulterum, vel uxorem in adulterio deprehensam, an nihilominus bona fiscus auferat? Et putem fisco nihilominus locum futurum. Non enim aequum est, he-

nec confirmatur *cit.* L. 9:; nam cum herede matris veneficii in virum accusatae, et interim defunctae, cui filii postumi hereditas obvenit, exercetur iudicium, non quod agitur de homicidio personae coniunctissimae; sed de bonis scelere quaesitis per successionem.

(3) Propter inimicitias legatum, quod nuda voluntate tollitur, non debetur, sed manet penes heredem: et uno casu in fiscum cadit, si legatarius testatori status controversiam moverit, L. 9. §. *ult.* D. *de his, quae ut indign.*

redem ob facinus suum bona lucrari, *arg. L. si ab hostibus* 10. §. 1. *D Sol. matr.*, *L.* 1. *D. de his quibus ut indign.* Committit autem facinus maritus occidens adulteram, vel adulterum eum, quem per leges non licet, *L.* 1. §. *ult. D. ad L. Corn. de sic.*, *L.* 38. §. *Imperator D. ad L. Jul. de adult.* Sane si vilem occiderit, quem per leges licet, aut suae salutis caussa id fecerit, cum aliter periculum effugere non posset, vix est, ut id facinus dici possit; adeoque heres eo casu fiscum excludet. Quod autem nonnulli censent, etiam fiscum excludendum esse, cum heres patriae proditorem occidit, id non video, qua ratione procedere possit; constat enim posse damnari memoriam defuncti, eaque damnata, universa bona fisco applicari, *L. quisquis C. ad L. Jul. maiest.*, *Nov.* 134. *cap. ult. in fin.* Postremo quaeritur, si qui donaverat bona mortis caussa, occisus sit a donatario, utrum heredibus interemti, an fisco bona donata applicentur? Dubitandi ratio, quod nullum iuris caput nominatim de rebus donatis loquatur. Qua tamen non obstante, verius est, etiam mortis caussa donata bona fiscum tamquam indigno auferre; comparatur enim mortis caussa donatio ultimis voluntatibus, *L. omnibus* 9., *L. in mortis* 22., *L. senatus*, 35., *L. illud* 37. *D. de mort. caus. donat.* Ac ne quis existimet, hanc exaequationem fisco non prodesse, nominatim responsum est, marito non vindicanti necem uxoris, aut uxorem perimenti, auferri dotem, *L. ei qui* 20. *D. de his quib. ut indign.*, *L. cum mortem* 27. *D. de iur. fisci*, *d. L. si ab hostibus D. Sol. matr.* Quid ita? quia si non vindicet, suspicio sceleris ad ipsum redit; si occiderit, non debet ex facinore suo lucrum facere. Atqui hae rationes non minus in donatario mortis caussa locum habent. Quare et mortis caussa donatario bona donata fiscus auferet. Diversum dicemus, si bona inter vivos donata sint; cum enim ea donatio statim valeat, nec lucretur res donatas donatarius ex scelere suo, consequens est, ut maxime donantem occiderit, non tamen fisco locum esse. Sed nec heredibus perempti actio in ingratum dabitur; quoniam ingrati actio soli donanti datur, *L. his solis*

7., et *L. ult. C. de revoc. donat.* Neque vero adversatur superioribus Paulus in *L.* 5. §. *qui mortis* 17. *D. de his quae ut indign. auf.* dum scribit, eum qui mortis caussa donationem a testatore accepit, non esse similem legatario. Non enim de sicario loquitur, sed de eo qui falsum arguit testamentum; hic si non obtinuerit, amittit quidem legata tamquam indignus, non tamen donata mortis caussa. Tantum de auferenda sicario hereditate perempti; tractemus nunc de veneficio, et incendiis. Nam velle etiam quaerere, an cum fiscus indigno bona aufert, intercidant legata, supervacuum est; cum constet legata et fideicommissa nihilominus deberi, fiscumque bona adgnoscere cum sua caussa, *L., eum quidam* 12., *L. cum tabulis* 16. §. *ult. D. de his quae ut indign auf.*, *L.* 3. §. *ult.*, *L.* 17. §. *ex facto D. ad SC. Trebel.*, *L. cum fisco* 9. *D. de SC. Silan.*

CAPUT V.

De Veneficis et Divinatoribus.

1. *Qui venefici, et quid venenum?*
2. *Qui magi, augures, arioli etc.?*
3. *Quae poena veneficii? Et an conatus puniendus capite?*
4. *Quae poena divinatorum?*
5. *An capital est, consuluisse divinatorem?*
6. *Quid si quis sine dolo, sed malo exemplo potionem dederit?*
7. *Quid de iis, qui amuleta, aut carmina contra morbos et granдinem adhibent.*

Veneficus est, non solum qui veneno occidit, sed et qui hominis necandi caussa venenum malum fecit; vendidit, habuit. Malum dicimus, quoniam vox ancipitis significationis est, tam bonum, quam malum denotans. Illud sanandi, hoc occidendi caussa paratur, *L.* 3. §. *adiecto D. h. tit.*, *L. qui venenum* 236. *D. de V. S.* Nec solum, qui dolo malo vendiderunt; sed et pigmentarii, si cui temere cicutam, salamandram, aconitum, et similia dederint, ex Senatusconsulto huius criminis rei fiunt, *d. L.* 3. §. *alio* 3. *D. h. tit.* Praeterea qui mala sacrificia fecerit, qui sacra impia

Plat. in Minoe. Curt. lib. 4. de reb. Alex. Caes. de bel. Gall. lib. 6.

nocturnave incantandi, interficiendi caussa peregerint, *L. ex SC.* 13. *D. h. tit. Paul.* 5. *sent.* 23. §. *qui sacra*, *et* §. *qui hominem*. Mala intelligo sacrificia, non solum quibus homo immolatur, ut apud Paulum *d. loc.*: qualia fuerunt olim sacrifica Tyriorum et Carthaginensium, qui Saturno filios litabant (1), nec non Gallorum, qui cum nocentes defecerant, etiam innocentes Diis suis cremabant; verum etiam, quibus quis idolis, id est, daemoni sacrificat, nam et hoc capitale, tum divino, tum civili iure, *Exod* 22. *v.* 20.,
2 *L.* 1. 2. 17. *et ult. C. de pag. et sacrif.* (2). Adhaec magi, mathematici, augures, aruspices, vates, arioli, somniorum coniectores, sortilegi, et ut verbo dicam, divinatores poena Legis Corneliae tenentur. Nec ii dumtaxat, qui ipsi responsa dederint, sed et qui docuerint alios divinandi artes, quive didicerint. Culpa enim similis est tam prohibita discere, quam docére, L. 2. 3. 4. 5. 8. *C. de malef et mathem., Paul.* 5. *sent.* 21. §. *ult.* (3). Magi sunt malefici, qui carminibus diris, devotionibus defigunt alios, qui figunt cereas imagines homini necandi caussa, Mathematici sunt impostores, qui liberali arte abutentes, profitentur se fata cuiusque nosse, et natalitias syderum observationes: hi et Chaldaei, et genethliaci vocantur. Augures, qui ex avium cantu, atque volatu fu-

---

(1) Romanis etiam Tertulliani aetate, ut ipse testatur *Apolog. Cap.* 9 mos fuit Iovi Latiali litare sanguine humano.

(2) Mala sacrificia hic sunt, quae fiunt ad impetrandam vim ac potestatem incantationum. De hoc crimine loquuti sunt Decemviri quoque in XII. Tabulis: *Qui malum carmen incantassit parricida esto*. Noctu praesertim istiusmodi sacrificia fiebant, uti ex Valentiniani Senioris constitutione, quae habetur in L. 7. C. *Toeod. de malef. et mathem.* abunde eruitur. *Ne quis deinceps nocturnis temporibus aut nefarias preces, aut magicos apparatus, aut sacrificia funesta celebrare conetur; detectum atque convictum competenti animadversione mactare perenni auctoritate censemus*.

(3) *Non tantum huius artis professio*, inquit Paulus l. c. *sed etiam scientia prohibita est.* Eum, qui erudiendum mago filium dederat, capite punitum esse scribit Ammianus Marcellinus *lib.* 26. *Cap.* 3. qui etiam *lib.* 28. *Cap.* 1. inter alia mala huius generis narrat ita punitum esse adolescentem, qui librum magicum descripserat.

tura coniectant. Aruspices, qui exsta pecudum et fibras inspiciunt. Vates, qui se Deo plenos adsimulant, et responsa dant. Ariolorum nomen, Turnebo teste, exsta rimantibus, et per furorem vaticinantibus commune est. Sortilegi, qui sortibus ductis, non tam futura praedicebant, quam ad quaestum suum mentiebantur. Hi omnes poenae Legis subiiciuntur; est enim genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quorum responsis leves animi facile ad spes novas impelluntur. Ut taceamus, quod incertissimae atque fallacissimae eorum praedictiones sint, dum et frustra et irreverenter pulsant secretum divinae providentiae.

Turneb. 19. advers. 20. et et 29. cap. 18.

Gell. 14. c. 1. Tertull. apol. c. 35.

3

Poena veneficii similiter ut caedis, gladius est, §. *item lex Cornelia Inst. de publ. iud.*, *L.* 28. §. *venenarii D. de poen.* Nec sane minor esse potuit: cum plus sit hominem occidere veneno, quam gladio, *L*, 1. *C. de malef. et mathem*, atque ideo nec inter poenas praebitio veneni recipitur, cum tamen et gladius, et furca, et ignes sint recepti, *L. aut damnum* §. 1. *D. de poen.* Accedit, quod eo graviores insidiae, sint, quo difficilius vitari possunt; facilius autem mucrones, quam venenum effugeris; idcirco veneno, quam gladio necari gravius est censendum. In hanc rationem nonnulli intuentes, existimarunt generalem consuetudinem, quae conatum caedis extra ordinem coercet, non esse extendendam ad veneficium: veneficos, tametsi homo non perierit, capite tamen puniendos. Quam sententiam admittam non invitus, si non solum paratum, sed et praebitum venenum sit; at si emptum tantum, vel paratum, dixerim extra ordinem reum puniendum esse (4); nisi forte filius emerit, ut patri daret, quo casu etiam propter perniciosam voluntatem posset capite puniri, *L.* 1. *in fin. D. ad L. Pomp. de parric.* Ea- 4

Oml. 7. §. 36. Rober. rer. iud. 6. p. 94.

Covar. clem. si furiosus par. 2. n. 2. Gomes. d. c. 3. n. 7. Fariu. q. 122. n. 15. et 25. conf. Clar. §. homicidium 1. 14. Decia. 9. c. 25. n. 3.

---

(4) *Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit, venenum illud dando, scelere se obligavit, etiamsi non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est.* **Ita Seneca in** *lib.*: *in sapientem non cadere iniuriam Cap.* 7.

dem capitalis poena manet eos, qui sacrificia impia fecerunt; item magos et divinatores; quamquam hi non tantum gladio, sed et igne, et peste ferali, absumi possunt. *L.* 3. 5. 6. *C. de malef. et mathem.* Libri
5 etiam eorum, sicut omnes improbatae lectionis, flammis exuruntur, *Paul. d. tit.* 22. §. *pen.*, *L.* 4. §. 1. *D. fam ercis.* An autem et illi capite puniendi, qui divinatorem consuluerunt, videndum. Constantius in *L.* 3. *C. de mathem.* deportari iubet eum, bonis confiscatis, qui aruspicem suasionibus, vel praemiis advocaverit. Constantinus in *L.* 5. *eod* vetat etiam mathematicos, et ariolos consuli, capitis poena transgressoribus denunciata. Velantinianus quoque in *L.*8.*eod* rescripsit, culpam similem esse, prohibita discere et docére. Discit autem, qui consulit. Postremo divinae quoque leges capite hoc sancire videtur. *Animam, inquit Deus, quae convertit se ad Pythones, et ad ariolos, ut scortando sectetur eos, excindam e medio populi*, *Exod.* 20. *v.* 6. *Et Deut.* 18. *v.* 10., *Ne invenitor in te utens divinationibus planetariis, aut coniector, aut praestigator. Item utens incantatione, aut requirens Pythonem, aut ariolum, aut necromantis. Nam abominationi est Jehovae, quisquis facit ista; et propter abominationes istas, Deus tuus expellit istas gentes a facie tua.* Ex his, puto, satis adparet, etiam consulentes capital committere; utique qui dolo id faciunt; nam si nimia simplicitate et imperitia id fecerint, dum putant diversa esse, ariolum consu-
6 lere, et Deos alienos invocare, mitius castigandi videntur. Mitius etiam puniuntur, qui non malo animo, malo tamen exemplo venenum potionemve dederint. Nam ex SC. relegari iussa est, quae medicamentum ad conceptionem dederit, si ea quae accepit, descesserit, *L.* 3. §. *adiectio D. h. tit.* Si tamen poculum amoris, vel abortionis datum fuerit, eoque mulier, aut homo perierit, quia res pessimi exempli est, ultimum quoque supplicium irrogari poterit, *L.* 38, §. *qui abortionis D. de poen.* Hyllus quidem Deianiram matrem hac ratione patri Herculi furenti excusare ni-

Conf. Coler. decis. 180.

De poculo sterilitatis Quintil. decl. 587.

titur, quod vestem venenatam non occidendi, sed amoris instaurandi caussa misisset. Testatur etiam Aristoteles, Areopagitarum iudicio absolutam fuisse mulierem, quae phyltro occiderat virum. Nos tamen, quoniam res pessimi exempli est, rectius iure civili cautum putabimus. Praeterea Constantinus in *L. 4. C. de malef. et mathem.* omnis poenae metu liberat 7 eos, qui remedia quaesierint eiusmodi, quibus non cuiusquam salus, aut aestimatio laederetur, sed quorum proficerent actus ad valetudinem recuperandam, aut ne divina munera, et labores hominum sternerentur imbre, vento, grandine. Verum haec constitutio nequaquam laudanda est, quoniam magiae species habetur, amuleta, aut carmina contra grandines, et morbos adhibere velle. Nec tantum Christianis, sed et paganis nonnullis displicuit. Apud Spartianum enim legimus, iam olim sub Alexando Severo damnatos fuisse, qui remedia tertianis quartanisve collo annexa gestarent. Idem de Costantino tradit Am. Marcellinus *Lib.* XIX. Christianis vero damnantur generaliter amuleta, et *philacteria* omnia, ut Synodi Laodicenae *cap.* 36., Leonis *Novelle* LXV., et Caroli Magni lege, *Lib.* VI. *cap.* 72., nec non canonico iure, *c. nec mirum* 26. *qua st.5., etc. admoneant ead. caus. quaest.* 7. Quin etiam, cum in *L. ult. D. de Extr. crim.* scribitur, circulatores extra ordinem puniri, non desunt, qui putant verbo circulatoris et hos superstitiosos contineri, de iisdem qui senserit Ulpianus, colligimus ex *L.* I. §. *medicos D. de Extr. cogit.*, ubi exorcistas, et incantatores negat medicos esse. Ut necessario adgno- Sand. tit. 5.
scendum sit constantini *sphalma*: nec audiendi qui 9. des. 15.
Imperatorem ita excusant, tamquam constitutio emissa ab eo fuerit, antequam converteretur. Constitutio enim praefert annum Salvatoris nostri CCCXXI. Constantinus autem Christiana sacra professus est victo Maxen- Sigon. de
tio, anno circiter CCCXII., tametsi secondum Eusebium, occid. imper.
et Graecos baptismo serius tinctus sit, anno nimirum lib. 2.
CCCXXXVII. Illud interim fatemur, si quis nimia simplicitate, et imperitia huismodi remediis usus fuerit, eum non capitali, sed minori poena plectendum; ut

prorsus a poena immunis sit, concedere non possumus (5).

CAPUT VI.

De Incendiariis.

1. *Qui sint incendiarii?*
2. *Quae eorum poena?*
3. *An conatus puniendus capite?*
4. *Quid si negligentia incendium exortum sit?*
5. *Non refert, culpa in committendo, an omittendo sit.*

Incendiarius est, cuius dolo malo incendium factum
1 fuerit, sive ipse sua manu stupam taedasve intulerit, sive per alium id fieri curaverit, sive adeo mandatum alterius exsequutus fuerit. Quod si coetu, concursu, turba, seditione incendium fecerit, etiam Legi Juliae de vi publica subiicitur, *L.* 1. *L.* 10. *D. ad L. Corn. de sicar.*, *L.* 11. *C. Qui accus. non pos.*, *L.* 5. *D. ad*

(5) In XII. Tabulis poena statuta erat in eos, qui malis carminibus prohibere credebantur quominus excrescerent et ad maturitatem perducerentur fruges; attrahendo imbres intempestivos, aut tempestivos repellendo: *Qui fruges .... excantassit* ..... Hanc huius legis interpretationem suppeditat Seneca, simul et irridet. *Apud Nos ita Natural. Quaest.* lib. 4. *Cap.* 7., *in* XII. *Tabulis cavetur ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat et attrahi imbres cantibus et repelli: quorum nihil posse fieri tam palam est, ut huius rei caussa nullius Philosophi Schola intranda sit.* Ad Constantini constitutionem quod attinet, eam doctiores Interpretes ita tuentur, ut cum Constantini temporibus undique magicae artes penetraverint, cumque huiusmodi artis ope morbos depelli in animis hominum, et maxime vilis plebeculae alte insedisset opinio ab antiquis temporibus, satius duxerit christianus Princeps artem magicam vexare, quae saluti hominum obesse, et permittere, quae prodesse credebatur. Si autem haec animadversio alicui non arrideat, poterit, ut quidam faciunt, Constitutionem a Constantino abiudicare, ac eius quaestori scriniorum tribuere, quod vel ipse Iacob Gothofr. subodoratus est in *Coment. ad* c. L. Ceterum si ullam Constantinus ob memoratam constitutionem censuram meretur, maiori equidem reprehensione notandus videtur Iustinianus, qui eam probavit, et in ipsius codicem retulit. Verum iure merito posthea abrogata fuit a Leone Imp. *Nov.* 65., et omissa etiam in Basilicis, ut ex *lib.* 60. *tit.* 39 et notatis inibi *ad Cap.* 30. *not.* 9. abunde liquet.

L. Jul. de vi publ. Poena haec est. Si qui contra oppidum incendium fecerint praedae aut incenderint, 2
inimicitiarum caussa, plerumque vivi esuruntur. Qui vero casam aut villam aliquo levius puniuntur (1). In Affrica tamen messium incensores, in Mysia vitium gravius coercentur. Et qui acervum frumenti justa aedes positum combusserint, vincti verberatique igne necantur (2), *L. qui aedes* 9. *D. de incend. ruin. naufr.*, *L. aut facta* 16. §. *pen. L. capitalium* 28. §. *incendiarii D. de poen* *d. L.* 10. *D. ad L. Corn. de sicar.* Ac quoniam hoc crimen 3
gravissimum est, ignisque latius evagando tota saepe oppida depascitur, stragem pecorum simul et hominum trahens, idcirco multi existimant, etiam conatum criminis effectu non sequuto, capite puniendum esse. Verum cum non omnia incendia aeque gravia sint, idcirco nec conatus omnis aeque gravis videri potest, totumque hoc relinquendum censeo iudicis prudentiae, ut is pensitatis circumstantiis, vel capitalem, vel leviorem penam reos irroget. Nam et Cornelia Lex incendiarium a sicario hac parte secrevisse videtur, dum ad poenam incendiarii requirit, ut dolo eius malo incendium factum sit; ad poenam sicarii, ut vel hominem occiderit, vel hominis occidendi caussa cum telo ambulaverit, *L.* 1. *D. ad L. Corn.*

Vid. Coler. decis. 386.

Farin. q 330. n. 357.

---

(1) Paulus libro singulari *de poenis paganorum* sub titulo *de abigeis* dicit. *Incendiarii, qui in oppido praedae caussa id admiserint, capite puniuntur: qui casu insulam aut villam, non inimicitia incenderint, levius. Fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum vicini sarciatur.* Vid. Collat. Mosaic. et Roman. Leg. Tit. XII. §. 6.

(2) Haec poena in ipsis XII. Tabulis statuta fuerat. *Qui aedes acervumve frumenti ad aedes positum dolo sciens incensit; vinctus; verberatus igni necator. Ast si casu, noxiam sarcito: si nec idoneus essit, levius castigator.* Quod autem lex nec ei impune esse vult, qui per imprudentiam dedit caussam incendio, ex eo satis commendatur, quod plerumque incendium sine culpa fieri non possit saltem levissima, cuius damnum sarciri aequum est ab eo qui nocendi caussam praebuit. Vid. L. 3. D. *de off. Praef. vigil.* et L. 11. D. *de peric. et comm. rei vend.* Unde et idipsum sanxerat Moyses apud Hebraeos in *Exod. Cap.* 22. v. 6. *Si egressus ignis invenerit spinas; et comprehenderit acervos frugum, sive stantes segetes in agris; reddet damnum qui ignem succenderit.*

de sicar. Sane si ad actum, ut loquuntur, proximum deventum fuerit, arserintque iam aedes meae, quas inimicus dolo malo incenderat, tametsi vicinorum vigilantia extinxerit incendium, non invitus superio-

4 rem sententiam amplecterer. Quod si non dolus, sed culpa incendio, caussam dederit, cessante accusatione, civiliter agitur; incensarum aedum, Legisve Aquiliae actione instituta; nisi forte lata culpa fuerit luxuriae, aut dolo proxima, quo casu etiam corporis poenam reus sustinebit. Item si reus minus idoneus sit, ut damnum sarcire non possit, levius castigatur non solum verbis, sed verberibus, seu corporali animadversione, *d. L. qui aedes*, *et L. pen. D. de inc. ruin. naufr. d. L.* 28. §. *incendiarii D. de poen.*, *L.* 2. *C. ad L. Aquil.*, *L.* 7. §. *si paciscar.* 13. *D. de pact. Paul.* 5. *sent* 3. §. *ult.* Unde adparet, non recte nonnullos generaliter tradidisse, ob culpam non infligi poenam corporis, cum distinguere debuisset ita: Ob culpam latam corporis poena infligitur; ob levem, vel levissimam non infligitur, *d. L. pen. D. de inc. ruin naufr.*, *L.* 3. §. 1. *D. de off. praef. vigil.*, *L.* 2. *in fin D. de term. mot.*, *L.* 15. *D. ad L. Corn. de fals.*, *L.* 3. §. *adiecto D. ad L. Corn.; de sicar. L.* 1. §. *ult.*, *L.* 38. §. *qui abortionis D. poen.* Civiliter tamen ob levem et levissimam culpam agitur; venit enim in lege Aquilia omnis culpa, *L. in lege* 44. *D. ad Aquil.* Nec interest committendo, an omittendo negligens quis fuerit: tametsi multi secus tradiderint existimantes, civiliter ob levissimam culpam tum agi posse, cum committendo, non omittendo peccatum est; quasi omittere, quam committere

5 levius sit. Quibus satis erit opposuisse illud vulgatum: *Erubuscimus sine lege loqui.* JCtus simpliciter dicit, in Lege Aquilia culpam levissimam venire, nec distinguit, commissum aliquid, an omissum sit. Alioqui facere quod diligens non faceret, non facere quod diligens faceret, leges iusta aestimare videntur, *L.* 1. *D. tutel. et rat. distr.*, *L.* 2., *L.* 4., *L. quidquid* 7. *C. arb. tut.*, *L. de creationibus* 27., *vers. ita tamen C. de episc. aud. L. si procuratorem* 8. §. *ult. D. mandat.*, *L. tutor.* 7. §. 1. *et seqq. D. de admin. tut.*, *L. si pupil-*

Bauch. 3. q. 30.

Gomes. 3. resol. 3. n. 46. Ferrar. in prax. tit. 54. glos. 7. n. 5. et seq.

Fariu. d. qu. 330. n. 24. Menoch. 2. de arb. iud cas. 290. n 53.

li 6. §. *ult.* *D. de neg. gest.* *L. si servus* 25. §. *si fornicarius*, *L. qui occidit* 30. §. *pen.*, *L. si putator* 31. *D. ad L. Aquil.*

CAPUT VII.

De Moribus ad Statut. Traiect.

RUBR. XL. XLIII. ET XLIV.

1. *Quid Moorde, et quae poena?*
2. *An omnis caedes proposito facta sit Moorde?*
3. *An veneni proibitio?*
4. *An conatus sufficiat ad poenam?*
5. *Quid Sunium, et quantum intersit inter Sunium, et transactionem?*
6. *Quae caussae transactionis? Et quae olim in iudicio caedis observanda?*
7. *Cum quibus transigendum?*
8. *Quid si fratrum filii, aut fratres diversi generis concurrent?*
9. *Quid si alii consentiant, alii dissentiant?*
10. *An transigendum cum herede scripto, si non proximus scriptus sit?*
11. *De actione in factum in id quod interest?*
12. *An ea actio ex iure civili defendi possit?*
13. *Quae singularia in magos recepta?*
14. *Quid moortbrande olim, quidque hodie?*

Diximus initio capitis tertii, gravius animadverti in famosos latrones, furcaque figi in illis locis, in quibus grassati sunt, ut et conspectu deterreantur alii ab iisdem facinoribus, et solatio sit cognatis interemptorum eodem loco poena reddita, *L. capitalium* 28. §. *pen.* *D. de poen.* Similis severitas nostris placuit, cae-[1]
de ex insidiis et proditorie facta, quam *Moorde* appel- Conf. II. Scol. reg. mai. 4. c. 5.
lat statutum urbis *Rubr.* XLIII., verbo veteribus quoque eadem significatione usurpato: ut in legibus Baiuariorum *Tit.* XVIII. *L.* 2. 5. Si quis liberum occiderit furtivo modo, et in flumine eiecerit, vel in talem locum eiecerit, ut cadaver reddere non quiverit, quod Baiuarii *Murdirdo* dicunt, cum xl. solidis componant: Et in legibus Ripuariorum *Tit.* XV. Si quis ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, et eum cum ramo cooperuerit, vel in puteo seu in quocumque loco celare voluerit, quod dicitur *Mordirdo* etc. Frisiorum *Tit.* XX.

Ruream. part. 6. tit. 2. §. 5. ves. 5. Coler. decis. 483. Zulph. tit. 3. art. 58. Velav tit. 3. art. 2. Omland. lib. 7. art. 34. Dav. 4. c. 4. §. 9.

L. 2. Si quis hominem occiderit et absconderit, quod *Mordritum* vocant, novem Weregildos componant. Haec autem caedes vel flammis ultricibus vindicatur, vel gladio resecta cervice cadaver rotae exempli caussa imponitur, *d. tit.* 43. *art.* 2. Caussa severitatis haud dubie indoli Germanorum adscribenda, qui cum candore et fide ante omnes mortalium essent, caedem quoque perfide et per insidias factam gravius vindicare voluerunt. Quamobrem ut olim caedes ex insidiis facta apud maiores nostros gradioribus multis pecuniariis; ita hodie, postquam in multarum locum mors successit, graviore mortis genere luitur; adeo ut nonnulli horrendo supplicio membra reorum perinde, ac latronum rota lignea, aut fuste aereo frangi, atque comminui iubeant.

Ait Statutum: *Wy verstaen moort, verholen dootslangen, gedaen by voorsienighen raede die de facteur verradelyckendoet sonder roopen oft waerschouwen.* His verbis intelligimus, non omnem caedem, quae proposito et praevia deliberatione facta est, ad praesens caput pertinere; sed eam quae ex insidiis et proditorie facta est, de qua sola etiam vicinorum statuta loquuntur, cum aiunt; *Die met voorsate luypende van achter en of voren, ymanat vanden leven toter doodt brachte, sa sonder genade als een moordenaer gehstraft werden*: Itaque si caedes deliberato quidem fiat, nullis tamen factis insidiis, ut si in inimicum incidens, quem tam olim occidere destinaveras, eumdem praemonitum et provocatum occidas, sufficiet gladii poena, nec cadaver sententiam passi rotae imponetur. Gravior quidem est caedes omnis, quae proposito fit, quam quae impetu, *L. perspiciendum* 11. §. *delinquitur D. de poen.*, quippe cum illius odium, huius vero caussa sit ira et excandescentia; attamen ex illis ipsis caedibus, quae proposito fiunt, negari non potest longe gravissimam esse, qua ex insidiis opprimitur securus, et non praemonitus. Ac licet constitutio criminalis Caroli V. omne homicidium deliberatum latrocinii poena adfici velit, eam tamen sequi reclamantibus statuti verbis nequaquam possu-

Const. crim art. 137.

3

mus. Eo amplius etsi veneni praebitio non sine insidiis procedat, tamen quoniam vis abest, non proprie *moorde* est, nec ad praesentem titulum pertinere videtur. Quamquam fatendum sit, et hanc caedem improbiorem esse, eoque gravius vindicandam, *L. 1. C. de malef. et mathem.*

4

Ait praeterea statutum *Gedaen*: quo verbo cum perfectum crimen denotetur, consequens videbatur, conatum solum non puniri capite; imprimis cum doctores tradiderint, etiamsi simpliciter loquatur statutum de delicto vindicando, puta, *Furtum punitor laqueo*: *Caedes gladio*; si tamen nominatim non adiiciat eamdem conatus poenam fore, non posse conatum eadem poena puniri. Rationem adiiciunt, quod statuta sint stricte accipienda, nec recedendum a verborum proprietate; ut autem delictum attentatum pro consummato habeatur, id non verborum vi et proprietate, sed fictione fieri. Hanc doctrinam non omnino probare possum. Etenim quis nescit deficientibus statutis recurri ad ius commune? quis autem neget deficere statuta, cum quaestionem de conatu nominatim non decidunt? Igitur statutum huius civitatis, cum caedem puniens de conatu caedis siluit, ex iure communi interpretationem recepit. Ius autem commune hoc loco, non Romanum vocamus, quo certum est etiam conatum caedis gladio puniri; sed generalem consuetudinem et usum per quam iuri Romano derogatum est ita, ut conatus criminis non puniatur capite, nisi in atrocissimis. Itaque illud solum inquirendum nobis erit, sitne hoc atrocissimum crimen? quo constituto, de poena conatus nulla supererit dubitatio. Mihi quidem valde atrox hoc crimen videtur, non solum existimationem maiorum nostrorum, verum etiam naturam insidiarum respicienti. Existimatio maiorum nostrorum quae fuerit, iam ante diximus. Quod autem ad naturam insidiarum attinet, nemo nescit, longe improbriores esse insidias vi aperta. Etenim vim vi propellere possumus; insidias autem nisi praemoniti vitare non possumus. Et ut maxime praemoniti simus, semper inimicus insidiari potest; nos non semper ca-

Menoch. 2. arb cas. 360. n. 96. Tiraqu. de poena caus. 37. n. 7. Gail. 1. de pac. pub 14. in fin. q. 92.

Mornac. in L. 1. in fin. tit. D.Q. qu. iur. in art. Amst. 11. §. 18. et 22.

vere. Ne miles quidem tam continenter tegere latus scuto potest, quin id aliquando hauriendum praebeat hosti ex improviso irruenti. Quapropter cum et maiores nostri graviorem iudicaverint caedem, quae ex insidiis fit, et valde deformes atque degeneres insidiae sint, difficulterque caveri possint, idcirco non immerito quis dixerit, etiam conatum capite puniendum esse. Quod tamen ita temperabimus, ut non aliter fiat, nisi deventum sit ad actum caedi proximum. Ex. gr. Insidiatus es, insedisti latera viae latronis more, sed non incidit in insidias, cuius caput petebas, hoc casu extraordinariae poenae locus erit. At praecipitavit ille in insidias, tu a tergo adortus incautum vulnerasti, reliquisti seminecem, ille praeter spem atque opinionem convaluit; hoc casu ordinariae poenae locus erit. Adhaec tribuimus aliquid in hac quaestione prudentiae et arbitrio iudicis, ut is ex genere insidiarum, ex personis, ex caussa statuat, utrum ordinariae, an extraordinariae poenae locus esse debeat. Sunt enim quaedam ita improbae, ita exemplo perniciosae, ut etiam municipales leges expressim capitis poenam eventu non sequuto infligant; veluti si arcu, vel sclopeto excusso petitus homo, nec tamen occisus sit, imo ne vulneratus quidem. Et si insidiae per conductum sicarium, quem assasinum vocant, factae sint, capite luuntur; sola enim condictio crimen capitale videtur. Quare quamquam periculosum sit, poenas reorum in arbitrio iudicantium esse, tamen cum circumstantiae crimen aut aggravent, aut elevent, nec possint omnes articuli legibus comprehendi, necessario aliquid arbitrio eorum, qui iurisdictioni praesunt, relinquendum est.

Sainso. 15. § 27.

Vide Mechl. tit. 2. art. 21. Ruraem d. §. 5. art. 17. c. pro humani § fin. de homicid. in 6.

5 Tantum ad utramque statutorum rubricam; reliqua enim, quae ibidem habentur, quoniam cum iure communi consentiunt, nova interpretatione non indigent. Dicamus nunc de transactione, quae moribus inter caedentem, et proximas personas caesi fieri solent. Eam *Sunium* et *Sonium* et *Sonam* maiores nostri vocantur; a *Sonen*, vel *Suonen*, quod est transigere, redire in gratiam. Significat et iudicare, ut

in Symbolo apostolico apud Marquardum Freherum: *Thana chiuinftic ist sonen queeke enti tote*. Inde dies extremus *Suonatag* dictus Marnero, cuius verba idem Freherus adducit ista: *Es nahet gegen der Suonotage, thas Got wil suonen alle klage*. Mos autem ille transigendi apud nos antiquissimus est, nec eum ex iure Romano expressimus, sed a maioribus traditum per manus accepimus. Ad eum enim iam olim, antequam legibus Romanis uteremur, Tacitus respexit, cum de moribus Germanorum ait: *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant, luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem*. Eodem respicit lex Frisiorum I. *tit.* de Forresni: *Si homicida non fugerit, nihil solvat, sed tantum inimicitias propinquorum hominis occisi patiatur, donec quomodo potuerit, eorum amicitiam adipiscatur*. Lex Saxonum VI. tit. de occisionibus: *Si mordrum totum quis fecerit, multae pars tertia a proximis eius componenda est; duae partes ab illo, et in super octies ab eo componatur. Et ille ac filii eius soli sint faydosi* Adhaec inter transactionem, quae iuxta leges Romanas fit, et hanc quam moribus maiorum acceptam ferimus, plurimum interest. Etenim transactio iure Romano facta, neque inquisitori obest, neque aliis accusare volentibus, nec crimen abolet, sed accusationem, *L.* 5. §. *fin.D. ad L. Jul. de vi publ.*, *L. si maritus* 15. §. *si negaverit D. ad* L. *Jul. de adult.*, *L.* 2. *C. de abolit.*, *L.* 9. §. *sed quod illicite D. de public*. At quae moribus nostris fit, ipsa quidem crimen non abolet, facit tamen, ut Princeps facilius poenae gratiam indulgeat. Illa prodest reo, seu proposito, seu impetu caedes facta sit; ignoscendum enim censuerunt Romani ei, qui crimine capitali admisso, sanguinem suum quoquo modo voluisset redemptum, *L. transigere* 18. *C. de transact.*, *L.* 1 *de bon. eor., qui ant. sent. mort. sib. eonsciv.*, *L. ult. D. de praevar*. Haec non prodest, nisi caedes impetu fa-

Coler. decis. 159. Maev. 4. tit. 8 § 1. n. 12. Velav. tit. 3. art. 1. 3.6. Zutph. tit. 11. art. 18. 20. Transisal. par. 2. tit. 22. art. 1. et 4. Scan. 5. c. 19.

cta fuerit; nam si proposito, quoniam gravior est, rapitur nihilominus ad supplicium reus, literaeque Principis per obreptionem impetratae iudicantur. Idemque in latrocinio et aliis gravioribus criminibus observatur, quorum reis omnem veniae spem leges

Ultrai.tit.42. art. 4. Dav. 4. cap. 6. §. 1. Winhof. part. 3. art. ro. 24. municipales praecidunt. Sed et cum impetu caedes facta est, rescriptum Principis iudici competenti insinuandum est intra annum, eum tamen iure Romano rescripta principum non annalia, sed perpetua sint, nisi certum tempus rescripto sit comprehensum, *L. 2. C. de divers. rescrip.*

6 Cur autem maiores nostri transactiones admiserint, ex Taciti verbis modo adductis intelligimus; cum eum inimicitas propinquorum suscipere necesse esset, periculosissimum id futurum erat reipublicae, nisi admitterentur satisfactiones. Ac licet hodie inimicitias alterius suscipere nemo tenetur, transactionum nihilominus formulae, et solemnia perdurant.

Quo vero tempore mutatio illa iuris contigerit, tametsi certi nihil habeo, tamen ad Davidis Burgundi tempora referendum videtur. Hunc enim barbaricas consuetudines sustulisse, substituto Burgundionum iure testatur Heda. In Hollandia, ut observat

Grot. 3. Isag. 32. Grotius, anno MCCCCLXII. costitutum est, ut ne propinquo ob caedem a propinquo factam violari, aut exactione pecuniae, quae transactionis nomine penditur, onerari possent, nisi sicarium comitati fuissent, cum is caedem faceret; quod veteres dicebant, *die mede waeren in vaerde ofte welde*. Maturius ea exa-

Trans. 2. c. 21. §. 3. Leg. Scan. lib. 5. cap. 5. Jur 4. c. 22. 25. 26. 28. ctio apud Danos desiit. Cum enim antiquitus obtinuisset, ut trientem dumtaxat eius pecuniae, quam *Soenpenninge* vocamus, sicarius eiusve heres inferret, trientem adgnati eiusdem, trientem cognati, eaque ipsa res praeberet ansam sicario vexandi propinquos suos, prudentiores Scaniae auctore Valdemaro II. Rege legem tulerunt; ut solus homicida de bonis propriis teneretur ad pretium compositionis exsolvendum; nihil ab invitis adgnatis vel cognatis exigens, ne pro

Heda in vit. Jeannis IV. facto nocentis innocens gravaretur. Fuit etiam ante Davidem constitutione Caroli IV. Imperatoris sublatus

mos ille maiorum, quo cadaver caesi in ius deferre necesse erat; quae tamen constitutio neque apud Frisios, neque apud nostros invalescere illico potuit. De Frisiis testis est doctissimus Sibrandus Siccama. Quantum ad Traiect. indicio sunt schedae quaedam sub R. Diepholdico manuscriptae, quas mihi communicavit Ampliss. humanissimusque Senator D. Cor. Boothius. iis schedis proponitur ratio et forma accusandi homicidas, interque quaestiones, quas accusator iudici proponit primae proxima haec est: *Heere ick heb hier eenen dooden neve of broeder, daer ick mede klagen wil ghye geloven, dat hy voor u teghenwoordig is, of doet besien dieghene, diet mitten recht besien sellen?* Rexpondet iudex: *Iek gheloefs.* Haec quaestio plane ridicula foret, si non ipso iudicio, et in conspectu iudicantis cadaver positum fuisset, Clamorem quoque exolevit, quem veteres *wapenroep vvopengeruchte*, vel *gerufte* appellabant: Saxones *Gerufte* et *Zettergeschreve*. Clamabat autem accusator ter: *Wopen over N. ende oaer sijn ontrechte volghers, alse sy hier genoemt ziin:* fuitque diversus hic clamor ab eo, quem propinqui in ipso funere ultionis et inimicitiae testandae caussa tollebant, cum unus ex praesentibus evaginato gladio ter tumulum feriebat, increpans illud *vvraeck vvraek vvraeck.* Clamorem sequebatur ipsa accusatio sive *Claghe*, cuius formulam ex iisdem schedis descriptam exhibemus, ut adpareat, quantum a moribus maiorum recessum sit: *Soe staet hy hier ente klaghet mit M. siinem broeder, over N. ente over sijn onrechte volghers alsoo als sy by namen hier genoemt sijn gode van hemelrych, den Keyser van Romen, ente des bisschop van Utrecht, heer, Rodolph van Diepholt, die hier teghenvvoordigh leyt, sy sijn ghekomen in dat Keyserrck va Roomen, in de bisschops lant vau Utrecht, tot Renen binnen synre stat, mit gheleyden laghe mit voorsetten dinghen, daer hy gevvaert vvas, ente sy ongevvaert vvaren, ente daer hyvrede ende ghyenade vvaende hebben, ente soude mitten rechte, daer brochten si hem uyt, syn gevvont in syo ongevvont, eade voeren hem daer ten mit krafft, ende mit gevvont, des sy mit recht niet*

Sicca ad leg. Fris. tit.

G. et. d. cap. 82. Winhof. part. 3. art. 1. et seqq. Spec. Sax. lib. 2. art. 94. Weichb. art. 38. et passim Siccam d. loc. Specul. Sax. 2. art. 26.

Mechl. 2. §. Trans. 2. c. 23. van. bekande. *doen ea souden, sy sloeghen daer, ende bloetvvonden daer, sy leemden daer, si vvonden totter doet, ente si namen hem daer syn leven, si vvaren ook aen vare, aen velde, aen rade, aen dade, ente hulpers mit hoere seljs live, mit verboden vvapen, mit verleyder vvapen, mit coven, mit staven, mit pieken, mit sverden, mit baerdaexen, mit amborsten, mit amborst pilen, ente mit alsulcker vvapen, daer men enen korsten man medo doden mach, daer, daar sy dat gedaen hebben aen M. daer hebben sy aen gebroken goets vrede vande vrede vanden hemel, des Keysers vrede van Romen, des bisschops vrede van Utrecht, heern Rodolphs van Diepholt, der stat vrede, den lantvrede, ente vrede die de heere goboet en t lant geloeft, en eaer toe den vrede die die ane Kersten man tegen den anderen hebben sel, die den anderen niet, misdaen en heeft.* Porro si fugisset reus, sententia iudicis proscribebatur, quod sequiora secula diffidare nominabant; nostri maiores *vvoestballing leggen, vredelos leggen*; Saxones *eethen*. Proscriptum autem propinquis caesi impune perimere licebat, liberabanturque apud Hollandos solutis quatuor nummis, teloque pectori perempti imposito, ut observat Grotius. Apud Danos vero cuivis occidere proscriptum licuit; ita enim legibus Scanae cautum est: *Ut ipse reus pacis expers ab omnibus habeatur, quem lingua patria fredlos appellat. Et tam verbis, quam collusione armorum, et contactu evidenter exprimitur, ut eum cuilibet cum armis invadere sit permissum.* Et legibus Juliae, *Wert oock ein man fredolefs gescgvvaren, unde vvyl sijn iegendeel nene boee van em nemen: so rame he dat landt, unde flege binnem einem dage inde mante. Deit he dat nicht so schal de Koeninck Setoeling aver en geven, dat his, vagelfrye, efte tho pryse,* Verum hoc quoque prescriptionis genus exolevit; neque enim hodie quemquam reorum privatis impune occidere licet, nisi seditiosum, rebellem, proditorem, de quo id nominatim in sententia expressum est, ut diximus supra *cap.* II. Itaque miramur, cur Salii legibus suis municipalibus, quae innovatae prodiere anno MDCXXX., ex iure

Leg. Scan. lib. 7. cap. 6. Coler. decis. 108. n. 2. Leg. Jut. lib. 2. cap 22. Tausis. part 2. tit. 22. §. 6. Davent. p. 4. tit. 5. et 6. Winhof. 3. §. 17. Spec. Sax. 1. art. 38. Om. 3. §. 54. et 7 § 4. Dav. 4. c. 3. §. 8. Maev. 4. tit. 37. §. 1. n. 14.

obsoleto iseruerint illam sententiam: *Wie vedreloos des landes is, sal vvesen onveylig synes, lyves dan nich veylig synos godes.* Nisi forte ea verba ad iudicis potestatem, non ad propinquos caesi referenda sunt: ut intelligamus, cum qui proscriptus est, non defungi hac proscriptionis poena sed posse nihilominus, si in potestatem iudicis pervenerit, ultimo supplicio plecti. Ceterum in brutis animalibus veterem verbi usum, plenioremque significationem nonnulli retinent. Ita enim iidem Salii, et Sicambri gallinas; anseres, anates vocant *vredeloose beestem*: quod in agro suo deprehensas dominus impune occidere possit. Sed haec tanquam in diverticulo: revertamur nunc in viam. Igitur caede impetu facta, siquidem prehensus fuerit reus, capite plectitur; sin effugerit, certo temporis spatio exultare iubetur, apud alios sexennio, apud alios quinquennio, nonnulli de biennio loquutur; constitutio vero Caroli V., quam hac parte sequimur, annum exigit; nec ante transactionis commodo reus fruitur, quam statuto tempore elapso. Transigendum autem cum proximis personis. Proximae personae sunt maritus, uxor, liberi, fratres, et reliqui cognati secundum ordinem, et gradum successionis. Itaque si caeso superstes sit uxor, sint et liberi, vel propinqui; summa illa, qua caedes redimitur inter coniugem superstitem, et liberos caesi, vel proximos cognatos aequaliter dividitur. Si coniux non fuerit, cum liberis transigitur; deficientibus liberis cum fratribus; post hos cum reliquis cognatis secundum gradus praerogativam. Quod si sint fratres et fratrum filii, cum filiis quoque fratrum ante defunctorum transigendum est; succedunt enim una cum fratribus superstibus iure repraesentationis. 8

Si sint germani, et consanguinei vel uterini, cum germanis transegisse sufficiet, quoniam ex *Nov.* 118. *cap.* 3. consanguineis et uterinis fratribus praeferuntur. Fallit tamen id in iis regionibus, in quibus consanguinei et uterini una cum germanis ad successionem vocantur. Inter eos autem, qui eodem gradu sunt, summa a reo soluta eodem modo dividitur, quo hereditas.

Transis. d. patt. 3. tit. 12. §. 3. Zutphan tit 43. §. 5. et 11. §. 30. Velav. tit. 35. §. 5. tit. 3. §. 3. ub. Got. 7. Ordon. copende Remiasien an. 1534. art. 1. Ruraem. part. 5. tit. 9 Velav. d. tit. 3. art. 7. Zutph. d. tit. 11. art. 53.

Transisal. d. art. 4. Vid. Mornac. in l. 4. § pactum ff. h. q. not. ius. Saxones agnatos prae-

ferunt cogna tis Colcr.d. dec. 159. Alter Mechl. 2. §. 34.

Scheplirx. tit ult. Imb. 3 Inst. 2 in fin. Velav. tit. 31. § 4. Zutph. tit. 17. § 4. Ultrai tit. 23. §. 26.

Hic quaeritur, si plures in eodem gradu sint, quorum aliqui in transactionem consentiunt, aliqui dissentiunt, utrum qui iurisdictioni praeest maioris partis voluntatem sequi debeat, an omnes et singuli consentire debeant? Sunt enim tam hinc, quam inde, quae in medium adduci possunt rationes. Pro maiore parte facit, quod in pacto de quota debiti solvenda, sequitur Praetor maioris partis creditorum voluntatem; paribus autem sententiis humaniorem applicatur, *L.* 7. §. 17. *et ult.*, *L.* 8. 9. 10. *D. de pact.* Quod in decretis ab ordine faciendis maior pars praeiudicat minori, *L.* 3. *et* 4. *D. Quod cui. univ. unum.*, *L.* 2. *et* 3. *D. de decret. ab ord. fac.* Quod iudicibus dissententibus Plurium obtineat sententia, *L. Pomponius* 36. *D. de re iud.* Quod olim in vendendis communibus aedibus plurium voluntas, eiusve qui ex maiore parte dominus erat, potior esset. Plaut. *in Poenulle Act.* 1. *Scen.* 3.

MI. Impunissime

Tibi quidem hercle vendere aedes licet.

9

Conf. Christin. 2. §. 34. n. 9 et §. 35. n. 3.

AG. *Quid. iam?* MI. *Maiore parte minore habitas mea:* ita enim potius legendum, quam cum Lipsio, *maiorem partem in ore habitas meo.* Quod hodieque iure nostro municipali in locandis aedibus observatur, *Vltr. Tit.* XII. *art.* 3. Quod curator bonis detur ex consensu maioris partis creditorum, *L.* 2. *D. de curat. bon. dand.* Quod Princeps quoque in induciis quinquennalibus concedendis maioris partis creditorum voluntatem sequatur, *L. ult. C. Qui bon ced. pos.*, *L.* 4. *C. de prec. Imp. off.* In contrarium adduci poterat regula iuris: Quod omnes tangit, ab omnibus adprobari debet, *c. quod. omnes de reg. iur. in* 6. Tangit autem iniuria omnes, qui in eodem gradu sunt aequaliter; quare ad transactionem omnium consensu requirendus est. Ita si ad plures ius sepulchri pertineat, omnibus datur actio de sepulchro violato, quia in id quod uniuscuiusque interest agitur, *L.* 3. §. *si ad plures D. de sepulch. viol.* Si nuptiae sint contrahendae, omnes consentire debent, tam qui coniunguntur, quam ii quorum in potestate sunt, *L.* 2. *D. de rit. nupt.* Si fideicommissum pluribus relictum sit, conditio eius remitti nequit, nisi omnes con-

Instr. cur Trai. de process. crim.

sentiant, *L. cum pater* 77. §. *libertis D. de leg.* 2. Si vendenda sit res communis, neque maioris partis, neque eius, qui ex maiore parte dominus est, consensus sufficit, sed unusquisque suam tantum partem alienare potest, *L.* 1. *et* 2. *C. de com. rer. alien.*, *L Sabinus* 28. *D. Com. Divid.* Haec et si qua his similia sunt, firmandae regulae exempla adduci poterant; quibus non obstantibus verius puto, maiorem partem praeiudicare minori; non tam propter rationes superius adductas, quam quod videam statuta municipalia ita favere his transactionibus, ut etiam reclamantibus proximis si exul satisfactionem offerat, concedant interdum reditum in patriam; quanto ergo magis concessura, si maior pars consentiat? Nec adversatur, quod iniuria ad omnes aequaliter pertineat: ita enim iniuriae quisque tenax esse debet, ut tamen cogitet, etiam invitis omnibus iudicem reditum in patriam concedere posse. Reliqua contrariae sententiae argumenta longius petita sunt, ut supervacuum sit in dissolvendis velle laborare.

art. 17. et seqq. Velav. d. tit. 3. art. 8. Zutp d. tit. 11. art. 24. Transis. d. tit 12. ar. 2 Fris. lib. 1. tit. 24. Winhof. d. par. 3. art. 10. Dav. 4. c. 5. §. 2.

10 Conf. Christin. 2. §.34 n. 8. et §.31. n. 1. Velav. tit. 40. art. 1. et a Zutph. tit. 13. art. 1. Iustr. cur. Trai rub 1. art. 30. Ultr. rubr. 28. §. 1. Vid. Rauch bar. 2 q. 20. n. 20. Angl. tit. 6. leg.

Quaeritur etiam, si caesus testamento facto non proximos instituerit, utrum cum heredibus, an cum proximis, an potius cum utrisque transigendum. Haec quaestio apud maiores nostros supervacua fuit, apud quos, ut Tacitus tradit, heredes successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum: si liberi non essent, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Est eadem supervacua apud Gelros, qui hodieque testamenta non probant; sed codicillos dumtaxat de rebus mobilibus factos. Apud nos supervacua non est; testamur enim de universitate bonorum, et quidem ex privilegio, et indulto Principis, si quis coram notario, et duobus testibus testari velit: sin coram Scabinis, etiam citra Principis indultum. In hac igitur quaestione dicendum, sufficere, si cum proximis fuerit transactum: idcirco enim transactio facenda cum his, quod iniuria quoque, et inimicitiae ad proximos pertineant, non ad extraneos, quamlibet heredes instituti sint. Et cum extranei heredes maioribus nostris fuerint ignoti, non possunt eorum

mores ad extraneos heraédes produci. Nisi forte dixeris, cessantibus proximis, cum institutis heredibus transigendum, quod et ipsi ne hereditatem amittant, vindicare necem defuncti ex S. C. Silaniano teneantur. Verum, ne hoc quidem dici potest quoniam poena illa non vindicantium necem defuncti hodie exolevit. Itaque nisi nominatim lex civitatis cum herede extraneo transigi iubeat, non putaverim rationem eius habendam, nedum propinquis praeferendum. Nominatim iusserant leges Frisiorum, de quibus vide Sibrandum Siccamam. Quod autem Gomesius obiicit, idcirco scriptum heredem proximis praeferendum esse, quod succedat in locum defuncti, id ineptum est, Accusationes enim in heredes non transire omnibus constat; nec tam leges municipales successionem, quam sanguinem spectare videntur. Denique si cavillari liberet, possemus ita argutari: Heres in locum defuncti succedit; defunctus autem sui ipsius caedem persequi non potuit; quare nec heres poterit. Sed transeant cavilla. Reliquae quaestiones, quae hac parte proponuntur, leviores sunt, viderique possunt apud Farinacium, ad quem lectorem brevitatis studio remitto.

Clar. §. fin. quaest. 79. n. 8. Peregr. 2. de iur. fisc. 5. n. 22. Arg. arl. 5r4. gl. a. n. 5.

Sicc. ad leg. Fris. til. 1. verb. de heredes occisi Gomes. 3. resol. 3. n. 64. Farin. q. 14. et 15.

11 Praeter transactionem etiam in factum actio moribus comparata est, quae datur coniugi superstiti, aeredibus, liberis, et iis, quos defunctus alere tenebatur, sed alio atque alio fine. Coniugi, et heredibus datur actio in factum, ut expensas in curationem funusque caesi factas consequantur: Coniugi vero liberis, et reliquis, quos defunctus alere tenebatur, ut consequantur id quod sua interest. Aestimatur autem id quod interest ita, ut eorum annorum habeatur ratio, qui coniugi, liberis, et reliquis caede coniugis, atque patris intercepti videntur. Nempe a prima aetate usque ad annum tricesimum, annorum xxx. A tricesimo, tot annorum, quot supersunt ad lx. Ab anno sexagesimo computatio fit annorum V., cuiusqumque aetatis fuerit is, qui caesus est, *arg. L. computationum* 68. *D. ad L. Falcid.* Nec distinguitur in hac actione, utrum proposito, an impetu caedes facta sit,

Sed etsi culpa facta fuerit, actio locum habet. Quod si plures concurrant, quos caesus alere solebat, veluti uxor, liberi, parentes, omnibus actionem dari versimilius est; nam et omnium aeque interest, *d. L.* 3. §. *si ad plures D. sep. viol.* De hac actione dubitari potest, utrum moribus dumtaxat, an et iure civili de- 11
fendi possit. Nam ab altera qnidem parte videmus, 12
iure civili patri nomine filii et Legis Aquiliae, et de deiectis vel effusis, et servi corrupti actiones dari, *L.* 5. §. *ult.*, *L.* 7. *pr. et* §. *si quis in colluctatione D. ad L. Aquil.*, *L.* 1. §. *haec autem verba* 6., *L. ult. D. de dei. vel effus.*, *L. ut tantum* 14. §. 1. *D. de serv. corr.*, ita scilicet, ut consequatur pater impendia in curationem facta, operas quibus caret, aut cariturus est, et uno verbo id quod interest. Videmus etiam libero homini suo nomine competere utilem Aquiliam, *L. liber homo* 13. *D. ad L. Aquil.* Competere actionem si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, si liber homo a quadrupede vulneratus sit; imo si paterfamilias, *L.* 3. *D. Si quadr. paup. fecis. dic.* Quod si patri nomine filii competunt hae actiones, qui minus filio nomine patris, uxor nomine mariti? Et si ob patremfamilias vulneratum competit utilis actio, qui minus ob occisum? Ut taceam quod ab interpretibus pro regula traditum sit, ex quocumque crimine publico et accusationem oriri, et actionem pecuniariam in id quod interest, *arg. L. qui nomine* 25. *D. ad L. Corn. de fals.*, *L. nec quidquam* 56. *D. pro soc.*, *L. un C. Quand. civ. act. crim. praei.*, *L. praetor* 7. §. 1. *D. de iniur.* Ab altera vero parte videmus perspicue traditum in *L. huic scripturae* 15. *in fin.*, *et L. seq. D. ad L. Aquil.*, libero homine occiso heredi actionem Legis Aquiliae non competere: Et plenius in *L.* 5. §. *haec autem actio D. de his qui dei. vel effund.*, in corpore libero damni datur, id iure hereditario ad successores transire non debere. Quibus locis consequentia superiorem argumentorum graviter concutitur; ut frustra ita arguere videaris: Datur actio patri; igitur et heredi: Datur libero homini si sit vulneratus, ergo et heredi eius, si sit occisus. Non enim transit in heredem, quod in cor-

Clar. §. homicid. n. 23.

Covar. 2. resol. 10. n. 6. Gomes d. c. 3. n. 37. Farin. qu. 119. part. 4. Constal. in l. 3. D. si quadr.

pore libero damni datur. Regula vero postremo loco posita, ab interpretibus conficta videtur: Ex locis sane adductis liquido demonstrari nequit. In hanc igitur sententiam potius descendendum videbatur, actioque haec ex moribus nostris, non legibus Romanis arcessenda. Verum his non obstantibus, prior sententia uti communis est, ita et facilius defendi potest. Quippe in ea ipsa *L.* 5. §. *haec autem actio D. de his qui dei, vel effud.*, qua maxime premitur, J. C. Ulpianus docet, actionem in id quod interest ex bono et aequo dari. At bono et equo nil magis consentaneum, quam actionem in id quod interest dari uxori, liberis, parentibus, ut consequantur impendia in curationem facta, nec non aestimationem operarum. Nec obest, qud damnum in heredes non transeat iure hereditario; nam si in heredes transiret, competeret haec actio et illis, quos testator alere et exhibere non tenebatur; at hoc bono et aequo minime consentaneum est. Quare non hereditario quivis successor, sed iure proprio experientur uxor liberi, parentes. Sed dicet aliquis; quid opus hac in factum actione, cum uxor, liberi, propinqui per transactionem consequantur id, quod sua interest? Quantitas enim illa, quam *Soenpennigen* vocamus, compensatio est damni per caedem illati. Respondendum: actio in factum locum habet, non solum cum impetu, sed et cum culpa caedes facta est. Sunium vero seu transactio fit, cum impetu. Adhaec fieri potest, ut propinquis transigere recusantibus, tamen veniam impetret reus, quo casu necessario aetione in factum experiendum propinquis. Sane si reus prehensus ultimo supplicio adfectus fuerit, neque ex transactione, neque in factum actione quidquam sperare propinqui possunt. Ita enim cautum Statuto anni 1456. *Die omeenen poeslach wart gevangen, ende daer over gerecht wer, daer is d' aenclager genoech gedaen, ende alle die maghe daermede gasoent.* Quod Satutum, quamquam libro, quo ex auctoritate Caroli V. utimur, insertum non sit, tacito tamen consensu populi hodieque viget.

Winhof. 3. art. 10. Coler. decis. 108. n 32. 36. Rauchb. 2. q. 20. n. 17. Diss. Christ. 2. § 9. in fin.

13 Tantum de sicariis: de veneficis legibus municipa-

libus nihil nominatim cautum est, sicut nec de magis, et incantatoribus. Sed ex interpretum placitis, de magis scribentium, quaedam interdum in forum transferri videmus, de quibus addubites, utrum rectae rationi consentanea sint. Docuerunt enim in hoc crimine, et reliquis quae atrocia simul et occulta sunt, sufficere leviora indicia ad torquendum: ex. gr. nominationem factam a reo eiusdem criminis. Item, quod in hoc crimine, et similibus graviora tormenta adhiberi possint. Quod reus convictus etiam post mortem damnari possit. Quod ex caussa huius criminis bonorum confiscationi locus sit, non obstante novissima constitutione Justiniani. Quantum ad primum et secundum attinet, ea nequaquam probanda existimo. Generaliter enim leges ad eculeum requirunt indicia, et argumenta verisimilia, nec usquam excipiuntur crimina atrocia, et difficlis probationis. Nec intendunt leges tormenta in magos; quin contra ratio dictat, quo facilius innocens hoc crimine circumveniri potest, eo etiam cautius timidiusque in torquendo reo iudicem se gerere debere. Quantum ad tertium attinet, id legibus quidem nominatim proditum non est, ratione tamen non contemnenda defendi potest. Etenim apostatae memoria etiam post mortem damnatur, *L.* 4. *C. de apost.*; videtur autem apostata esse, qui eiurato Deo opt. max., hosti omnis pietatis et religionis diabolo se mancipat. Qua sententia obtenta, fortasse etiam quartum obtineri quis posse putet: nempe bona damnati publicanda esse non solum si is supplicio adfectus sit; sed etsi ante sententiam decesserit. Verum cum *Nov.* 134. *cap. ult.* ex sola laesae maiestatis caussa bona publicari voluerit, consequens est, iure novissimo neque apostatam, neque magorum bona publicari posse. Sunt enim confiscationes odiosae, atque idcirco in *d. Nov.* maiestatis verbum stricte accipiendum, nec interpretatione producendum ad ea crimina, quae perduellioni aliquid adfine habent. Iure tamen municipali defendi haec sententia posset; cum enim leges curiae provincialis dicunt, bona punitorum non esse publicanda, nisi ex caussa laesae maiestatis, vel

Farin qu. 37. n. 80. 250. Clar. §. fin. quaest. 64. n. 6. Del. Rio 5. quaest. 19.

Instr. cur tit. de proces. cri. §. ult. rebellionis, aut similis criminis *of diegelycke*, apostasiam et haeresim intelligere videntur, quae laesae maiestati Dd. comparare solent.

14 Superest rubrica XIV. Statutorum, *van moortbrade*: ad quam vix est quod commentemur, quandoquidem cum Romanorum legibus fere concordat ius municipale. Illud solum notandum, latius, accipi sub hac rubrica verbum *mertprande*, quam fuerit acceptum priscis seculis. Antiquissimis enim temporibus *moortbrande* dicebatur, cum quis incensis aedibus exactum flammae metu dominum occiderat: ex duobus diversis et concurrentius ius criminibus conflato vocabulo, *mort* et *brande*. Ita enim legibus Frisiorum *Tit.* VII. *de brand*: aperte distinguitur *brande* a *mort-brande*, nam si quis domum alterius dolo malo incenderit: quidquid crematum est duplo componitur; at si dominum flammis expulsum occiderit, novies id componere iubetur. Sed hodie *mort-brade* latius vocatur, incendium dolo malo excitatum, etiamsi caedes flammis mixta non sit. Omlandi parte 7. §. 33. *Moortberners sint die des andren huysen ofte goet wilmoedes ende met opsate in de brant steken.* Leges Jutarum lib. 3. cap. 66. *Mortbrand: is soien man by nacht tyden: edeer heimliken fur settet, in eines anderen mannes hus*: Datum est autem in statutis peculiare caput huic crimini, quod sit atrocius, et ex eorum numero, quae *Ondaet* olim vocabantur; quamobrem et igne punitur, olim rota, ut indicat vetus Statutorum liber, cum in ipso limine ait: *Het is gowoent alle Duytsche landt dvir: den dief der galge, den morrdenaer ende den moertbranders dat rai*, etc. *Ondaeden* vocabant maiores nostri furtum, rapinam, raptum, sacrilegium, latrocinium incendii excitationem, crimen maiestatis, et si qua similia: reliqua leviora, quibus etiam homicidium impetu factum connumerabatur, *ondaeden* non appellabantur. Illa fere capitalia erant: haec nec capitalia. De illis non cognoscebat Episcopus, nisi surgente accusatore: de his vero cognoscebat, etsi accusator nullus surgert. Nec dissimilis videtur esse Saxonum distributio, qui septem graviora crimina *ungeri-*

Sicca. ad leg. Fris. tit. 7.

Bulchel. in Liedoni. pag. 2 8. Winhof. part 4. a pr. Oml. 6. § 24.

ehten appellant, quod in iis corpus vitaque rei peteretur. Facio libenter, ut Saxones quoque et vicinos maris borealis accolas in partes vocem; constat enim peritioribus, mores nostros cum illorum legibus et institutis magnam habere adfinitatem. Nec inutile in explicanda verborum vi operam diligentem collocare; verissimum enim quod Quintilianus quodam loco scripsit, multas iuris quaestiones verborum proprietate contineri.

TIT. VI.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIS

CAPUT I.

Quid sit Parricidium.

1. *De verbi varia significatione.*
2. *Parentum et liberorum appellatio hic latissima est.*
3. *An incestuosi; an adoptivi continentur?*
4. *Qui patrueles et matrueles in L. 1. h. tit.*
5. *Tollenda negatio ex L. 3. h. tit.*
6. *Dolus non facile praesumitur in proximis personis.*
7. *An solus conatus parricidium est?*
8. *An conscium esse ad crimen sufficit?*

Parricidii vox et generis et speciei est; nam, ut Quin- 1
tilianus ait, strictissime parricida patris interfector (Quintil. 8. Inst. orat 6.)
dicitur: per *katachresin*, matris quoque, et fratris.
Ut autem apud alios classicos auctores observare licet: nonnumquam ita late hoc verbum accipitur, ut quamcunque atrociorem caedem designet. Imo Numa Pompilius, teste Plutarcho, omne homicidium parricidium dixit; idque ex verbis legis adparet, quam Festus nobis conservavit: *Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, parricida esto.* Plane Principis interfectorem iure optimo parricidam nuncupamus; (Cic. Philip. 2.) quoniam, ut Tullius ait, atrocius est patriae, quam suum

Liv. lib. 1. cap. 52. parentem occidere. Itaque et Turnus, qui res novas moliri existimabatur adversus Tarquinium, parricida vocatur Livio, et Caesaris interfectores omnes hoc probro dehonestati. Verum ne de verbi significatione dubitaretur, Lege Pompeia nominatim definitum est, qui tanquam parricidae ea Lege puniendi, nempe, qui fata parentum, liberorum, fratris, sororis, patruelis, matruelis, patrui, avunculi, amitae, consobrini, eorumve qui propiore gradu sunt; viri, uxoris, soceri, generi, vitrici, novercae, privigni, patroni, sponsi sponsaeve, nec non parentum eorum fata properant, *L.* 1. 3. 4 *D. ad L. Pom de parricid.* Hic Principis mentio nulla facta, quoniam stante republica lex lata est: neque nos superioribus personis Principem adiicimus; tametsi enim pater patriae sit, tamen de eo satis cautum constitutionibus de crimine maiestatis. Sed etsi ob magna in rempublicam merita patris patriae cognomen aliquis tulerit, ad praesentem tamen legem non pertinet; quippe, quae naturalem potius, quam civilem necessitudinem intuetur.

2 Ceterum parentum et liberorum appellatio hic latissima est, et
Decis. 9 cap. 8. n. 8 omnes adscendentes, atque descendentes complectitur: nec legitimos dumtaxat, sed et naturales; ubicunque enim natura spectatur et sanguinis ibi naturales legitimis aequantur. Tuetur autem Lex Pompeia naturam, eoque servi quoque criminis huius rei fieri possunt, *L.* 4. §. *parentem*, *L. parentes* 6. *D. de in ius voc.*, *L. appellatione* 51., *L. liberorum* 220. *D. de V.*

3 *S.* Ac licet quidam existimaverint, cessare parricidii
Gomes. l.T. 9. n. 52. poenam, si pater occidat filium ex incesto vel damnato coitu natum; tamen eorum sententia minime probanda est: quoniam si solam naturam spectes, non minus filius est ex incesto natus, quam natus ex legitimo matrimonio (1). Iustior dubitandi ratio de adoptivis

(1) Ratio dissentientium eo nititur, quod hi patrem habere non censeantur, cum talem habeant, quem habere non licet; unde ex Solonis legibus nihil parentibus debeat, a quibus solam infamiae labem accepissent. Verum graviter et docte respondit Franc. Connanus *iur. civ. lib.* 2. *Cap.* 16. *Lex naturae nullis se angustiis in-*

fuit, an hac Lege contineantur? Interpretes contineri negant, tametsi gravius adoptivi caedem vindicandam censeant. Et videntur sane iuvari superiore ratione, quod Lex Pompeiam naturalem magis, quam civilem rationem spectet; nulla autem naturalis necessitudo inter adoptivos est, *L.* 4. §. *cognationis D de grad. et adfin.* Sed videndum ne rectius sit, in Lege Pompeia parentum appellatione etiam adoptivos contineri; tametsi enim adoptio civilem necessitudinem pariat, tamen et cognationis iura complectitur, iisdemque, quibus adoptatus sit adgnatus, etiam fit cognatus: adeo ut Ulpianus generaliter responderit, ubicunque de cognatis agitur, ibi etiam adoptione cognatos factos contineri, *L. qui in adoptionem* 23. *D. de adopt.*, *L* 1. §. *cognationem D. Und. cogn.* Eandem sane reverentiam, pietatem, obsequium parentibus adoptivi debent, quam debent ex iustis nuptiis procreati, *L.* 7., *et* 8. *D. de in ius voc.* Nec obest, quod Lex Pompeia naturalem magis, quam civilem necessitudinem considerat; his enim verbis non prorsus civilis necessitudo excluditur, sed naturali dumtaxat postponitur. Idque vel necessitudo patroni atque liberti probat, quae cum civilis potius, quam naturalis sit; tamen Lege Pompeia continetur. Hoc amplius cum Lege Pompeia vitricus contineatur, cur non contineatur adoptator? num sanctior persona vitrici privigno esse debet, quam persona adoptantis adoptato? Non crediderim; nam adversus vitricum privigno furti actio datur, quae non datur adoptato adversus adoptantem, *L.* 3. *et* 11. *C. de furt.*, *d. L.* 7. *et.* 8. *D. de in ius voc.* (2). Proximum est ut videa- 4

Decian. 9. rer. crim. 9. n. 5. Farin. q. 120. n. 195. Menoc. 20. arbitr. cas. 366. n. 36.

eludi passa est, eodemque iure filios omnes, quomodocumque nati essent, habuit. Tam pater est eius instituto qui ex concubina, meretrice, ancilla, consobrina, quam qui ex iusta uxori liberos suscepit.

(2) Contrariam de adoptivo sententiam non spernendis argumentis Auctorem tuetur Cremani *op. cit. lib.* 2. *cap.* 5. *art.* 6 Verum si Vitricum, vel Patronum occidens parricidii postulari potest, non video cur eiusdem criminis reus argui nequeat qui adoptivum parentem occiderit, modo ea fuerit adoptio, quae efficit ut adoptatus in iura et sacra Familiae adoptantis transeat. Nec enim laudate

mus, qui patruelium et matruelium appellatione in *d. L.* I. *h. tit.* contineantur? Duorum fratrum vel sororum, vel fratris et sororis liberos intelligere non possumus; hi enim expressi sunt consobrinorum verbo, quod generale est, et patrueles atque amitinos complectitur, *L*, I. §. *quarto gradu*, *L. ult.* §. *quarto D. de grad. et adfin.* Nec recte praepositi fuissent patruo, avunculo, amitae, materterae, qui tertio gradu sunt, cum duorum fratrum liberi sint quarto. Quare per fratres patrueles consanguineos intelligemus, id est; eodem patre natos: per matrueles uterinos, id est, eadem matre natos. Insolens quidem verborum usurpatio, sed quam vel sola Marciani auctoritas facile tueri potest. Patrui cum fit mentio, etiam patruum magnum intelligere debemus, est enim quarto gradu; non maiorem, vel maximum, quoniam
5 Lex Pompeia quartum gradum non egreditur. Nec turbare nos debet, quae in *L.* 3. *h. tit.* scriptum est, *Sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propiore ve gladu sunt;* quis enim dubitet negationem tollendam, cum sequatur non adversandi, sed connectendi modo: *Sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen legis continentur*? Et esse eum locum mendosum, vel solum verbum *propriove*, evincit, pro quo legendum esse, *propioreve*, nemo opinor negabit (3). Generi quoque et nurus

---

Viro concedere possum aliquam communis sanguinis rationem adesse inter Privignum et Vitricum, multoque minus inter Patronum et Libertum.

(3) Auctor, et ante eum Hottomannus *lib. V. Observ. cap.* 13. qui ex descriptis verbis particulam abnutivam eradunt contra fidem omnium codicum, non satis percipiunt eorum vim, quae demum huc redit. Lege Pompeia nominatim consobrini continentur, non autem qui pari, propioreve gradu sunt, nec novercae et sponsae, quae pariter omissae sunt; sed licet nominatim non contineantur, comprehenduntur tamen sententia Legis Pompeiae. Ita se rem habere patet ex verbis d. L. quae haec sunt = *Sed sciendum est Lege Pompeia de consobrino comprehendi; sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt; sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen Legis continentur.* Vid. Binkers. *lib. I. obs. cap.* 4.

verbo progenerum atque pronurum contineri, sicut e contra soceri et socrus appellatione prosocerum et prosocrum, valde verisimile est, *L. nurus* 50., *L. generi* 136. *D. de V. S.* Porro sicut in Lege Cornelia dolus requiritur, ac ne lata quidem culpa dolo aequiparatur, ita etiam in Lege Pompeia. Facilius tamen in illa, difficilius in hac dolus arguitur; quoniam summus amor, et arctissima necessitudo, quae inter proximas personas, in primis inter parentes et liberos est, doli suspicionem aut minuit, aut excludit. Quo argumento propterea Cicero usus est *pro Sex. Roscio* contendens, in hoc tanto crimine accusatorem, et audaciam eius, qui in crimen vocatur, singularem ostendere debere, et mores feros, immanemque naturam, et vitam vitiis flagitiisque omnibus deditam, omnia denique ad perniciem profligata, atque perdita. Incredibile enim esse, mortem oblatam patri a filio sine plurimis et maximis caussis; et contra, odio fuisse parenti filium sine caussis multis, et magnis, et necessariis. Et post: *Nisi multa*, inquit, *et manifeste sceleris vestigia sint, res tam scelesta, tam atrox, tam nefaria credi non potest: magna est enim vis humanitatis; multam valet communio sanguinis; reclamitat istiusmodi suspicionibus ipsa natura; portentum atque monstrum certissimum est, esse aliquem humana specie et figura, qui tantum immanitate bestias vicerit, ut propter quos hanc suavissimam lucem aspexit, eos indignissime luce privarit.* Hinc recte interpretes tradiderunt, si filius exanimis in lecto patris reperiatur, non dolo, sed culpa patris oppressum paesumi. Et contra si pater exanimis reperiatur in eodem cubiculo, in quo filii quiescebant, non praesumi vim factam a filiis; ac ne ab uxore quidem, quae pudice et sine mendacio cum marito vixit; nam si adultera sit, in ipsam suspicio criminis recidit; quoniam, ut Cato olim dixit, nulla est adultera, quae non eadem sit venefica. In primis autem hae personae a criminis suspicione immunes erunt, si ea nocte, qua caedes facta dicitur, dormisse se probent. Eo enim argumento et olim Cloelii

Val. lib. 8. c. Cic. pro. Sex. Rosc. fratres absoluti sunt, quod iudicibus planum factum esset, aperto ostio inventos esse dormientes, cum in altero lecto cubans pater interemtus esset. Iudicabant quippe viri sapientissimi rerum naturam non pati, ut occiso patre, super cruorem et vulnera eius quietem capere possint liberi (4).

7 Praeterea, sicut in Lege Cornelia dolus pro facto accipitur, ita Lege Pompeia tenetur, non solum qui effectu immanis sceleris potitus est, sed et qui occidere conatus est; veluti qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare, *L. 1. in fin. D. h. tit.*, *L. ult. C. de his qui par. vel lib. occid.* Nec distinguo, utrum ad actum proximum, an remotum perventum fuerit; emere enim venenum, non actus proximus, sed remotus est; tamen ad emptionem Legis poena porrigitur. Ac licet generali consuetudine legibus Romanis derogatum sit, nec puniatur conatus caedis ordinaria poena, sed mitius extra ordinem; ea tamen consuetudo ad parricidium non est extendenda, quoniam gravissimum crimen est, et ut Ciceronis verbis utar, scelestum, ac nefarium facinus, atque eiusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Ad gravissima autem crimina consuetudinem non pertinere communis schola recte docuit. Accedit quod lex divina non cum dumtaxat mori iusserit, qui occiderit, sed et qui verberaverit; imo qui maledixerit parentibus; quanto magis, qui perimere conatus fuerit? Summopere igitur laudandus Plato, qui quamlibet vetuisset vulnus occidendi animo illatum morte puniri, tamen filium, servum, fratrem, coniugem ob solum conatum capite plecti iussit (5). Eadem sceleris magnitudo facit, ut conscii

Diss. Farin. quaest. 120. n. 151. Dec. d. cap. 8. n. 8. et 12.

Exod. 1. v. 15. et 18.

Plat. 9. de legib.

(4) Optime idem Tullius in *cit. Orat. Cap.* 24.: *Quo minus est credibile, nisi ostenditur, eo magis est, si convincitur, vindicandum.*

(5) Verum cum rationes a rei politicae scriptoribus excogitatae atque propositae, ut summus poenae gradus perfecto sceleri reservetur, etiam in atrocioribus delictis praevaleant, modo de iis non agatur, in quibus ob perfectum facinus delinquens ipsa legum po-

quoque teneantur, quique ad id committendum pecuniam subministraverunt, sive ex eadem sint domo et familia, sive extranei (6), *L.* 2. 6., *et* 7. *D. h. tit.* Conscios intelligo non eos, qui cognitas quoquo modo insidias reticuerunt, sed qui consilii scelerati participes sunt. Nam frater qui cognoverat tantum, non participaverat insidias fratris, relegatus est; medicus autem, quoniam non cognoverat dumtaxat, sed et particeps insidiarum fuerat, summo supplicio adfectus, *d. L.* 2. Falluntur ergo, qui ob solam reticentiam filium parricidii poena teneri putant qui cum viderent

Gomes. 3. resol. 3. n. 4.

testate fortior evaderet, non video cur et in crimine parricidii memorata consuetudo probanda haud fuerit. Ad ius romanum quod attinet, quemadmodum qui hominis necandi caussa cum telo ambularet, sive venenum conficeret, Lege Cornelia *de Sicariis* et *veneficiis* tenebatur, pari ratione Lege Pompeia *de parricidiis*, quatenus cavit, ut Parricida ea poena, quae Legis Corneliae *de Sicariis* est, teneretur, teneri non poterat qui emerat venenum, ut Patri daret, quamvis non potuerit dare. Verum non adeo facile Viris eruditissimis et praesertim Ioanni Solorzano et Francisco Ramos subscriberem existimantibus ausi tantum parricidii, quamvis non perfecti poenam culei fuisse. Veteres enim Scriptores atque Icti, qui huiusmodi poenam memorant, eam absolute ad perfectum scelus referunt. *Lex est*, inquit Auctor Rhetoricorum ad Herennium *qui parentem necasse iudicatus erit, is obvolutus et obligatus corio, deiiciatur in profluentem*. Modestinus in L. 9. h. t eandem parricidii poenam memorans, veluti more maiorum institutam ea puniri illos ait, qui patrem, matrem, avum et aviam occiderint, nullam equidem tentati parricidii mentionem faciens Nec contrariae Auctoris opinioni suffragatur Constantinus in cit. L. unic. C. *de his qui parent. vel liber. occid.* Ea enim verba quae in *ead.* L. reperiuntur: *sive clam, sive palam id enisus fuerit* non sceleris conatum sed potius quamlibet perficiendi criminis rationem referunt. Quod adeo verum est, ut eadem verba praecedat hypotesis de eo, qui *parentis aut filii fata properaverit.*

(6) Ulpianus in *cit.* L. 6. h. t. refert Marciani doctrinam, qua traditur conscios etiam extraneos eadem parricidii poena esse adficiendos. Ego autem hac in re animadverto nullam legi inesse iniustitiam, quae eadem poena Parricidas, et ipsius sceleris participes quamvis extraneos coerceat, si ea fuerit, quam ipsa Lex generatim in Sicarios statuit, iniustam vero eandem Legem prorsus fore si Parricidam graviori, quam ceteros sicarios, supplicio plectens ad conscios etiam extraneos idipsum proferret. Si enim sceleris conscii extranei sint, non ut parricidae, sed ut homicidae simpliciter habendi sunt, propterea quod inter eos, et occisum communis humanitatis, non autem peculiaris cognationis nexus intercedit.

Menoch. a. arb. 355. n 18. Damhoud. prax. crim. c. 10. n. 10. Conf. Farin. d. qu n. 53.

sententiae suae *d. L.* 2. adversari, persuadere nobis voluerunt in ea lege per fratrem non fratrem parricidae, sed fratrem patris intelligendum; seu eius qui scelere petebatur: quo quid absurdius? quid contextui verborum magis repugnans? Nec quidquam eos iuvat *d. L.* 6. *h. tit.* quae quanquam prima facie generaliter de consciis loqui videtur; tamen ex *L.* 2. *eod.*, ita explicanda, ut conscius sit, non qui solum scit appeti vitam patris, sed cuius conscientia consiliorum societate innexa atque illigata est. Idque vel ex eo intelligere licet, quod *d. L.* 6. de extraneis quoque loquatur; absurdum autem foret extraneum ob solam reticentiam capite plecti. Sed nec iuvat eos *L.* 1. §. *occisorum D. de SC. Silan.* Fatemur enim servum quidem teneri, si insidiarum conscius eas domino non detexerit; at filium excusat ab ultimo supplicio amor fratris, qui quanquam perversus est (nec enim debet salutem fratris anteponere saluti patris), non tamen poena ordinaria, sed mitius extra ordinem animadvertitur.

CAPUT II.

De Poena.

Poena parricidii instituta est more maiorum, confirmata Lege Pompeia. More maiorum parricida virgis caesus sanguineis culleo insuitur, cum cane, gallo gallinaceo, vipera, et simia; dein in mare, aut prout regionis qualitas tulerit, proximum flumen proiicitur; *L. poena* 9. *D. h. tit.* In hac quamlibet brevi descriptione, plura tamen nobis notanda sunt. Primo enim quaeri potest; cur Modestinus in *d L.* 9. hanc poenam moribus adscribat, cum auctor Rhetoricorum ad Herennium adscribat legi: *Lex est, inquit, qui parentem necasse iudicatus erit, is obvolutus et obligatus corio, deiiciatur in profluentem?* Rhetori adstipulatur Valerius, qui *Lib.* 1. *cap.* 1. scribit, *Hoc supplicii genus multo post Tarquinium regem parricidis lege irrogatum esse.* Et videtur Modestinus idcirco moribus maiorum adscribere poenam, quod lex antiqua esset, et auctor ignoraretur. Suspicio dumtaxat est, latam post Annibalis bellum, cum primus L. Hostius patrem interfecisset. Itaque cum bello Cimbrico anno DCXL. Publicius Mallcolus matrem necasset, primus hoc supplicio adfectus est. Ita potestas patria moribus recepta dicitur, *L. patre* 8 *D. de his qui sunt sui vel alien. iur.*, cum tamen constet eam lege Romuli con-

1

Sigon. 2. de iud 31. Liv. lib. 68.

stitutam esse. Et in *L. 1. D de curat. furios.* interdictio bonorum, quaesit prodigo, moribus tribuitur, cum tamen ibidem adscribatur Legi XII. tabularum. Denique cum mos sit institutum civitatis, cuius auctor ignoratur, utique sine vitio moribus adscribere possumus poenam, quae lege introducta est, si auctor legis sit ignotus. Aliter componit hanc difficultatem Cuiacius, existimans idcirco legi hoc supplicium adscribi a Valerio, quod mores vim legis habeant, *L. de quibus* 32. *D. de legib.* Quae interpretatio quamvis et ipsa disputando obtineri possit, prior tamen mihi magis arridet. Secundo quaeri potest, cur Imperator Iustinianus §. *alia deinde lex Inst. de publ. iud.* hanc poenam Legi Pompeiae adscribat, cum adpareat ex praecedenti quaestione, aut moribus introductam, aut lege quidem, non tamen Pompeia, sed alia antiquiore? Sed et ex *L. 1. D. h. tit.* adparet, Legis Pompeiae poenam non culleum fuisse, sed deportationem; eandem enim quae fuit Legis Corneliae de sicariis. Respondent nonnulli idcirco culleum Legi Pompeiae adscribi, quod id supplicium, cum in usu esse desiisset, a Constantino fuerit revocatum, *L. un. C. de his qui par. aut lib occid.* Nec esse novum, ut quae poena in prioris locum subrogata est, ea perinde legi adscribatur, ac si ex ea ipsa descenderet; ita enim Legi Iuliae de adulteriis adscribi gladium; cum non ex Lege Iulia, sed constitutione Constantini descendat. Ego vero existimo recte Justinianum Legi Pompeiae adscripsisse culleum, non quod Pompeius primus hoc supplicium introduxerit, sed quod repetita sanctione confirmaverit. Argumentum huic rei probandae Paulus suggerit, v. *Sent.* XXIV., ubi cum dixisset, Lege Pompeia teneri eum, qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patronum, patronam occiderit, subiecit: *Hi etsi antea insuti culleo in mare praecipitabantur, hodie tamen vivi exuruntur, vel ad bestias dantur.* Quibus verbis non obscure innuit, quae fuerit Legis Pompeiae poena; verbum enim, *antea*, ad Legem respicit; verbum, *hodie*, ad eius temporis usum, quo Paulus vixit. Accedit quod

Cuiac. 5. sent. Paul. 24.

Lex Pompeia eandem poenam in parricidas sanxerit, quam Lex Cornelia, *d. L.* 1. *D. h. tit.* At Lex Cornelia a Cornelio Sylla lata retinuerat culleum, ut ex Ciceronis oratione pro *Sex. Roscio* viri docti colligunt, nec quidquam ex more maiorum mutavit, nisi ut haec quaestio proprium haberet quaestorem, cum ante non habuisset; Consequens est ergo eandem quoque poenam fuisse sancitam Lege Pompeia. Nec mutat quod Marcianus in *d. L.* 1. *D. tit.* dicit, Lege Pompeia cautum fuisse, ut parricida *ea poena puniatur, quae est Legis Corneliae de Sicariis*: Illud enim *de sicariis*, non ad poenam sicariorum referendum est, tanquam eadem sit poena sicariorum, et parricidarum; sed potius ad Legem demonstrandam pertinet, ut ne intelligeretur Cornelia de falso, Cornelia maiestatis, Cornelia de iniuriis; sed Cornelia de sicariis, quatenus nimirum ad parricidas pertinet (1). Tertio quaeri- 3

(1) Posthabita auctoris, aliorumque de poena Lege Pompeia in Parricidas statuta sententia, cum Cuiacio, Iacobo Gothofredo, et Ioanne Voetio existimo ex Lege Pompeia non aliam parricidio, quam homicidio simplici, poenam fuisse propositam, adeoque eam, quae est Legis Corneliae de Sicariis, uti perspicuit verbis abunde testatur Marcianus in L. 1. h. t, at ex moribus maiorum inductam antiquitus culei poenam, ac mediis temporibus abolitam, aut saltem neque Cornelia, neque Pompeia Lege propositam aut comprobatam sub Imperatoribus posterioribus tum gentilibus, tum christianis ob facinoris atrocitatem in usum fuisse revocatam, non quantum ad omnes lege Pompeia *de parricidiis* enumeratos, sed tantum respectu parentum liberorumque, et eorum, qui affinitatis eius sunt, quae nuncupatione parentum continetur, reservata in ceteris, qui alias cognatione vel affinitate coniunctas personas necaverint, poena Legis Corneliae *de Sicariis*. Equidem poenam culei more maiorum institutam, et Legibus Cornelia et Pompeia antiquiorem iisdem repetitam aut comprobatam non fuisse hisce potissimum rationibus evincitur I. Quod temporibus illis, quibus et Sulla et Pompeius suas leges proposuerunt; atque etiam post eos in usu fuerant leges Portia et Sempronia, quibus cautum erat, condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti. Posito autem harum legum vigore atque observantia, non potuit aut Sulla, aut Pompeius sine specie crudelitatis, simulque nonnisi vana quadam, et sine viribus in sceleratos ira ac indignatione, graviorem poenam criminibus imponere, quam aquae et ignis interdictionem, dum aliam quamcumque graviorem eludere poterant voluntarium ex Lege Portia, atque Sempronia exilium subeundo. Eadem ratione factum existimo, ut, cum ob proditionem Metius equis in con-

tur, quae sint virgae illae sanguineae, quibus reus caedebatur. Corasius cum id verbi non caperet, pro *sanguineis*; Sunt autem sagmina quaedam herbae, quas legati Populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret, *L. sanctum* 8. *D. de rer. divis.* Verum recte a doctioribus eo nomine reprehensus est; praeterquam enim quod reclamat auctoritas librorum, inprimis Florentini, qui concorditer habent, *sanguineis*, non *sagmineis*; etiam verbum id commodam interpretationem recipit. Etenim ex Plinio constat, frutices quosdam sanguineos dictos, quod facile sanguinem elicerent; saligneis non dissimiles, nisi quod et graviores essent, et ad ruborem sanguinis propius accederent. Quod cum ita sit, nullam iustam emendandi caussam habuit Corasius. Accedit quod valde ridiculum atque absurdum id futurum erat, hominem nefarium herba caedere, et ea quidem herba, quae prope sacra erat, quamque legati prae se ferebant, ne a quoquam violarentur. Quapropter emen-

Coras. 1. mascel. 5.

Turneb. 8. advers. 13. Duar. ad h. tit. Hot. in iud. Leg. Rom. Plin. lib. 16. cap 37. et lib. 24. cap. 10.

---

trarium versis dilaceratus esset, et maiestatis rei ex Lege XII. Tabularum debuissent capite puniri L. 3. D. *ad Leg. Jul. Maiest.* ex ipsa Lege Julia Maiestatis his tantum igne et aqua interdictum in perpetuum fuisse Paulus testetur *sentent. lib. V. tit.* 29. Neque ullo colore Julius Caesar oratione sua novitatem, legibus non receptam exprobrasset iis, qui coniuratos Catilinae socios censuerant in Senato ultimo esse afficiendos supplicio, si Lex Cornelia maiestatis in vindicando hoc crimine ultra aquae et ignis interdictionem processisset. II. Quod Modestinus in L. 9. h. t. poenam cullei more maiorum institutam ad eos tantum referat qui matrem et patrem, avum et aviam occiderint; ast poena, quae Lege Pompeia de parricidiis fuit statuta ad eos quoque porrigitur, qui fratrem, sororem, patruelem, matruelem, patruum, avunculum, amitam, consobrinum, consobrinam, uxorem, virum, generum, socrum, vitricum, privignum, privignam, patronum, patronam occiderint. Una siquidem poena ex Lege Pompeia manet, tum eos qui Parentes, tum eos qui cognatione vel affinitate iuncti sunt interficiunt, non equidem mansura, si cullei poenam in usum revocasset III. Quod non solum qui occiderunt parentes, sed etiam conscii extranei eadem poena adficiantur, idipsum enim merito iniustitiae argui posse, si parricidio poena gravior ea, quae ob simplex homicidium statuta reperitur, immineat, superius animadverti. Vid. Cuiac. *in not.* ad Paul. *sentent. lib. V. tit.* 24. Iacob. Gothofr. *in comment. ad Cod. Thead. lib.* 3. *tit.* 15. Voes. *in Com. ad Tit. de Leg. Pomp. de parric.*

datio Corasii nullo modo probari potest. Sed nec Russardi coniectura placet, existimantis, *Saligineis*, forte legendum, pro *sanguineis*; ob id quod salices ripis amicae sint, reclamat enim et huic librorum auctoritas, et nulla nos ratio cogit emendationem tentare, cum virgae sanguineae recte et Latine dicantur. Quarto iuquirendum est, culleus, cui parricida 4
insuebatur, cuius fuerit generis? Turnebus enim in Turneb. 28.
Adversariis ex veteri quodam onomastico tradit, tu- advers. 5. in
nicam esse de sparto in modum eronis factam, quae fin.
linebatur pice et bitumine. Contra non ex sparto, sed bovis corio culleum fieri solitum Juvenalis innuit,

deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adversis innoxia simia fatis.

Verum hoc leviculum est; facile enim responderi poterat, non unam semper conficiendi cullei fuisse rationem, interim ex sparto, interim ex bovis corio factum; unde et saccum interpretatur Nonius, in illo Plauti ex Vidularia *Iube hunc insui in culleo, atque in altum deportari, si vis annonam bonam*. Sacci autem verbum commune esse videtur, tam iis qui ex corio, quam qui ex alia materia conficiuntur. Illud notandum, in parato non fuisse huiusmodi saccos, sed reo oblato temporis caussa factos. Itaque ut Cicero scribit *Lib.* II. *de Invent.*, inducebantur ante ligneae soleae in pedes, obvolvebatur os folliculo et praeligabatur, dein in carcerem deducebatur, ut ibi esset tantisper, dum culleus compararetur. Caussam 5
vero. cur placuerit veteribus parricidam culleo inserere, Cicero exposuit in *Orat. pro Sex. Rosc. Nonne,* inquit, *videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse et eripuisse, cui repente caelum, solem, aquam, terramque ademerunt, ut qui eum necasset, unde ipse natus esset, careret iis rebus omnibus, ex quibus ea nata esse dicuntur, etc.* Locus est notissimus: quo cum Cicero nullam omnino ferarum cum parricida insuendarum fecerit mentionem, merito suspiceris, antiqua lege id non fuisse comprehensum, sed progressu temporis adiectum. Primus autem serpentum

Seneca meminit, qui *I. de Clement* de Augusto loquens, *Non culleum*, inquit, *non serpentes*, *non carcerem decrevit*. Dein Juvenalis et serpentis, et simiae *Sat.* VIII.

> *Cuius supplicio non debuit una parari*
> *Simia, nec serpens unus, nec culleus unus.*

Plin. lib. 12 cap. 62. Colum. lib. 8. c. 2. Coras. in L. 14. de Off. praes. Foreat. in necyom. c. 3, Conar. in clem. si furiosu. part. 3. n. 12.

Utcunque sit, animalia haec non sine caussa culleo insui manifestum est. De vipera enim produnt rerum naturalium scriptores, quod nascendo matrem, coëundo marem enecet. De simia, quod foetum arctiore complexu strangulet. Canes quoque et galli eiusmodi sunt animalia, quae proprio generi non parcunt. Quamquam nonnulli in gallo superbiam quoque notant, et odium quo fertur in viperas, ut animalia natura inimicissima sine missione pugnando gravius affligant parricidam (2).

Quinto videndum, quid Constantinus de poena parricidii constituerit in *L. un C. de his qui par. vel occid.* Verba eius haec sunt: *Si quis parentis, aut filii, aut filiae, aut omnino adfectionis eius, quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, culleo, insutus, in vicinum mare, vel amnem proiiciatur*. Haec verba Iustinianus, §. *alia deinde lex Inst. de publ. iudic.*, nec non Doctores communi consensu ita interpretantur: Si quis parentis, aut liberorum fata properaverit, culleo insuitur; sin aliam personam cognatione, vel adfinitate coniunctam necaverit, poenam Legis Corneliae de sicariis sustinet. Videndum ne huic interpretationi adversentur verba Constantini; ait enim, *Si quis eius adfectionis personam necaverit, quae nuncupatione parricidii continetur, culleo insuitor*: Atqui cognati ad quartum usque gradum, nec non adfines, sunt eius adfectionis, ut nuncupatione parricidii contineantur, *L. 1. D. h. tit.* Igitur sine distinctione Constantinus omnes parricidas voluit culleo insui. Huic argumento vix satisfiet ab-

(2) Istorum animalium symbolicam rationem pluribus praeter ceteros exponit Solorzanus *de parric. crim. lib. 1. cap. 15.*

aeque emendatione. Videtur autem in *d. L. un.* non *par-*
ricidii legendum, quanquam in Codice quoque Theo-
dosii ita legitur; sed potius ita, *quae nuncupatione*
parentum continetur, ut libri nonnulli habent, et
longe concinnius est ad eruendam sententiam. Hac
enim emendatione admissa intelligemus, Constanti-
num culei poenam ad parentes et liberos restrinxisse;
reliquis reliquisse poenam Legis Corneliae de sica-
riis (3). Non desunt tamen qui hoc loco mirantur, 8
cur Constantinus nullam mariti et uxoris habuerit ra-
tionem, cum gravius videatur coniugem occidere quam
parentem; eo quod in sacris dictum sit: *Homo dere-*
linquet patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae.
Mihi vero haec ratiocinatio non recta videtur; tametsi
enim, si torum et focum respicias, homo relictis pa-
rentibus adhaerere uxori debet non tamen tanta re-
verentia coniugi, quanta parenti debetur; nec coniux
vitam nobis, ut parens imputat. Igitur longe gravius
existimandum parentem, quam coniugem occidere.

Comes. d. cap. 3. n. 43. Farin. d. u. 120. n. 130. et seq. Decia, 9. cap. 11. n, 5.

Sexto dicendum, utrum poena feralis confesso dum- 9
taxat infligatur, an et convicto? Olim enim tantum
confesso infligebatur, Suet. *in Aug.*, *Dixit ius non*
diligentia modo summa, sed et lenitate; siquidem
manifesti parricidii reum, ne culleo insueretur, quod
non nisi confessi adficiuntur hac poena, ita fertur in-
terrogasse: *Certe patrem tuum non occidisti*. Et Ti-
berii principatu Plautius Silvanus Praetor, Apronia
coniuge in praeceps iacta, quod factum negaret, mor-
te quidem, non tamen culleo punitus est, ut refert
Tac. IV. *Annal.* Verum cum id in libros nostros re-
latum non sit, non puto a regula recedendum, quae

---

(3) In laudata Constantini constitutione proposita ab auctore emendatio admittenda nequaquam est. Huic enim omnium codicum fides obstat. Verum ea verba: *quae nuncupatione parricidii continetur* ita sunt accipienda, ac *si* Constantinus dixisset — *quae nuncupatione parentum continetur* Hanc interpretationem optimus Constantini interpres suppeditat Tribonianus in §. 6. *Inst. de public. iudiciis*, cuius miror Auctorem non meminisse: *aut omnino adfinitatis eius, quae nuncupatione parentum continetur.* En verba *cit.* §.

tam convictis, quam confessis eandem poenam infligere iubet, *L. qui sententiam C. de poen.* (4).

10 Septimo dicendum, quibus ex caussis poena capitalis parricidae sit remittenda? Respondent interpretes: Quemadmodum poena Legis Corneliae remittitur ei, qui stimulo iusti doloris concitatus occidit; ita patri quoque poena Legis Pompeiae remittenda est, si iusti doloris vi victus filium peremerit. Caussas porro iusti doloris ita definiunt, qui antesignani cluent: Ex quibus caussis filius exheredari potest, ex iis si caesus sit, poena patri mitiganda est. Mihi definitio haec periculosa videtur. Quid enim, si filius mimus, vel arenarius fuerit, quid si haereticus? utique exheredari potest; num ergo si occisus fuerit, poena patri mitiganda est? Id defendet nemo, nisi probet ante, leviore peccato occidi mimum, vel arenarium, quam naturalem, spurium, incestuosum, quorum caedem Lege Pompeia vindicari nos probavimus *cap. praeced.* Quid item, si filius foeminam turpem invito patre domum duxerit? Exheredari potest ex illo capite, quo cavetur de eo, qui gravem et inhonestam iniuriam fecerit patri; num ergo occidi? Non facile dixerim; quin potius ita existimo, iustissimum dolorem esse debere, cui ne clementissimus quidem moderari possit, ut poena capitalis patri remittatur. Id quod probant etiam exempla, quae cum in iure, tum apud alios probatos auctores legimus; ut apud Marcianum

Bartol. in L. 5. D. h. tit. Farin. d qu. 120. n. 167. Saius 36 §. 2.

Berlich. 4. concl. 6. n. 60.

---

(4) Aliam prorsus sententiam tenet Solorzanus *op. cit. lib. II. Cap.* 17. Putat enim parricidium easdem, ac cetera crimina probationes semper admisisse. Profecto quod tradit Svetonius, confessos tantum culleo insui posse, nec ab aliis auctoribus scriptum reperitur, nec iura ullam in huius criminis cognitione ab aliis differentiam constituunt. Ciceronis tempore id itidem valuisse non videtur, cum ipse in *Orat. pro S. Rosc.* tot referat convincendi parricidii rationes, atque in Senecae et Quintiliani declamationibus saepe saepius de parricidiis, eorumque probationibus, et argumentis ac coniecturis agitur, et non confessum tantum, sed convictum aut manifestum etiam reum puniri videmus. *Neque quisquam*, ad reum Apuleius *in Asin. lib.* 10, *Decurionum tam aequus remanserat iuveni, quin evidenter noxae compertum, insui culleo pronuntiaret.*

in *L.* 5 *D. h. tit.*, pater, qui filium novercam adulterantem in venatione occiderat, ab Hadriano in insulam deportatus est. Iustissimus dolor fecit, ut ultimum supplicium remitteretur; tamen quia latronis magis, quam patris iure occiderat, deportatio irrogata est (5). Apud M. Popilium Laenatem Praetorem quaedam, quod matrem fusti interemeral, caussam dixit; de qua neutram in partem latae sententiae sunt. Quia abunde constabat, eandem veneno necatorum liberorum dolore commotam, quos avia filiae infensa sustulerat, parricidium ultam esse parricidio, quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum iudicatum est. Eadem haesitatione P. Dolabellae, proconsulari imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. Materfamilias Smyrnaea virum et filium interemerat, cum ab his optimae indolis iuvenem, quem ex priore viro enixa fuerat, occisum comperisset. Quam rem Dolabella ad se delatam, Athenas ad Areopagi cognitionem relegavit; quia ipse neque relegare caedibus duabus contaminatam, neque punire iusto dolore impulsam sustinebat. Consideranter et mansuete populi Romani magistratus, sed Areopagitae quoque non minus sapienter; qui inspecta caussa et accusatorem et ream post centum annos adesse iusserunt.

Cic. pro. S. Rosc. Valer. 8. cap 1. Gell. 1. p. 7.

(5) Nullum in facti specie hic ab Auctore allata poenae moderationis exemplum reperio; nam aetate Hadriani Sicarii deportatione plectebantur, adeoque Parens ea poena reapsa affectus fuit, quae in latronem erat statuta. Nec aliam equidem poenam suggerere poterat ratio, qua motus Imperator Parentem Filii sui occisorem punire voluit = *Quod latronis magis, quam patris iure eum interfecit.* Vid. L. 3. . §. 5. D. *ad L. Corn. de sicar.* Ceterum, cum poena delicti gravitati tum intrinsecae, tum extrinsecae certam proportionem debeat habere, ut haec proportio magis magisque servetur in iis puniendis, quae dolo *ex proposito* admittuntur, duplex in ipso dolo gradus est confingendus, maior scilicet et minor. Erit itaque admissa actio gradu maiori doli *ex proposito*, si delicti vel nulla, vel ea caussa fuerit, quae quomodocumque considerata nullam excusationem meretur. Minoris vero eiusdem doli gradus actioni inerit, si ex caussa fuerit suscepta, quae aliqua ratione sit imputanda Personae adversus quam delictum patratur. Eandem distinctionem probandam existimo in expendenda intrinseca gravitate eorum quae dolo *ex impetu* perpetrantur.

Hae igitur, quoniam iustissimo dolore commotae parricidio se contaminaverant, neque absolutae, neque damnatae sunt. Orestem vero etiam absolutum legimus, cum indignam patris necem in matre adultera vindicasset, de quo Cicero: *Non sine caussa fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum qui patris ulciscendi caussa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam Deae sapientissimae sententia liberatum*. Superioribus caussis nonmale fortasse quis stupri metum adiunxerit, qui viris bonis maior, qnam mortis est; si ex. gr. pater filiam filiumve ne stuprum pateretur, occiderit, uti Virginium fecisse legimus, cum videret Decemvirum filiae suae velle illudere, nec occurret alia ratio eripiendi eam tanto periculo, *L. 2. §. et complacuisset D. de orig. iur.* Item si extrema fame urgente parens aliquis latranti stomacho carnes humanas interfecti filii obiecerit, vix est ut culleo locus esse possit; est enim acutissimum telum fames, nec admittit pietatis et sapientiae praecepta venter carens auribus. Idcirco in sacris, imperante Joramo Israelitis, cum obsessa Samaria mater filium ex pacto mactasset, et comedendum proposuisset, nnllum a Rege eo nomine iudicium constitutum legimus. At contra, non quae Virginii, eadem etiam Horatii illius caussa fuisse videtur, qui sororem ob intempestivum sponsi luctum occidit; qui rectius a Tullo Rege damnatus; quam ad populum provocato iudicio absolutus est. Non enim magnum scelus, atque adeo nec iustissimus dolor fuit, lugeri a sponsa hostem sponsum. Nisi fortasse etiam Davidem Israelitarum Regem magnum scelus admisisse putamus, cum parta a Joabo victoria, luxit tamen, et impatienter quidem, mortem filii perduellis. Divisus est a publica laetitia privatus dolor, nihilque vetat, quo minus eodem animo et patriae gratulemur, et nostram nostrorumve vicem doleamus. Multo minus a parricidio eum excusabimus, qui patrem carceri inclusum veneno extinxit, ne imperio magistratus, manu carnificis publice plecteretur. Hic enim duplex facinus admisit, nam et caede patris manus polluit,

Decia 9. rer crim. 15. n. 36. Farin. d. qu. 120. n 171. Liv. 3. cap. 48.

Conf. Decia. lib. 9. cap 8. n. 17. Menoch. 2. de arb. 225. n. 5. Farin. d. qu. 120. n. 134. et seq.

et carceris violationem ad parricidium adiecit. Non enim ille solum carcerem violat, qui vi manuque effringit, sed et qui reum quoquo modo eximit, *arg. L. 4. vers. qui confessum D. ad L. Jul. maiest., L, ult. D. de custod. et exib. reor.*

Excutiamus nunc, quid sit e contrario dicendum, 11
si filius patrem occiderit ex ea caussa, ex qua exheredari poterat, an filio quoque sit miliganda poena? Hoc vero nemo non videt dictu valde absurdum futurum, cum constat pietatem, obsequium, reverentiam, omnia denique maiora parentibus deberi a liberis, quam contra liberis a parentibus. Liberis amor debetur, non reverentia; parentibus et amor et reverentia. Illi post Deum vitam debent parentibus; non contra parentes liberis. Quam ob caussam Plato quoque patri, si filium iracundia victus interfecisset, poenam capitis remitti voluit; non voluit remitti filio, si iratus et excandescens interfecisset patrem. *Cum quis*, inquit, *insano iracundiae furore parentem, intercmerit multis legibus reus sit, qui necavit. Nam ultimis suppliciis caedis, impietatis, sacrilegii subiectus erit; quia sacrilegio genitoris animam abstulit.* Et sane si pater haereticus sit, si filium testari prohibuerit vel coegerit, nonne absurdissimum idcirco parricidium filii impunitum esse? Si non calumniae sed publicae vindictae caussa accusaverit filium eius criminis, quod non est adversus Principem, vel rempublicam nonne iniquissimum capitis poenam filio remitti, in quem vitae necisque potestatem olim pater habuit? Dices, quid ergo, si calumniosa fuerit accusatio? quid si filium furiosum non curaverit, capitivum non redemerit? quid si nurui, aut concubinae filii se miscuerit? quid si insidias vitae filii fecerit, aut et nullius peccati sibi conscium vi aperta perimere tentaverit? nonne ex caussis iustissimum dolorem continentibus poena capitis filio remittenda est? Ita sane videtur; namque non solum iustissimus dolor est; verum etiam pater, qui huiusmodi quid preparavit, exuisse patrem patrisque nomen dici potest, ut indignus iudicandus sit, cuius mors culleo vindicetur. Etenim si idcirco licet vim

Plat. 9. de legib.

12

Decia. 9. cap. 15. n. 12. Berlich. 4. concl. 6. n. 92. et 63. Farin. q. 120. n. 185. Menoch. cas. 356. n. 38.

atque iniuriam propulsare, quoniam natura inter nos cognationem instituit, hominique hominem insidiari nefas est, *L.* 3. *D. de iust. et iur.*, consequens est, eo magis vim a patre illatam propulsare licere filio quo arctior et efficacior inter utrumque necessitudo a natura constituta est. Accedit, quod cum amor a se ipso incipiat, semperque genu tibia propius sit, non videatur filius salva conscientia salutem propriam postponere posse saluti parentis. Praeiudicio denique non hominum solum, sed et Deorum haec sententia firmata videtur. Quippe, ut modo commemoravimus, filiam, quae iustissimo dolore impulsa necaverat fuste matrem, Popillius Praetor damnare non sustinuit. Orestes autem parricidium parricidio ultus, etiam Deae sapientissimae voce liberatus est. In contrarium tamen adduci poterat pietas et reverentia parentibus debita, quae tanta est, ut Deorum simulacra in terris parentes vetustas dixerit, spectraque patris omnium Jovis. Quis autem tanta tamque immani vecordia est, ut Jovi vim aliquam immittenti, vi resistendum putet? ut illo fulminante, cum C. Caligula exclamare ausit, *e m'anaeir è ego sè*. Tanta praeterea est pietas, quae parentibus debetur, ut eam vultu solo laedi sapientes dixerint. Quod si vultu, quanto magis vi atque manu? Non ignoravit id sapietissimus philosophorum Plato, qui in libris de legibus sollicite admodum, nec minus graviter id inculcat. Nam *Lib.* XII. iubet parentes magis, quam filios, nepotesque, et semetipsum diligere. *Libr.* VI. iubet iratis animumque explentibus cedere, seu verbis, seu rebus id faciant. *Libro* autem IX. in specie hanc quaestionem attingens sit, *Si possibile esset saepius aliquem mori, iustissimum esset saepius parricidam interfici. Nam cui ne pro defensione quidem sua, si a parentibns videt se interfectum iri, lege ulla conceditur, ut parentes, a quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere praecipitur, quam quidquam huiusmodi facere, quomodo aliter iuste hunc puniri oportebit?* Has Platonis leges vir undequaque doctissimus Bodinus probat, filiumque militi, patrem centurioni

Bod. 1. de rep 4.

comparans, *Si miles,* inquit *,qui vitam centurionis etiam iniuria se verberantis tenuit, capite punitur, qua poena dignus, uni patri restitit?* Nec destituitur haec doctrina sacrarum legum praesidio atque auctoritate; cum enim sacra pagina parentes morosos atque iniurios patienter ferri iubeat, non difficulter inde coniicere possumus, quid eadem fieri velit, si vim parentes liberis infurent. Atque his quidem rationibus utrinque certatur, quibus diligenter pensitatis, vir quidem antiquus et gravis posteriorem sententiam laudaret magis, prudens sequeretur priorem; et has quidem rationes speciosas, illa tutiores iudicaret. Etenim si tanquam philosophi hanc quaestionem ventilare velimus, fatendum est, non posse sine crimine parentes quamlibet graves et iniurios necari; et ut Justinus de Nicomede Prusiae filio iudicat, non minore scelere patrem a filio occidi, quam ille filium occidi iusserat. Verum si a philosophorum scholis ad forum et iudicum subsellia transiverimus, mutata nonnihil sententia ita iudicandum: Quamquam ille, perempto eo a quo lucem acceperat, videatur commisisse, ut in parricidarum numero sit, tamen quoniam gravissimus dolor parricidio caussam dedit, cullei poenam ei remittimus. Bodini sane argumentum, quo a milite ad filium procedit, infirmitatis manifestum est; quis enim nescit aspero et abscisso castigationis genere militarem disciplinam indigere, maximoque periculo in campo et castris peccari, quoniam quod peccatum est, vix emendare possumus. Itaque et admissa quaedam capite plectuntur militiae, quae si domi admissa forent, vix accusatione digna iudicarentur.

Justin. hist. 34. in fin.

13 Succedit quaestio non minus difficilis, qua quaeritur, an filius patrem patriae proditorem impune occidere possit? Marcellus in *L. minime* 35. *D. de relig. et sumt. fun.* respondit; si filius patrem occiderit, cum ad patriam dolendam hostili animo veniret sine scelere id fieri, atque etiam praemio adficiendum maiores censuisse. Videamus, rectene, an secus censuerint. Recte eos censuisse inde demonstrari videtur, quod apud sapientes pro certo et iudicato sit, patriam

Senec. cont. 7. *Magnis sceleribus iura naturae intereunti non magis tupater quam illi fratres.*

omnibus necessitudinibus anteferendam esse. Ita enim Plato in Critone. *Tu qui veram germanamque praeteferс virtutis curam, ita ne fueris sapiens, ut ignorens patriam et matre, et patre, et maioribus omnibus pretiosiorem, augustiorem, sanctiorem, et maioris cuiusdam sortis pretio atque reverentia, et apud Deos, et apud prudentes homines esse colendam atque venerandam, irataeque adeo et excadescenti patriae potius cedendum, et quasi assentandum, quam ipsi patri, et ipsi persuadendum, aut quidquid imperarit faciendum, quidquid nos pati voluerit patiendum, patienterque adquiescendum, licet gravia imposuerit, seu subeunda verbera, seu vincula, seu ad bellum, id est, vulnera praesentemque mortem proficiscendum. Haec omnia facienda et aequum iustumque ita postulare; minime detractandum aut declinandum, neque deserendam stationem, sed et in bello, et in foro, et ubique id faciendum, quod respublica patriaque mandavit, aut quidem illi esse persuadendum; vim autem inferre neque matri, neque patri fas esse, multo minus patriae.* Cicero I. *de offic. Omnium societatum nulla est gratior, nulla carior, quam ea, quae cum republica est unicuique nostrum, cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares; sed omnes omnium caritates patria una complexa est.* Valerius Max. *Lib. v. cap. vi. Patriae maiestati etiam illa, quae Deorum numinibus aequatur, auctoritas parentum vires suas subiecit; fraterna quoque caritas aequo animo, ac libenter cedit, summa quidem cum ratione, quia eversa domo interdum reip. status manere potest: urbis ruina penates omnes secum trahat necesse est.* Ex quibus consequitur, si aut patri, aut patriae pereundum sit, cum ad hanc delendam hostili animo ille venerit, patri potius, quam patriae pereundum esse. Quantum enim reipublicae quisque studet, tantum nobis amicus, aut inimicus esse debet; et quidquid publice salutare non est, privatim alienum habendum. Pueri, Platone teste, civitatis magis, quam parentum liberi sunt; cur ergo cunctentur patriae salutatem anteferre saluti parentis? in primis cum parentes ipsi hostili furore

Plat. 7. de legib.

correpti, venerando parentum nomine atque iure excidant. Quare recte Cicero, quamquam stricte, hunc quaestionem decidisse videtur ita: *Quid si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebitne filius? Imo obsecrabit patrem, ne id faciat. Si nihil proficiet, accusabit, minabitur etiam ad extremum, si ad perniciem patriae spectabit, patriae salutem anteponet saluti patris.* Quintil. declam. 286. Sed licet rationibus satis speciosis Marcelli responsum defendi posse videatur, non desunt tamen quibus displicuit, qui ita censent, nullum tantum scelus a parente admitti posse, quod sit parricidio vindicandum. Ita enim Justinus *Lib.* XVI. *histor.* de Antipatro matricida scribens: *Id factum eo gravius visum omnibus, quod nullum maternae fraudis vestigium fuit, quamquam in parricidio nulla satis iusta caussa ad sceleris patrocinia praetexi potest.* Et sane si Deorum simulacra parentes, Diis autem nemo nisi vaccors et impius resistit, qui parentibus salva pietate resistere poterimus? Hostes sunt, tamen parentes, vim faciunt, honestius vincemur, quam vincemus. Nullo enim civitatis instituto reverentia parentibus iure naturae debita deleri atque extingui potest. Nec lex divina, quae parentes venerari iubet, exceptionem addidit: *Extra quam si hostes fiant.* Et quid, nonne proscripti quoque hostes iudicantur? quis autem dixerit, patrem proscriptum impune a filio occidi posse? inprimis cum bellorum civilium, unde proscriptiones creberrimae nascuntur, ea sit ratio, ut saepe peior civium pars vincat. Apud Venetos quidem aliquando id contigit, cum filius patrem proscriptum occidisset, ut praemia eorum legibus preposita parricidae darentur. Sed praestaret Bodin. 1. de forsitan, inquit Bodinus, urbem Venetorum aquarum rep. 4 Valer. voragine prius absorberi, quam tanti sceleris immanitati praemia dedisse. Longe rectius L. Sulla iudicavit, Valer. 2. cum Sulpitium Rufum proscriptum et in villa latentem cap. 8. a servo proditum comperisset, manumissum parricidam, ut fides edicti sui extaret, praecipitari protinus de saxo Tarpeio cum illo scelere parto pileo iussit. Accedit, quod apud veteres, qui bello civili

res praeclaras maximeque utiles reip. gesserat, tamen nec Imperator eo nomine salutabatur, nec ullae ei supplicationes decernebantur, nec aut ovans, nec aut curru triumphans urbem ingredi potuit; idcirco, quod licet necessariae, lugubres tamen existimarentur victoriae, domestico, non externo cruore partae. Quod si ergo victori pro navate egregie reip. opera praemium decerni fas non fuit, ob id, quod civium, non hostium cruorem fuderat; qua fronte praemium ei dabitur, qui non civis dumtaxat, sed et parentis cruorem hauserit? In hoc rationum conflictu expedire nonnulli atque extrinsicare ita se conantur, ut dicant filium non quidem offendendo, attamen defendendo se patrem adversus patriam venientem occidere posse; quasi vero distinctioni inter vim illatam, atque propulsatam ullus fit locus relictus, cum iam cum hostili agmine incedit pater, murumque subit, ac non solae defensionis partes filio sint relictae. Mihi itaque plenius distinguendum videtur, inter eum qui vere hostis est, exitio patriae vi armata imminens, et proscriptum, cui nullae militum manus, nullae vires, ac forte ne animus quidem patriam delendi. Proscriptum si occiderit filius, probo quod interpretibus iuris plerisque placuisse video, nempe non solum non praemio honorandum, sed et capite plectendum esse, Sin eum occiderit, qui ad patriam opprimendam hostili animo veniebat, poenae quidem gratiam faciendam, non etiam praemio honorandum dixerim. Tametsi enim publicae utilitati consulit, qui hostem sustulit, tamen cum idem pater fuerit. qui hostis, non potuit id sine aliqua impiatione fieri. Itaque iudici quidem caussam non difficulter probabit, ut ne capitali feriatur sententia; morsum tamen conscientiae non omnem effugiet.

Accur. in d. L. 35. Grat. 2. de iur. bel. 18., n. 4. Decia. 9. rer. crim. 15. n. 12. Menoch. 2. arb. 366. Farin. d. qu. 120. n. 180.

Decia. 9. cap. 30. n. 17. et 20. Tiraq. de poen. caus. 20. n. 6. Farin. q. 203. n. 275. Clar. §. homicidium n. 59.

14 Idem iudicium, quod de patre et filio tulimus, etiam de marito et uxore feremus; in eamque sententiam etiam re ab Alexandro M: praeiudicata uti poterimus. Spitamenem enim transfugam cum uxor interfecisset, et caput abscissum ad Alexandrum detulisset, anceps deliberatio Regis animum suspendit. Me-

ritum ingens in semet credidit Rex, quod transfuga et proditor interfectus esset. Contra facinus atrox aversabatur, cum optime meritum de ipsa communium liberorum parentem per insidias intermisset. Vicit tamen gratiam meriti sceleris atrocitas; denunciarique iussit, ut excederet castris, neu licentiae barbarae exemplar in Graecorum mores, et mitia ingenia transferret. Q. Curt. lib. 6.

15 Quod vero ad fratres et reliquos cognatos attinet, minus dubitandum est, eorum caedem ad Legis Pompeiae animadversionem non pertinere, quo enim laxior horum, quam parentum coniugumve necessitudo, eo leviore crimine viam facientes perimantur necesse est (6). Itaque et Plato *Lib.* IX, *de Legib.* impune voluit esse fratri, qui fratrem latronis more in se irruentem, occidisset. Sed nec sacrae literae id abnuere videntur; cum enim muliere Thekoensis Davidi supplicasset pro vita filii superstitis, qui fratrem adgressorem ruri peremerat, non dubitavit Rex etiam iureiurando interposito poenae gratiam facere. 2. Samuel, 14.

16 Tantum de poena parricidii. Extra caedem si vis fiat parentibus a liberis, Praefectus urbi, quoniam ad publicam pietatem pertinet, vindicabit pro modo admissi, *L.* 1. §. *si filius D. de obseq. par. et patr. praest.* *L.* 3. *et* 4. *C. de patr. pot.* Ac meo quidem iudicio, etsi gravius animadverterit, non facile modum excessisse iudicabitur, cum lex divina capital esse voluerit. A qua non longe recedens Plato exilium impietatis reo irrogat; eum vero, qui cuius rei, etiam sermonis dumtaxat commercium cum damnato habuerit, tanquam contagione sceleris pollutum a sacris arceri voluit. E contrario si pater filium male contra pietatem adficiat, ex constitutione Traiani invitus eum Exod. 22. v. 15. Plat. 9. d. Legib. in fine

(6) Qui praeter parentes occiderint personas Lege Pompeia comprehensas, ut inquit Modestinus in L. 9. §. 1. h. t. *capitis poena plectuntur, aut ultimo supplicio mactantur* quod idem est ac dicere, si altioris ordinis sint, deportatione: sin humiles, ultimo supplicio coercentur: qua poena ante Legem Pompeiam ex Lege Cornelia sicarii plectebantur. Vid. *cit. L.* 3. §. 5. *ad L. Cornel. de sicar.*

Quintil. decl. 372. Dav. 4. c. 4. §. 15.

emancipare cogitur. Potestas enim patria in pietate, non in atrocitate consistere debet, *L. ult. D. Si a par. quis manum.*, *L. 5. D. h. tit.* In leges municipales non est quod peculiari capite commentemur, quandoquidem in statutis inclytae huius civitatis nihil specialiter de parricidis expressum est. Nec tamen recurrimus propterea ad culleum, quandoquidem cullei poena tacitis moribus abrogata est; sicut et passim in Belgio, Gallia, Germania, Italia; ac sola fere Hispania culleo utitur, in quem tamen, Gomesio teste, non nisi necatus ante parricida insuitur. Reliquis gentibus ultimum supplicium satis est, sed plerumque gravius, quam sicariis irrogatur, adeo ut nonnullae rota reorum membra comminnant, aut candente forcipe dilacerent. Qua de re videndi cuiusque gentis scriptores.

Gomes. d. c. 3. n. 3 Clar. § parricidium n. 5. Farin. d. qu. 120. n. 12.

Rebuf. ad const. reg. in procem glos. 5. n. 109. Gudel. 5. de iur. novis. 17. Wes. par. h. n. 5.

TIT. VII.

DE

LEGE CORNELIA DE FALSIS.

ET DE SCto LIBONIANO

CAPUT. I.

De Falso Testamentario.

1. *Quid sit falsum, et quotuplex?*
2. *Quid falsum testamentasium?*
3. *An tenetur qui recitavit, non fecit?*
4. *De iis qui sibi adseribunt.*
5. *De reliquis instrumentis falsatis.*
6. *An subripiens privatum instrumentum tenetur falsi?*
7. *Quid si literae resignatae sint?*
8. *Quid si instrumenta aliena prodita?*
9. *De falso circa iudicia, et testimonia.*
10. *Quid sit, contra signum dicere testimonium?*
11. *Quidquis si contraria dixerit?*
12. *Quid si verum reticuerit?*
13. *Quid si pecunia accepta verum tamen dixerit?*
14. *Quid instruere advocationem?*
15. *De falso circa obligationes, et contractus?*
16. *De vendente duobus rem eandem, et vitiantibus pondera, mensuras.*
17. *De falso quod ad conditionem personarum pertinet.*
18. *Quid sit falsum duploma?*

Quid sit falsnm difficile dictu est, nec paullo faci- 1
lius intelligitur, quam oratione definitur Paulus in *L. quid sit* 23. *D. h. tit.* finivit ita. *Falsus est, si quis alienum chirographum imitetur, aut libellum vel rationes intercidat, vel describat, non qui alias in computatione vel ratione mentiuntur.* Haec definitio, cum *typodos* concepta sit, non potuit naturam criminis plene et perfecte exprimere atque demonstrare (1). Qua-

(1) Definitio tradita est de more Ictorum, qui rem per exempla definiebant. Vid. Constal. *lib.* 3. *Var ombig cap.* 4. Ipse Paulus tamen genericam falsi definitionem ex ipsa criminis natura expressit *sentent. lib. V. Tit.* 25. §. 3.: *Falsum est quidquid in veritate non est, sed pro vero adseveratur.*

re latius interpretes definiverunt, fraudulentam veritatis imitationem, vel suppressionem in praeiudicium alterius factum. In qua tamen et ipsa definitione graviorem improbioremque fraudem intelligas necesse est; est enim quaedam veritatis imitatio ita levis, infra legum animadversionem sit. Species falsi infinitae sunt; quae tamen fere omnes ad duo summa capita non incommode referri possunt: nempe ad falsum testamentarium, et nummarium. Testamentarium proprie loquendo, id est, quod circa testamenta committitur: sed ex Senatusconsultis et Principum constitutionibus eius falsi poena producitur ad alia instrumenta, literas, nomen, testimonia, accusationes, obligationes, mensuras, pondera. Unde nata illa distinctio criminis in falsum, et quasi falsum. Falsum est, quod ipsa Lege Cornelia* vindicatur; quasi falsum, quod Senatusconsultis, et constitutionibus; *L.* 1. §. *ult.*, *L.* 16. §. 1. *et* 2. *D. h. tit.*(2).

2 De testamentis ita loquuntur leges: Si quis testamentum verum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, subiecerit, resignaverit, sive id aperuerit vivo testatore, aut si quis falsum scripserit, signaverit, recitaverit, dolo malo, cuiusve dolo malo id factum erit, ut Legis Corneliae reus sit, *L.* 1. §. 5., *L. L.* 2., *L.* 17. *pr. h. tit.*, *L. eum qui* 14. *C. eod.* Signare est signum adulterinum facere, sculpere, exprimere, §. *item lex Cornelia de falsis Inst. de publ. iud. L. lege* 30. *D. h. tit.* Verbo *recitandi* admonemur non solum eum qui testamentum adulterinum fecerit, sed et qui eo usus fuerit, Lege Cornelia teneri, *L.* 2. *D. h. tit.*, *L. si falsos* 8. *C. eod.*, *L.* 4. *C. Si reus vel accus. mor. fuer.*, *Paul.* 5. *sent.* 25. *pr. et.* §. *qui falsis instrumentis.* Sed obstat valde quod Papinianus respondit in *L. falsi no-*

* Peck. 1. de t. st. coni. 14.

(2) Lege Cornelia de falso lata a C. Cornelio Sylla A. V. 673. *non ius novum*, verba sunt Tullii *lib. in Verr. cap.* 42., *constitutum fuit populo; sed sancitum, ut quod semper malum facinus fuerit, eius quaestio ad praetorem pertineret.* Hac Lege proprie vindicatum falsum in nummis et testamento, quamobrem Tullio ea dicitur *testamentaria nummaria.*

minis 13. §. 1. *D. h. tit.*, *Quoniam in Corneliam falso recitato*, *non facto non incidit*. Non est quod negationem huic loco detrahamus, pro *non incidit*, legendo, *incidit*. Id enim cum Holander fecisset, reprehensus est eo nomine ab Antonio Augustino, non iniuria; nam et libri Florentini negationem habent; et detracta negatione in aliud incommodum incidemus, quasi Papinianus responderit, Lege Cornelia damnatum ad tempus relegari, et tempore finito ad honores admitti; cum tamen eius Legis poena deportatio sit, et damnatum infamia perpetua sequatur. Quid ergo dicemus? an cum Accursio et communi schola distinguemus, inter poenam ordinariam, et extraordinariam? Non licet; quisquis enim Lege Cornelia tenetur, etiam poena eius adficiatur necesse est; utique si coniungatur cum iis, quos poena ordinaria teneri certum est: Coniungitur autem in *d. L.* 2. recitans falsum cum eo qui fecit. Igitur vanus hic conciliandi modus est. An ergo distinguemus inter recitantem falsum testamentum, et recitatorem alterius instrumenti? Ne hoc quidem licet, quoniam leges superius adductae, nec non Paulus in sententiis de quocumque instrumento loquuntur. Quare nihil aliud superest, nisi ut ab incremento iuris auxilium mutemur, dicamusque, post Papiniani responsum demum constitutum et receptum fuisse, ut recitator quoque Lege Cornelia teneretur. Ad cuius rei fidem, quoniam confert aliquid Ambrosii locus ex *Lib.* III. *off.* II., non esse nobis praeterendum duxi, quamquam ab aliis iam ante animadversum. *De eo quid loquar*, inquit, *qui ex eo testamento, quod ab aliis licet factum, falsum tamen cognoverit, hereditatem sibi, aut legatum vindicet, et lucrum quaerat alieno crimine, cum etiam leges publicae eum, qui sciens falso utitur, tamquam reum adstringant facinoris.*

4 Porro Senatusconsulto Liboniano, quod Tiberio auctore factum est, et Claudiano ex Edicto Claudii profecto, poena falsi iubetur adfici, qui, cum adhibitus esset ad scribendum testamentum, sibi vel iis,

quos in potestate habet (3), hereditatem, legatum, fideicommissum, libertatem, vel quod aliud emolumentum adscripserit, dictante licet, volente, ac iubente testatore (4); nam si invito, aut ignorante id fecerit, ipsa Lege Cornelia tenetur, *L.* 1. §. 7., *L. si quis legatum* 6., *L. de eo* 10., *L. filius* 14. 17. 18. 22. *D. h. tit. tot. tit. C. de his qui sib. ad scrib. testamen.* (5). Sed etsi in codicillis adscripserit, tenetur, *L.* 22. §. 6. *D. h. tit.* Et itaquidem, ut nec iuris ignorantia excusetur *L. Divus* 15. *D. h. tit.* Sed cessat poena, si testator testamento subscripserit. Et ad filium quidem, vel servum excusandum sufficit generalis subscriptio; ad extraneum excusandum opus est speciali: *Quod illi dictavi, et recognovi*, *L.* 1. §. *inter filium* 8. *D. h. tit.*, *L.* 2. *et ult. C. de his qui sib. adscrib.* (6). Cessat etiam poena, cum quis quod testamento sibi adscripserat, codicillis ademit, *L.* 5. *eod.* Neque nocet adscripsisse matri, vel

(3) Sive ei, in cuius potestate est, sive, qui est in eadem potestate. Vid. L. 10. D. h. t.

(4) Perperam Auctor duplex hac de re Sctum confingit, Libonianum unum, Claudianum alterum. Edictum Tiberii Claudii Drusi Caesaris, quem Diis insertum et numi et scriptores veteres testantur, et festivissimus Senecae lusus, fuit in Senatum a Cos. Libone relatum, et a Senatu adprobatum. Solebant enim Impp. edicta sua ad Senatum mittere, ut adprobarentur et confirmarentur tanti Ordinis auctoritate, atque decreto; imo etiam ipsis edictis diserte cavebant, ut ea SCtum sequeretur; et hinc est ut id. Edictum SCtum Claudianum a Claudio relationis Auctore, et Libonianum a Libone relatore appelletur. Unum igitur, idemque est SCtum Claudianum, i. e. edictum Claudii et Sctum Libonianum; quod etiam comprobat index operum JCtorum Pandectis praefixus, qui inter Pauli opera recenset librum singularem, cui titulus: *Ad SCtum Libonianum, seu Claudianum.* Vid. Cuiac *ad* L. 14. D. h. t. Petr. Fabr. *lib.* 1. *semestr. cap.* 25. et Gottfrid. Mascov. *in Not ad Gravin. de Legib. et SCtis cap.* 100.

(5) Sed hoc verum, si testamentum perfectum sit. Vid. L. 6. h. t.

(6) Filius et servus generali; itemque extraneus speciali subscriptione non solum eximuntur a poena; sed et relictum capiunt L. 1. §. 8. h. t. Num in hac re pro extraneo habetur Filius emancipatus? Ita definit Paulus in L. 14. *eod.* ubi inquirens num valeat legatum, quo emancipatus iussu patris sibi et Titio vel servo communi adscribit, ait, Julianum priori casu putasse pro non scripto haberi pro ea tantum parte, quae ad emancipatum spectat.

uxori, *L.* 11. §. 1., *L.* 14. 11. *eod.* Est etiam in mulieribus excusabilis hoc casu iuris ignorantia, *d. L.* 15. §. *matri et* §. *seq.* Ac ne illud quidem nocet, cum ad testamentum signandum venisses, dictasse testatori legatum, quod sua manu tibi adscriberet; tametsi improbissimum hoc genus falsi Plinius dicat, *arg. L. dictantibus* 22. *C. de testam.* Plin. 2

De falso quod circa reliqua instrumenta, et literas committitur, ita JCti docent: Si quis quid aliud, quam in testamento sciens dolo malo falsum signaverit, signarive curaverit, recitaverit (7): Si instrumenta alterius apud se deposita prodierit: Si in rationibus, tabulis cereis, literis publicis, aliave qua re sine consignatione falsum fecerit, vel ut verum non adpareat, celaverit, subripuerit, subiecerit, recitaverit, resignaverit, eum poenae Legis Corneliae teneri, *L.* 1. §. 4. *et* 6., *L.* 9. §. *poen.*, *L.* 16. §. 1. *et ult.*, *L.* 23. 25. 28. 29. 31. *D. h. tit.*, *L.* 13. 14. 20. *C. eod.*, *L.* 38. §. *instrumenta D. de poen.* Quod diximus, *subripuerit*, id tantum ad tabulas publicas, et testamenta referendum videtur, quae si quis vel amoverit, vel suppresserit, in Legem Corneliam incidit, *d. L.* 1. §. 4., *L.* 16. §. *ult. D. h. tit.* Privatorum vero instrumentorum subreptorum crimen non esse publici iudicii, aperte Paulus respondit *pr. d. L.* 16. Cui consequens est, ut vel furti actio eo nomine instituatur, vel extra ordinem vindicetur, *L. qui tabulas* 29. *et seq. D. de furt.* Nam quod Bartolus, et glossographi distinguunt, utrum subripuerit tantum, an subreptas tabulas corruperit, exusserit reus; ut illo casu furti, hoc falsi teneatur, vereor ut subsistere possit. Paulus enim generaliter tradit instrmentorum subreptorum crimen non esse iud- 5

Glos. et Bartol. in d. L. 16.

(7) Imo hoc falsum ipsum SCtum Libonianum coërcet: *Praeterea factum est SCtum Statilio et Tauro consulibus* (sive ut legi mavult Pithoeus, Statilio Tauro, et Scribonio Libone Consulibus), *quo poena Legis Corneliae irrogatur qui quid aliud, quam testamentum sciens signaverit, signarive curaverit.* Sunt verba Ulpiani, quae habentur in *collat. mosaic. et roman. Leg. Tit. VIII.* §. 7.

cii publici, extra quam si testamentum alicuius subreptum arguatur. Quod adiectum *resignaverit*, id quoque, an ad privata instrumenta, et epistolas familiares pertineat, dubitari potest. Et cum tantum de tabulis publicis, nec non testamentis resignatis apud JCtos id proditum sit, rectius fortasse dixeris, eum qui privata instrumenta, aut epistolas alienas aperuerit, extra ordinem puniendum, *L.* 1. §. *is qui aperuerit*, *L.* 2. *L.* 16. §. *ult. D. h. tit.* Nisi malis distinguere, utrum curiositatis vitio aliena epistola lecta fuerit, an ut secreta scribentis proderentur adversariis; ut illo casu admissum extra ordinem vindicetur, hoc Lege Cornelia. Cum enim qui instrumenta apud se deposita prodidit, Lege Cornelia teneatur, *L.* 1. §. *is qui deposita D. h. tit.*, id idem de epistola prodita respondendum videtur. Sane tabellarius litteras abiiciens, seu tedio viae, atque oneris, seu qua alia de caussa, non nisi extra ordinem puniendus, aut in id quod nostra interest, conveniendus videtur. Sed videamus, ne falsum sit quod diximus, prodentem aliena instrumenta in Legem Corneliam incidere; etenim Ulpianus in *L. sunt praeterea* 8. *D. de extr. crim.* scribit, extra ordinem hoc admissum vindicari. Non habeo quod respondeam, nisi coniecturam. Nempe ex constitutione Divorum Fratrum extra ordinem vindicatum fuisse hoc admissum; post placuisse, ut Legi quoque Corneliae subiiceretur. Utcumque sit, improbum hoc admissum esse, etiam accusatores nonnulli iudicavere, qui cum possent huiusmodi instrumentis scelere proditis accusationem instruere, noluerunt. Nam cum Cn. Domitius Trib. pl. M. Scaurum accusaret, servusque Scauri ad eum noctu pervenisset, promittens, se eius accusationem multis et gravibus criminibus instructurum, continuo et suis auribus obseratis, et indicis ore clauso duci eum ad Scaurum iussit. L. quoque Crassus, cum Carboni nomen sibi inimicissimi detulisset, scrinium eius, a servo allatum ad se complura continens, quibus facile opprimi posset, ut erat signatum, cum servo catenato ad eum remisit.

Vid. Bartol. in L. 2. D. h Clar. §. f l- sum n. 33 Farin. d. pu. 150. n. 106 Theming. decis. 34. Coler. decis Coler. decis. 179. n. 14.

Valer. lib. 6. cap. 5.

9 Sequuntur eae criminis species, quae ad iudicia,

atque testimonia perhibenda pertinent; cuius generis summatim reperiuntur ista. Si quis iudicem corrupe- Caius o 65. rit: Si quis ob instruendam advocationem, testimo- §. 2. gl. 2. niave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societa- lit. m. tem coierit obligationem innocentium: Si quis ob renuntiandum, remittendumve dicendum: vel non dicendum testimonium pecuniam acceperit, *L.* 1. §. 1. *et* 2., *L.* 9. § *pen. L.* 20., *L.* 21. §. 1. *D. h. tit.* Si quis delatorem subserit in caussa pecuniaria, *L.* 9. §. *ult. D. h. tit.* (8). Si quis Principi, vel Praesidi obrepserit, aut falsis constitutionibus nullo auctore habito usus fuerit, *L.* 29. *L. ult. D. h. tit., L.* 4 *et* 20 *C. eod., L.* 1. *C. d. immun. nem. conced. L.* 3. *et* 5. *C. Si contr. ius vel util. publ.* Si iudex Principum constitutiones neglexerit (9), aut contra ius publicum, quod apud se recitatum est (10), pronuntiaverit. *L.* 1. §. 3. *D. h. tit., Paul. Lib.* 5. *sent.* 25. §. *iudex qui contra:* Si quis Edictum Praetoris, aut literas dolo corruperit, aut falsum Edictum proposuerit, *L.* 25., *L. hodie* 32. *D. h. tit.* In hac enumeratione quoniam nonnulla obscuriora sunt, pressius ea declarabimus. Traditum est in Legem Corneliam incidere eum, qui contra signum suum testimonium dixit. Quid est contra signum? Nihil aliud, 10 quam contra tabulas, seu scriptum testimonium, quod signo tuo confirmaveras. Ut enim ex Quintiliano discimus, testimoniorum duplex fuit ratio apud veteres; Quintil. 5. aut per tabulas, aut a praesentibus dicebantur. Ta- Inst. 7. bulae porro a dicentibus, nec non amicis obsignabantur. Cicero *pro Quint., Testificantur isti P. Quintium non stitisse, et se stitisse; tabulae maximae signis hominum nobilium consignantur.* Quintilianus *eod. loc., Simplicior contra tabulas pugna. Nam et minus videtur obstitisse pudor inter paucos signatores, et*

(8) Haec omnia cauta fuere SCtis, quae Ulpianus memorat l. c.

(9) Hoc verum est, si constitutiones fuerint generales; rescriptorum enim aliam olim vim fuisse egregie prae ceteris ostendit Schulting. *Dissert. pro rescrip. Imp. Rom.*

(10) Litigatores olim in iudiciis pro se integra verba legum edebant. Vid. Cuiac. *lib.* 7 *Obs. Cap.* 26.

pro diffidentia premitur absentia. Eo amplius si quaestio in servos esset habita, dicta eorum obsignabantur, atque in iudicio proferebantur. Cicero *pro Milon.*, *Nam tabellae quaestionis plures proferuntur, quae recitatae, vobisque editae sunt, illae ipsae, quas tum obsignatas esse dixi.* Idem *pro Cluentio. Atque istam ipsam quaestionem, dicite, quis obsignavit? unum aliquem nominate, neminem reperietis, nisi forte eiusmodi hominem, quem ego proferri malim, quam nominari, Quid ais T. Acti? tu periculum capitis, tu indicium sceleris, tu fortunas alterius literis conscriptas in iudicium adferas; neque earum auctorem literarum, neque obsignatorem, neque testem illum nominabis?* Hactenus Cicero. Ex quibus adparet, quid sit respondendum, si quis in iudicio interrogatus contraria dixerit iis, quae iam ante extra iudicium pro testimonio dixerat. Nempe, si contra signatum testimonium dixerit, tenetur Lege Cornelia; sin minus, non tenetur; neque enim quae quis extra iudicium dixit, pro testimonio sunt, nisi obsignata fuerint.

11

12 Dictum praeterea generaliter, in Legem Corneliam incidere eum, qui falsum testimonium dixit: Inde quaeritur, si quis non falsum quidem testimonium dixerit, verum tamen reticuerit, an Lege Cornelia reus sit: Et licet nonnulli distinguant, utrum pecunia accepta id fecerit, nec ne; ut illo casu reus sit, non hoc; verius tamen est, nihil interesse, pretio accepto, an gratis tacuerit. Etenim hac Lege tenetur, non solum qui testamentum falsum fecit, sed et qui verum suppressit, *L.* 1. §. 4., *L.* 2.. *L.* 16. §. *ult. D. h. tit*, nec distinguitur, mercede ad hoc invitatus sit, nec ne. Sed et libello Principi, vel Praesidi oblato si quis veritatem non adiecerit, falsi reus est: ac ne hic quidem superior adhibetur distinctio, *L.* 29. *D. h. tit.*, *L.* 2. *verb. tacendi fraude C. Si cont. ius vel util. publ.* Quare nulla subesse videtur caussa, ob quam in praesenti casu eo modo distinguere debeamus. Hoc amplius definitio in limine praesentis capitis proposita, hanc distinctionem elidere videtur: Diximus enim generaliter, falsum esse fraudulentam veritatis imita-

Mascard. vol. 1. de prob. q. 5. n. 71. Farin. q. 67. n. 220. Diss. n. 220. Diss. Tuld. h. n. 9.

tionem, vel suppressionem in praeiudicium alterius factam'. Supprimit autem veritatem in praeiudicium alterius qui quamlibet sine pretio verum dicere recusat. Postremo loca quaedam illustrium scriptorum in hanc rem adduci poterant; ut in primis illud Plauti *in Querulo*: *Peierat saepe qui tacet. Tantum est enim verum tacere, quantum et falsum dicere.* Ammiani *Lib. histor.* XXIX., *Fallere non minus videtur, qui gesta praeterit sciens, quam ille, qui numquam facta fingit.* Asconii III. *Ver.*, *Iurati testes produci solent, non solum ne falsa dicant, verum etiam ne quae vera sunt, taceant.* Ciceronis *Lib.* III. *Offic.*, quamquam in alia quaestione: *Non videtur neque hic, neque ille celare debuisse: neque enim id est celare, quidquid reticeas; sed quum quod tu scias, id ignorare emolumenti tui caussa velis eos, quorum intersit id scire. Hoc autem celandi genus quale sit, et cuius hominis, quis non videt? certe non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti, non viri boni; versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* His argumentis, qui dissentiunt, unicum dumtaxat obiiciunt: nempe, in Legem Corneliam eos incidere, qui ob non dicendum testimonium pecuniam acceperunt, *L.* 1. §. *sed et si quis D. h. tit.*; non teneri ergo eos, qui nullam pecuniam acceperunt. Respondeo, sequelam huius argumenti plane infirmam esse; nam et eodem loco dicitur, in Legem Corneliam eum incidere, qui ob dicendum testimonium pecuniam accepit; nec tamen inde sequitur, eum qui non accepit, si falsum testimonium dixerit, a crimine immunem esse. Oppositio autem, quam praesens locus admittit, huiusmodi est: Si qui ob non dicendum testimonium pecuniam accepit, in Corneliam incidit: Ergo qui nullam pecuniam accepit, si surgere testimonii perhibenti caussa recuset, non incidit. Ratio, quia non potest videri falsum commisisse, qui omnino testimonium dicere noluit; at qui surrexit testimonii dicendi caussa et verum suppressit, sane a falso immunis

non videtur. Idque in primis Syllae tempore verum fuit, quo plerique voluntarii testes erant, invitis autem in publicis dumtaxat iudiciis, et solus quidem accusator testimonium denunciabit, ut Quintilianus scribit (11).

Quintil. d. cap. 7.

Illud quoque hac parte in controversiam deducitur, si quis pecuniam quidem ob testimonium dicendum acceperit, nec tamen producentem, sed adversarium eius testimonio suo iuverit, an in Legem Cor-
13 neliam incidat? Negant id interpretes, ob id quod falsum testimonium non dixit, tametsi pecuniam acceperit. Mihi contra videtur; quoniam verba Legis sine distinctione ita concepta sunt, ut *si quis ob testimonium dicendum pecuniam acceperit*, poena falsi coërceatur, *d. L. 1. §. sed et si quis D. h. tit.* Itaque sive quo magis sive quo minus verum dicerit, pecuniam acceperit, teneri eum necesse est; etiamsi quo casu ob falsum testimonium pecunia data est, verum nihilominus dixerit. Omnino enim legislatori hic propositus scopus videtur, ne testes ullo modo pecuniam accipere possit, alioqui spe praemii proposita non defuturos, qui falsum dicere velint. Atque haec mihi ratio sufficit; quam enim alii adiiciunt, videlicet quod duplex hic admissum sit corruptio, et perfidia, vereor, ut defendi possit, neque enim perfidus proprie est, qui fidem rei turpis non servat.

Clar. §. falsum n. 18 Myns.6.obs 67.

Ne hoc quidem in praesenti enumeratione omitten-
14 dum, quid sit ob instruendam advocationem pecuniam accipere? cur enim crimen cuiquam vertatur, quod pecunia accepta advocatos instruxerit, cum hi, nisi instruantur, caussam orare non possint? Cum-

(11) Falsi speciem esse etiam cum quis verum simpliciter, reticuerit, et ipse non invitus fateor. Ea enim iurati Testis est obligatio, ne facta fingat, neque gesta sciens praetereat. Verum cum ex reticendo, quod verum est, minus damni, quam ex dicendo quod est falsum, ut plurimum consequatur, cumque ex ratione damni quod affert delicti civilis aestimatio fieri oporteat, gravioris utique criminis reus erit Testis, si falsum affirmet, quam si tantum verum sciens reticeat.

que advocatis salaria capere liceat, qui minus ei, qui advocatos instruxit? Verum haud dubie praesenti loco non is intelligendus, qui advocatos quoque modo instruxerit, sed qui advocationem instruxerit pecunia accepta in fraudem innocentis. Nec tam intelligendi patroni, qui caussas orant, quam testes, qui quia praesentiam vocanti commodabant, et ipsi advocati dicti sunt. Exempli loco illud ex Plauti *Poenulo* adduci potest, ubi Agorastocles adolescens advocatos, id est testes struit, qui lenonem Lycum in fraudem inducant, testimonioque suo receptati alieni servi convincant.

Progrediamur nunc ad eas falsi species, quae ad 15
obligationes, sive contractus pertinent. Huius classis sunt: Si tutor, vel curator ante restitutam tutelam cum fisco contraxerit, *L.* 1. §. *ex illa quoque et seq. D. h. tit.*, *L. tutores* 49. *D. locat.* Si creditor colludens cum debitore rem pignoratam alii vendiderit, *L. si creditor* 15. *C. h. tit.* Si debitor praelato die pignoris obligationem mentiatur, *L.* 3. *D. de fid. instrum*, *L. si a debitore* 28. *D. h. tit.* Si quis mensuras, aut pondera falsavarit, *L. hodie* 32. §. 1. *D. h. tit.* Et huius quidem speciei exemplo interpretes adiiciunt istam: Si quis merces corruperit, ut faciunt qui piperi pulverem, farinae arenam, vino calcem, butyro sevum miscent; qui aromata loco subterraneo condunt, ut humor pondus augeat; qui pannis vilioribus sigilla falsa appendunt, qui summa parte sacci, vel calathi poma decumana collocant; imo putria et austera; sexcenta denique huius generis memorari possunt, quae homines ad quaestum callidi comminiscuntur. Verum cum Ulpianus *L.* 3. §. *ubicumque D. stellion.* responderit, stellionatus teneri eum, qui merces supposuerit, vel corruperit, non possum eorum sententiam probare.

Ceterum in hac enumeratione duo ventilantur; prius, rectene dixerimus in Legem Corneliam incidere eum, 16
qui rem eandem duobus diversis contractibus in solidum vendit, cum Ulpianus testetur, stellionem esse potius, quam falsarium, *d. L.* 3. §. *ubicumque*? Posterius, rectene falsariis adnumeraverimus eos, qui pon-

dera, aut mensuras vitiant, cum videantur Dardanarii esse, atque extra ordinem accusari, *L. annonam* 6. §. 1. *et* 3. *D. de Extr. crim.*? Quod ad prius attinet, quoniam profligatum est *Libro superior. Tit. stell. cap.* 1., hic actum agere nolumus. Quantum ad posterius, Traianus quidem hos, qui stateris adulterinis utuntur, Lege Cornelia teneri voluit, perinde ac si testamentum falsum scripsissent, recitassent. Sed, ut subiicitur *d. L.*, Hadrianus in insulam eos relegavit. Hic aut agnoscas necesse est, rescripto Traiani ab Hadriano derogatum esse; aut quod verosimilius, fatearis utroque iudicio hos reos fieri posse, et publico, et privato, seu extraordinario (12).

17 Postremum falsi genus est, quod ad conditionem personarum pertinet: veluti, si partus suppositus dicatur, *L. lege* 30. §. 1. *D. h. tit.*, *L. cum suppositi* 10. *C. cod.* (13). Si libertus pro ingenuo se gesserit, cum neque ius aureorum anulorum impetrasset, neque natalibus a Principe restitutus esset, *L. un. C. ad L. Visel.*, *L.* 1. *C. si serv. aut lib. ad decur aspir.* Si quis falsum nomen adsumserit, alterius recipiendi gratia genus, parentes sibi fingens; absque fraude enim cuivis libero licitum est mutare nomen, *L. falsi* 13. *pr. D. h. tit.*, *Paul.* 5. *sent.* 25. §. *si qui sibi*, *L.un.*

---

(12) Concursus iste non datur, nam qui stateras adulterinas habent; nec hac lege comprehenduntur, nec extra ordinem plecti possunt; et tantum ex edicto Traiani incidunt in Leg. Cornel. *de fals.* Vid. *cit.* L. 6. §. 1. *de extr. crim.* qui vero mensuras, aut pondera falsant, quoniam Lege Cornelia non continebantur, Hadrianus extra ordinem in insulam relegavit, d. L. 6. §. *ult.* et L. 32. §. 1. h t.

(13 Animadverti oportet suppositi partus accusationem iure romano publicam non esse; haec datur dumtaxat parentibus et ceteris, quorum peculiariter interest, quique ex eadem lege intra vicennium accusare possunt, vid. *cit.* L. 30. C. h. t. Nec necesse est differri quaestionem, donec is ad pubertatem perveniat, qui suppositus dicitur; cum praesto sit mater, quam certum est tum naturali caritate erga filium, tum desiderio conservandi honoris, declinandaeque capitalis poenae ab Antonino Imperatore in mulierem suppositi partus convictam sancitae, satis superque incitari, ut caussam non minus suam, quam filii omni ex fide tum per se, tum per alios defendat.

C. de mutat. nom., *L. facta* 63, §. *nominis D. ad SC. Trebel.* Si quis illicitis insignibus usus fuerit, vel falso, duplomate vias commeaverit *L.* 27. §. *ult. D. h. tit.* Si quis de iudicis amicitia, vel familiaritate mentitus, eventum sententiae eius vendiderit, quod veteres dixerunt fumum vendere, *Paul. d. tit.* 25. §. *ult.*, *L. qui explicandi* 13. *C. de accusat.* His proximi sunt qui hodie nobilitatem, militiam seu sagatam, seu togatam mentiuntur: mendici validi, qui infirmitatem simulant, literisque emendicatis stipem colligunt; quos quamquam extra ordinem coerceri diximus *Libro primo*, nihil tamen vetat, quo minus si infirmitatem mentientes obrepserint iis, qui literas publicas huius rei testes dare solent, Lege Cornelia rei fiant.

18 Nec ulla in hoc genere difficultas, aut obscuritas, nisi quod non satis planum est, quid sit falso duplomate vias commeare. Mentio fit duplomatis in *L. continuus.* 137. §. *cum ita D de V. O.*, *Qui Ephesi daturum se spoponderit, neque duplomate diebus ac noctibus, et omni tempestate contempta iter continuare cogitur:* Et paulo post: *Quod si duplomate usus, aut felici navigatione maturius pervenerit Ephesum* etc.: Cuiacius in *L. un. C. de tractor. et stativ.* interpretatur literas Principis, quibus facit alicui potestatem utendi in itinere equis publicis, easque literas tractorias vocari dicit in *d. L.un*, et *Formulis Marculphi* Alii pro *duplomata*, *diplomate* malunt legere, ob id quod originatio Graeca sit a *diploo*, inde diplomata, quasi complicatae consignataeque literae, quas triplices, et quintuplices Martialis vocat in *Apoph.* Seneca 1 *de clem.* x *Adulteros filiae adeo non occidit, ut dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret.*

Alc. 2. parerg. 26 Hott. verb. diploma. Turneb. 28. advers. 32.

CAPUT II.

De Poena.

1. *Quibus casibus poena capitis infligatur?*
2. *Quibus casibus poena non capitis?*
3. *In poena locum habeat, si culpa non dolo peccatum sit?*

Qui in Legem Corneliam testamentariam incidunt, non una omnes adficiuntur poena, licet Marcianus in *L.* 1. §. *ult. D. h. tit.* generaliter responderit, poenam falsi, vel quasi falsi deportationem esse, et omnium bonorum publicationem; et si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio adfici. Etenim hoc responsum ita accipiendum, ut verum sit plerisque casibus, non tamen omnibus, quoniam aliquando gravius aliquando levius deportatione supplicium irrogatur. Ultimum supplicium irrogatur tabulariis civitatum, quorum fraude factum est, ut quis immunitatem sibi assereret, *L.* 1. *C. de immun. nem. conced.* (1). Iis qui falsum testimonium dixerunt, ut innocens capitali iudicio opprimeretur, *L.* 1. *D. ad L. Corn. de sicar.*, quod divina quoque lege cautum, *Deu.* 19. *v.* 16. *et seqq.*, iisque ex locis Pauli sententia temperanda videtur, qui *d. Tit.* 25. §. *qui ob falsum*, generalius respondit, falsum testimonium accepta pecunia dicentem, si humilior sit, capite puniri. Sed etsi quis altioris ordinis insignia usurpaverit aut militiam confinxerit terrendi concutiendive caussa, capite puniri potest, *d. L.* 27. §. *ult. D. h. tit. Paul. d. Tit.* §. *qui insignibus* (2), nec mirum; nam et in Legem Juliam maie-

(1) Imo vivi exuruntur, vidi cit. L. 1.

(2) *Cit.* L. 27. § *ult.* inquit tantum pro ad nissi qualitate gravissime eum puniendum qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus usus est, vel falso duplomate vias commeavit. Qua autem ratione tum honestiores, tum humiliores gravissime puniantur tradit Paulus l. c., humiliores scilicet capite puniri, honestiores in insulam deportari.

statis incidit, qui privatus pro potestate magistratuve quid sciens dolo gesserit, *L.* 3. *D. ad L. Iul. maest.* Partus quoque subiecti crimen cum capitale dicitur, in *L.* 1., *C. h. tit.*, per capitale periculum mortem intelligere possis, quoniam et gravius hoc crimen est, et Paulus *d. tit.* xxv. aliquoties capitis poenam deportationi opponit; sicut et Constantinus in *L. ubi falsi* 22. *C. h. tit.* (3). Contra levius deportatione supplicium
irrogari videtur sequentibus speciebus: Si quis fal- 2
sum instrumentum recitaverit, si iudicem corruperit, si pondera aut mensuras falsaverit, *L. falsi* 13. §. 1., *L. qui duobus, L.* 21., *L. hodie* 32. §. 1. *h. tit.*, nisi forte dixeris, his locis postea derogatum esse, inque locum relegationis deportationem substitutam. Quam interpretationem etsi *d. L.* 13., *et* 32. non respuant; attamen *d. L.* 21. omnino respuere videtur, cum per verbum *solent*, Paulus non antiquatum ius, sed quod usu fori obtinebat, posuerit (4). Mitius etiam agitur cum libertis, pro ingenuis se venditantibus, qui damnum pecuniarium cum infamia sustinent, *d. L. un. C. ad L. Visel.*

Habet autem poena ita locum, si dolo admissum sit 3
crimen, non si culpa. *L. nec exemplum* 20. *C. h. tit.*, *L. cum autem* 23. §. *excipitur D. de aedil. ed.* Et difficile sane dictu falsum culpa committi, cum vox ipsa dolosam veritatis imitationem significare videatur. Quod si culpa dumtaxat, non dolo peccatum sit, de poena certant interpretes, dum alii ignoscendum, alii iudi

(3) Verum Corasius, Menochius, Fornerius, et alii, quos laudat Carranza *lib.* 5. *de part. suppos.* poenam capitalem, quam pro hoc crimine constituit Antoninus in *cit.* L. 1. h. t. nōn de morte naturali, sed civili accipiendam existimant. Cui sententiae non obstare aiunt Paulum diserte scribentem ultimo supplicio affici obstetricem, quae partum alienum attulit, ut supponi posset. Animadvertunt enim huic supplicio caussam dedisse obstetricum licentiam et avaritiam, quae Pauli JCti aetate vere summa erat: pretio enim corruptae obstetrices clarissimis familiis vilem alienamque sobolem frequenter inserebant. Confer. Perez, *in Cod. ad* h. t.

(4) Qui iudicem corrumpit, quique mensuras publice probatas falsat, uterque relegatur: ille recepto more; hic autem ex Hadriani constitutione d. L. 21., et d. L. 32. §. 1.

cis arbitrio puniendum peccatum censent. Mihi prior sententia verior videtur, praeiudicio non solum a D. Marco, *L. D. Pius* 31. *D. h. tit.*, sed et a D. Augusto confirmata, referente Svetonio in eius vita: Cum enim de falso testamento ageretur, omnesque signatores Lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabulas, damnatoriam, et absolutoriam simul cognoscentibus dedit; sed tertiam quoque, qua ignosceretur iis, quos fraude ad signandum, vel errore inductos constitisset. Excipienda tamen species SCto Liboniano comprehensa, in qua nec ignorantia iuris, quae culpae species est, a poena excusat, *L. Divus* 5. *D. h. tit.*(5).

CAPUT III.

De Accusatione.

1. *Singularia quaedam huius accusationis.*
2. *An servus, qui testimonio accusatorem iuvit, libertatem, et fideicommissum perdat?*
3. *Quae actiones cum accusatione concurrant?*
4. *An interdictum de tab. exhibendis?*

Circa accusationem falsi quaedam nominatim notanda sunt. Ut, quod servus de suppressis testamenti tabulis queri potest, si his libertatem sibi datam dicat; *L. nullo modo* 7. *D. h. tit.*, *L. vixcertis* 53. *D. de iud.* Quod qui acceperit aliquid ex testamento, non potest id falsum arguere, nisi ignoraverit falsum esse, *L.* 3. *D. h. tit.*, *L.* 3. *C. eod.* Quod qui non obtinuit, cum falsum diceret, ad defuncti iudicium aspirare non potest;

(5) Nulla equidem exceptio facienda, quemadmodum hic monet Auctor. Etenim in *cit.* L 31. h. t. agitur de errore, vel ignorantia facti, quae plerumque non nocet; ast in *cit.* L. 15. *eod.* agitur de errore vel ignorantia iuris, quae praesertim in delictis gravioribus haud admittitur = *In omni parte error in iure non eodem loco, quo facti ignorantia, haberi debebit; cum ius finitum et possit esse et debeat: facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat. L. 2. D. de iur. et fact. ignor.*

adeo ut servus quoque, qui testimonio suo accusatorem iuvit, et liberatem, et fideicommissum ex hac caussa perdat, *L. qui falsus* 6. *C. h. tit.*, *L.* 5. §. *an libertas* a *D. de his quae ut indig. auf.* Cui tamen adversabitur *L. Aithales* 24. *D. h. tit.*, nisi distinxeris inter testimonium, et indicium. dicendo, Aithaletem indicium quidem apud Magistratus municipales professum esse, interrogante Maximilla; testimonium vero apud Praefectum urbi non dixisse. Quod debitor, qui morandae solutionis gratia crimen falsi obiicit, salva exceptione criminis, nihilominus ad solutionem compellitur, *L. C. h. tit.* Quod ea, quae quis sibi contra SCtum Libonianum adscripserit, non fisco vindicantur, sed tamquam scripta non forent, apud heredem remanent, *L.* 4. §. 1. *D. h. tit.* (1). Quod partus suppositionem, quamvis falsi species sit, illi tamen soli accusant, ad quos ea res, seu iniuria pertinet, *L. lege* 30. §. 1. *D. h. tit.*

Notandum et illud, concurrere cum accusatione civilia quoque iudicia, veluti doli, de tabulis exhibendis, depositi, utilis Aquiliae Legis, in factum poenalis, empti actio, et si quae similes, *L.* 9. §. *item si tabulae*, *L.* 18. §. *de eo*, *L.* 35. *D. de dol. mal.*, *L.* 12., *L.* 25., *L. pen.* §. 1. *D. h. tit.*, *L.* 1. §. *si quis tabulas D. depos.*, *L.* 41. *D. ad L. Aquil.*, *L.* 3. §. *si quis dolo malo D. de tab. exhib.* Generaliter enim proditum, posse nos de falso vel civiliter, vel criminaliter agere, *L.* 5. 9. 11. 16. 17. 23. *C. h. tit.* (2). Quod si quis altero iudicio expertus fuerit, non fit alteri praeiudicium,

(1) Verum est, quod quisque sibi adscribit, Fiscum non vindicare; sed si is falso curaverit sibi adscribi, et decesserit, heredi eius relictum a Fisco extorquetur, *cit.* L. 4. *pr.* h. t.: et generaliter, quod falsi scelere quaesitum est, si reus ante crimen illatum, aut sententiam dictam decesserit, quoniam cessat L. Cornelia, heredi non relinquitur, L. 12. *eod.* Nec alia ratione putavit Divus Marcus heredi esse auferendum, quantum per codicillos erogari posset, i. e. usque ad dodrantem, quod heres, postquam codicillos intercidisset, decesserat d. L. 4. §. 1.

(2) Excipiendi vero Parentes sunt, et liberi vel emancipati, quibus suum persequi licet non publico, sed civili iudicio quod infamiam non irrogat, L. 11. § 1. D. *de accus.* et L. 5 §. *ult.* D. *de obs. parent.*

quoniam hoc ad vindictam, illud ad persequutionem rei familiaris pertinet, *d. L.*3. §. *si quis dolo D. de tab. exhib., L. un. C. Quand. civ. act. crim. praeiud.*
4 Hic tamen scrupulum nobis iniicit subobscurum Javoleni responsum in *L. ult. D. de tab. exhib., De tabulis proferendis interdictum*, inquit, *competere non oportet, si hereditatis controversia ex his dependet, aut si ad publicam quaestionem pertinet. Itaque in aede sacra interim deponenda sunt, aut apud virum idoneum.* Quibus verbis significare videtur, non posse cum accusatione falsi concurrere interdictum de tabulis exhibendis, contra *d. L.* §. *si quis dolo, et L.* 1. §. *sive autem D. eod., d. L. un. C. Quand. civ. act.* Nec satis expediunt hunc scrupulum glossographi more suo variantes. Mihi Javolenus hoc sensisse videtur: Quanquam interdictum de tabulis exhibendis, omnibus competit, quibus quid relictum dicitur, *L.* 3. §. *solent D. eod. L.* 2. *pr. D. Testam. quemad. aper.*; pendente tamen hereditatis controversia, aut accusatione falsi, non dari reliquis quorum interest; sed tabulas interim in aede sacra, vel apud virum bonum deponendas; ne si exhibeantur, ii, quibus exhibitae sunt, aliquid in perniciem eius, cum quo eis res futura est, excogitent. Ceterum quo minus is, qui accusaturus est falsum, tabulas exhiberi desideret, Javolenus non vetat; et absurdum esset vetare, cum exhibitis tabulis admissum rei magis manifestetur.

CAPUT IV.

De Falso Nummario.

1. *Quid falsum nummarium, et quae species?*
2. *Quid tingere nummos?*
3. *Quid lavare nummos?*
4. *Quid emere nummos?*
5. *An puniendus, qui reprobum nummum expendit?*

Lex Cornelia nummaria vocatur a Cicerone III. *Verr.* 1
quod ad monetam pertinet. Hac tenentur, qui monetam adulterinam flant, feriunt, qui nummos aureos radunt, tingunt, fingunt. Non solum ergo qui adulterinos cudunt; sed et qui probos adulterant, radunt excindunt, *L. quicunque* 8., *et L. seq. D. h. tit.* Item qui nummos stanneos, plumbeos emunt, vendunt dolo malo, *d. L.* 9. §. *eadem lege*. Qui nummos probos lavant, conflant, aut vultu Principum signatos reprobant, *Paul.* 5. *sent.* 25., *L.* 1. *C. de vet. numism. pot.* Hoc amplius qui probos quidem cudunt, sed privatim, idest, non in publica officina, Lege Cornelia tenentur; nec excusantur etiamsi rescriptum impetraverint, ut sibi privatim liceret nummos cudere; in monetis enim, id est, officinis publicis tantum cudi debent, *L.* 1. 2. *et* 3. *C. de fal. mon.* Qui vero cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam publica forma, vel signatum furantur, hi non videntur adulterinam monetam exercuisse, sed furtum monetae publicae fecisse, quod ad peculatus crimen accedit, *L.* 6. §. 1. *D. ad L. Jul. pecul.* Postremo, ille quoque, qui tale aliquid prohibere potuit, nec prohibuit, eadem Lege tenetur, *d. L.* 9. §. 1. *D. h. tit.*

In hac enumeratione tria paucis sunt nobis perstringenda. Primum, quid sit in *L.* 8. *tingere nummos aureos*. Secundum, quid apud Paulum lavare nummos. Tertium, quid sibi velit prohibita stanneorum, plumbeorum emptio, Quantum ad primum, Hottomannus in *d. L.* 8. *tixerint*, legendum censent, *strin-* 2

Hottom. 5. obs. 27.

xerint, motus hac ratione, quod non possint aurei nummi tingi; stringi possint. Stringere enim est rarefacere, excidere, radere apud Nonium. Ego vero nullam video caussam recedendi a libro Florentino, qui *tinxerint* habet, non *strinxerint*. Tinguntur autem nummi, non aurei, sed aerei, dum inaurantur, stannei, dum inargentantur. Neque ulla nos necessitas cogit in *d. L.* 8., per nummos aureos probos intelligere, cum aureus dici possit et ille, qui aurum mentitur. Et vero, reprobum ibi intelligendum esse etiam verbum sequens *finxerint* innuit; quod magis ad nequam nummos, quam bonos pertinet (1). Quantum ad secundum, idem Hottomannus *in d. sent. Pauli* pro *laverit*, emendat *flaverit*: quanquam de eo amplius deliberandum censet, fassus non intelligere se, quid sit lavare nummos. Ego vero existimo, nihil mutandum apud Paulum, verbumque *laverit*, pro *inquinaverit*, *polluerit*, esse capiendum; ita enim veteres quoque usurpasse Nonius testatur; aut potius lavare nummos Paulo nihil aliud esse, quam vi aquae chrysulcae deteriores efficere, detracta inde auri portiuncula: Hanc enim vim eius aquae esse, periti adfirmant (2). Itaque Omlandos quoque video in iure suo

---

(1) Binkers. *lib.* 4. *Obs. cap.* 21. pro *tinxerit* legi mavult *cinxerit*, i. e. ex circulo aliquid raserit.. Verum nulla emendationis necessitas; optima enim est interpretatio, quam verbi *tinxerit* perhibet Auctor.

(2) *Quive nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit*, ita Paulus *cit tit.* § 1. Ad verbum *laverit* pertinet potissimum, si quis argentum, aurumve ab aere separet: cuius rei mentionem facit Constantius Imp. in L. 6. C. *Theod.* h. t., atque hoc verbum ita forte accipiendum esse, existimat Jacob. Gothofr. ad d. l. Sed cur non etiam indistincte hoc accipiemus de nummis quocumque modo ope liquoris, quo metalla corroduntur, imminuendis? Cuiacius autem *Obs. lib.* 19. *Cap.* 25. pro *laverit* legit *flaverit*, qui tamen retinet etiam subsequens verbum *conflaverit*. Hottomannus vero pro utroque verba *laverit conflaverit* reponit tantum *flaverit*, quasi illud *conflaverit* esset explicatio verbi *flaverit*. Neutrum porro esse audiendum recte monet Schulting. *ad* l. e. Retineri igitur oportet verbum *conflaverit*, quo significatur non licere pecuniam usui hominum eximere privata auctoritate, uti nec flare, nec ferire.

municipali nominatim de lavantibus nummos loquutos esse *Lib.* 7. *art.* 49. Quod ad tertium attinet, id nonnulli ita expendiunt, ut dicant, ad nummos peregrinos hoc pertinere; veluti Daricos, vel Philippeos, tetradachmum, Atticum, Siculum, et alios id genus quos emi solitum Volusius Metianus *Libro de Asse* refert. Victoriati quoque nummi, qui ob victoriae signum impressum ita dicti, priusquam Lege Claudia nummus percussus esset, ex Illyrico advecti mercis loco habiti, teste Plinio *Lib. XXIII. cap. III.* Verum cum hi nummi, utpote veteres, probi, imo optimae notae fuerint; non video, quid id ad stanneos, vel plumbeos attineat, de quibus JC. loquitur. Sic itaque tenendum; generaliter emptionem venditionem nummorum prohibitam fuisse, sive probi ii essent, sive adeo nequam. Probos emere non licuit, ne empti exportarentur in diversa et hostilia litora; Et quoniam pecunias in publico usu constitutas pretium esse oportet, non mercem, *L.* 1. *C. Theod. Si quis pecum conflav.* Addo, ne iis conflatis nequiores cudantur, non sine turpi lucro. Nequam autem nummi, veluti stannei, plumbei, idcirco emi prohibentur, ne pretiosioris metalli colore tincti, simplicioribus pro probis obtrudantur. Quare nec simpliciter 5
eorum emptio prohibetur, sed adiicitur, ne quis emere vendere dolo malo vellet, id est, eo animo, ut imperitis imponatur (3). Et hic quidem locus argumento est, non solum eos in Legem Corneliam nummariam incidere, qui adulterinos nummos fecerint; sed et qui factos ab aliis expenderit. Firmius tamen ex eo capite probatur, quo cavetur de eo, qui nummum vultu Principis signatum reprobaverit (4); nam st tenetur qui nummum probum reprobat; ergo et contra, qui reprobum probat, atque expendit. Gravius

---

(3) Plumbei et stannei nummi apud Romanos vetiti, et tantum ex auro, argento, aere conflabantur; hinc Triumviri monetales dicti A. A. AE. F., i e. *Auro, Argent, AEri flando.*

(4) Vid. L. *unic. C. Theod. si quis solid. circ.* et L. 1. C. *de veter. numism. potest.*

tamen admissum eius esse, qui adulterinos nummos cudit quam qui cusis utitur, palam est.

CAPUT V.

De Poena.

1 Ad poenam quod attinet, eadem fuit quae falsi testamentarii, nempe deportatio; postea liberi ad bestias dari, servi ultimo supplicio adfici coepere, seu finxissent, seu tinxissent, seu rasissent nummos aureos, *d. L.* 8. *D. h. tit.* At ex *L.* 2. *C. de fals. mon.* adulteratores monetae flammis subiiciuntur, et ex *L.* 1. *eod. tit.* domus, in qua pecunia adulterina facta est, propter solam incuriam, vel negligentiam domini, publicatur.
2 Haec autem flammarum poena tantum ad eos pertinet, qui fecerunt falsum non ad eos, qui facto usi sunt, non ad eos qui non prohibuerunt, cum possent, nam et levius Gom. I. T. 53. n. 2. 3. 4. eorum admissum est, ut modo diximus, et verba *d. L.* 2. de eis silent. Hos igitur Legi Corneliae relictos, deportatione dumtaxat plectendos dixeris. Sed nec ad 3 conatum solum poena pertinet, nam qui falsam mo- Moll. 2. semest. 35. netam coeperant percutere, si iusta poenitentia ducti totum formare noluerunt, absolvuntur, *L. qui fal-* 4 *sum* 19. *D. h. tit.* Circa quantitatem non distinguit *d. L.* ideoque si vel paucos nummos quis formaverit, igni- Maev. 4. tit. 21. §. ult. n 24. bus subdendum dixeris. Sed meo iudicio benignius erit, etiam quantitatis habuisse rationem, ut qui unum dumtaxat, alterumve nummum formaverit, 5 mitius puniatur; est enim et quantitas ex modis illis, Clar. §. falsum n. 46 Sainso. 56. §. 1. lit. O. qui poenam aut intendunt, aut remittunt, *L. aut facta* 16. §. *quantitas D. de poen.* Quod autem nonnulli existimant, eum quoque mitius puniendum, qui

non Principis nummos, sed civitatis adulteravit, id ex moribus, non iure Romano disceptandum est; iure enim Romano civitates privatorum loco habentur, nec ius monetae cudendae usurpare possunt, *L. bona* 15. *D. de V. S.*, *d. L.* 1. *C. de fal. mon.* Qua re fit, ut concurrat cum hac accusatione Lex Julia maiestatis;
Ex primo capite, si quis hostili animo, aut studio 6
novandi status publici ius ipsum cudendae monetae sibi adrogaverit; Ex secundo si clanculum cuderit, aut cusos, et imagine Principis signatos adulteraverit, *L. qui statuas* 6. *D. ad L. Jul. mai.* (5). Denique quod Clar. d. §. n. 47.
iidem existimant, tantum cudentes adulterinam monetam flammis subiici, non etiam radentes monetam probam; id equidem concedam, dum vicissim fateantur, mereri tamen poenam capitalem quoniam in Legem Juliam maiestatis incidunt (6).

---

(5) Vid. etiam L. 2. C. h. t. et L. 9. C. Th. *eod.* Verum hoc maiestatis fictitium crimen orientalium Imperatorum superbiae et arrogantiae apprime convenire, nemo non videt. Huius autem satis evidens exemplum perhibet Valentinianus Junior in L. 6. C. *Theod. de indul. crim.* his verbis = *aut qui sacri oris imitator, et divinorum vultuum adpetitor venerabiles formas sacrilegio eruditus impressit*. Sapientior equidem istis omnibus Leopoldus II. in suo pro Hetruria Codice, qui huiusmodi criminis convictos, specioso laesae maiestatis titulo neglecto, veluti furti qualificati reos esse considerandos statuit in *art.* 94. Et sane qui quaedam solius Principis propria temere aggrediuntur, nonnisi raro quodam casu aliquid detrahere iuribus Principis, et publicae auctoritatis exercitium sibi arrogare intendunt, multoque crebrius aliud omnino sibi proponunt, quod cum civili maiestate, et imperio nihil commune habet. Vid. cl. Creman. *op. cit. lib.* 2 *cap. III. art.* 3.

(6) Ei ratione, et iustitia, et publica utilitate censura innititur, quam romanarum Legum in huius criminis aestimatione exhibet cl. Filang. *op. cit. lib* 3. *Par. IV. Tit.* 4., quemadmodum iisdem fundamentis munitam video eiusdem delicti distinctionem, et inde diversam gravitatem, quam laudatus Vir proponit.

CAPUT VI.

Communia Utriusque Falsi.

1. *An et de falso nummario civilis actio?*
2. *An solus conatus puniendus?*
3. *An reus teneatur probare innocentiam?*
4. *An argumentis, et indiciis falsum probari possit?*

1 Utrique falso tam testamentario, quam nummario communia haec videntur, 1. Quod de utroque tam civiliter, quam criminaliter quaeri possumus. Idque de testamentario nominatim proditum est, *L.* 5., *L. si docueris* 9., *L.* 11. 16. 17. *pen. C. h.*, *L. un C. Quand. civ. act. crim. praei.* De nummario nominatim praesentibus titulis non est proditum, ratione tamen colligitur. Cum enim per falsum nummarium non minus singuli laedantur, atque per testamentarium, utique et laesis aeque subveniendum, data actione in id quod sua interest. Exempli gratia; reprobos nummos solvisti creditori, non liberaris, nec Pignus repetere potes, *L. eleganter.* 24. §. *qui reprobos D. de pign. act.* Poterit igitur et ultro creditor adversum te agere tanquam aut nihil, aut minus a te fuerit solutum. Deficientibus vero aliis actionibus, de dolo locus esse poterit, quemadmodum locus est, cum quis decipiendi caussa adfirmavit, pondera, quibus merces appendendae erant, aequa se habere, *L. arbitrio* 13. §. *de*
2 *eo qui sciens D. de dol. mal.* II. Quod solus conatus criminis non puniatur capite, sed perfectum crimen, *L.* 6., *L.* 22. §. *et si ei servo*, *L. qui falsum* 19. *D, h. tit.* (1). Pefectum autem crimen cum dicimus: non

(1) In *cit. Legib.* diversa plane facti species proponitur. In *L.* 6. D. h. t. casus de eo proponitur, qui legatum sibi adscripsit, testamentum autem perfectum non sit. In hac autem facti specie deficit omnino falsi notio, *prius enim oportet esse aliquod testamentum, vel non iure factum*, inquit JCtus, *ut SCto locus sit.* In *L.* 22. §. 4. *eod.* casus de eo proponitur qui servo bona fide servienti

requirimus ut fructu sceleris reus potiatur, veluti hereditatem auferat, hominem opprimat, solutis adulterinis nummis improbum lucrum faciat; sufficit factum esse nummum, vel testamentum falsum, etiamsi detecta fraude lucri spes decollarit, *L. si falsos* 8. *C. h. tit.*, *iunct. L. qui falsum* 19. *veb. suffragio iustae poenitentiae D. eod.* III. Adiiciunt nonnulli, quod 3
in hac accusatione non soli accusatori tota probationis necessitas incumbat sed medius inter utramque personam iudex etiam reo probationem innocentiae iniungat, *L. ubi falsi* 22. *C. h. tit.* Verum id in *d. L.* 22. non invenio. Iudex quidem inter utrumque medius esse debet, ut suppleat, quod ab alterutro fuerit omissum; at ut reo innocentiae probationem iniungat, id neque dicitur, neque consentaneum rationi foret (2). IV. 4

---

aliquid adscripsit: *quod ad eogitationem animi nocens est*, inquit JCtus, *quia si adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum, neque hereditas bonae fidei possessoribus adquiritur, dicemus eum poena eximendum esse.* Igitur in utroque casu conatus criminis pro scelere non habetur, quod vel ordinaria, vel extraordinaria poena debeat coërceri. Actus enim suscepti eo referuntur, ut nunquam perfectum crimen in propositis facti speciebus constituere queant, quod satis est, cur conatus criminis a poena omnino immunis esse debeat. Ast in *cit.* L. 19. diversa prorsus facti species proponitur. Ibi enim, cum proponatur eum, qui falsam monetam percussit, id totum formare noluisse, vera conatus notio exhibetur, qui ex ea actuum susceptione desumitur, qua perfici scelus potest. Inquit autem eleganter JCtus suffragio iustae poenitentiae absolvi. Nimirum publica utilitas, quae omnium poenarum extremum obiectum est, postulare videbatur, ut iis, qui tentatum facinus perficere noluissent ita poenitentia suffragaretur, ut poena remittenda omnino esset. Atque huc proprie spectat quod inquit Quintilianus *Instit. Orat. lib.* 2. *cap.* 1.: *Nemo dubitabit quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis e Republica sit, quam puniri.* Consule cl. Albertum de Simoni hac de Quaestione egregie disserentem in opere *de' delitti di mero affetto Par. I. Cap.* 7. §. 8.

(2) *Nec accusatori tantum quaestio incumbat, nec probationis et tota necessitas indicatur: sed inter utramque personam sit iudex medius: nec ulla interlocutione divulget quae sentiat: sed tamquam ad imitationem relationis, quae solum audiendi mandat officium, praebeat notionem*, sunt verba *cit.* L. 22. C. h. T., quae est secunda pars integrae constitutionis, quae extat in L. 2. *C. Theol. eod. tit.* Scilicet cum Imp. Constantinus inscriptionis necessitatem in

Adiiciunt, quod in crimine falsi argumentis et indiciis reus convinci atque damnari possit, cum alioqui in capitalibus criminibus apertissimis probationibus opus sit, *d.L.*, 22. *et L. ult. C. de probat*, sed hoc quam verum sit, patebit, ex iis, quee *Tit. de probat.* dicturi sumus.

CAPUT VII.

DE JURE MUNICIPALI.

AD RUBR. XLI. STAT., ULTRAIECT.

1. *Quis usus legis Viselliae?*
2. *An disputare licet de iudicio Academico?*
3. *Quae poena in locum deportationis successerit?*
4. *Quid si statuto de poena nihil cautum sit?*
5. *An poena statuti tenetur Procurator fisci?*
6. *Quid sit ante sententiam confiteri crimen?*
7. *An statutum tantum de aureis loquatur?*
8. *An tantum de moneta Principis?*
9. *Quid si pauci nummi sint adulterati?*
10. *Ignis supplicium cuiusmodi in statuto?*

1 Quae hactenus tradita sunt, non omnia moribus observantur. In primis Legem Viseliam in Gallia non observari, et ab advocatis torvo oculo respici Rebuffus tradit, sublatis quippe servitutibus, nec libertos esse, qui iura ingenuitatis invadere possint. Veruntamen id ego ita accipiendum putarim, non quod nullus hodie usus eius Legis esse possit, sublatis servitutibus, sed quod non ita frequens. Cum enim in Gallia sint homines, quos manus mortuas appellant, libertis similes; quippe qui operas patrono debent, quorumque in bonis ius successorium patronus habet, si sine li-

Rebuf. in prooem. ad const. rog. gl. 5. n. 113.

---

crimine falsi deferendo sustulerit, et inscriptionis ea fuarit vis, ut soli accusatori probationis necessitatem indiceret, nec quicquam praestante reo, iussit ab utraque parte probationes exigi: quod velut singulare observandum esse, nec alibi occurrere monet Iacob. Gothofr. *in Comment. ad cit. Const.t.*

beris moriantur; cur non exemplum Legis ad hoc producamus, si plenissimam ingenuitatem dissimulato patroni iure adserere sibi ausi fuerint? Idem iudicarim de hominibus propriis, et adscriptitiis, quos Germania, atque Belgium novit; quorum nonnulli etiam deteriore conditione, quam liberti sunt; utpote, qui nec uxorem extra domini territorium ducere, nec bona alienare possunt. Ut taceam quod sententia constitutionis porrigi possit ad eos, qui nobilium, doctorum, equitum insignia usurpant, cum nec censum equestrem habeant, nec honorum codicillis donati sint. Denique quicumque in ordinis alterius insignia, et praerogativas involant, ad huius constitutionis exemplum puniri possunt. Quid ergo, si impetraverit quis dignitatis codicillos, sed iisdem videatur indignus? Si quidem obrepserit Principi, falsi tenetur, *L. si quis obrepserit* 29. *D. h. tit.* Sin sciens Princeps indignum ornarit de iudicio eius disputare non licet citra crimen sacrilegii, *L. disputare C. de crim. sacril.* Licet tamen disputare de iudicio Academiae, quae in indignum contulit honores dignis debitos. Ut enim Menochius quodam loco scripsit, non debet privilegiis doctorum gaudere indoctus; planeque improbanda sunt Senatusconsulta illa, quae contra adducit Mornacius.

Menoch. 2. de arbit. cas. 320.

2 Menoch. cas. 385. n. 6 Mornac. in l. 1. D. de postul.

3 Dehinc de poena notandum, quoniam deportationes in insulam exolverunt, idcirco poenam falsi, imprimis testamentarii, arbitrariam iudicari. Et sane cum innumerae prope falsi species sint, singulaeque suis quibusdam modis aut aggraventur, aut eleventur, longe aequior hac vindicandi ratio est, quam si una et eadem omnes poena vindicentur. Hanc ego caussam existimo, cur JCti quoque veteres non uno loco responderint, crimen pro modo admissi vindicandum, *L. qui duobus* 21., *L. eos qui* 27. §. *ult.*, *L. D. Pius* 32. *L. hodie* 32. *D. h. tit.*, *L. ubi falsi* 22. *C. eod.*

Clar. §. falsum n. 40. Menoch. 2. arb. 306. et seqq. Farin. q. 150, n. 21. Oml. 7. §. 50.

4 Cui consequens est, ut si statuto poena non sit expressa, seu quod prorsus de hoc crimine nulla sit facta mentio, seu quod reum perinde ac falsarium, non demonstrato tamen genere poenae, puniri iubeat, ad poenam arbitrariam sit recur-

rendum: Haec doctrina statutis inclytae huius civitatis aptanda est, quae unum dumtaxat, et alteram falsi speciem *Rubr.* XII. perstringunt. Talionis enim poenam infligunt accusatoribus, delatoribus, testibus, qui hominem innocentem iudicio capitali, aut alioqui poenali opprimere conati sunt, §. I. Flammas vero minitantur falsam monetam cudentibus, laqueum probam adulterantibus §. 2. Prior §. ita habet; *Soo weie iemandt valschelich accuseert, denuntiert, oft,*
5 *betuycht.* His verbis an Praetor, vel Procurator fisci; quem generalem vocant, contineatur, ambigi potest; opponitur enim accusatori *Instr. cur. supr. rubr. de praces. crimin art.* 15. Accedit, quod in crimen inscribere, et trepidante stilo ad Poenam talionis obligare se non teneatur, qui ex officio accusant, *L. ea quidem 7. de accusat.*, quodque officii necessitas eos excuset a calumnia, *L.* 5. §. *advocatum* 13. *D. de his quae aut indig. auf.* Pro fisci autem patrono peculiariter et illud facit, quod non civitatis, sed provinciae minister sit, deque calumnia eius satis cautum sit *d. rubr. Intst. cur. art.* 10., data iniuriarum actione. His non obstantibus tentabimus etiam Praetorem, et fisci Advocatum *praesenti* §. contineri. Cum enim privati hodie raro accusent, sed privatis denuntiantibus plerumque accusent Praetor, et Advocatus fisci, absurdum foret statutum ad eos restringere velle, qui raro id faciunt. In primis cum gravior etiam et improbior longe sit calumnia Praetoris, quam privati; quippe quo maior est eius potestas, quoque facilius innocentem circumvenire potest, eo etiam gravius eius admissum indicandum est; planeque istud Comici carmen ei occinere possumus:

> *Quam vos facillime agitis, quam estis maxime*
> *Potentes, dites, fortunati, nobiles:*
> *Tam maxime vos aequo animo aequo noscere*
> *Oportet.*

Et licet iure civili in crimen inscribere non teneantur, qui ex officio in crimina inquirunt, non tamen propterea calumnia eorum impunita est, nec aliter excusantur, nisi aliis denuntiantibus, vel deferenti-

bus ipsi accusaverint, *d*: *L.* 7., *d.* 5. §. *advocatum*. Quod si delatore subordinato, per calumniam accusaverint, adeo non excusantur, ut et in Corneliam de falsis, et in Corneliam de sicariis incidant, *L.* 1. *D. h. tit.*, *L.* 1 *D. ad L. Corn de sic.* Quod autem de procuratore fisci dicebatur, eum provinciae, non civitatis ministrum esse, id parum ad rem; in criminalibus enim nec ipse, nec Senatores supremae curiae privilegio fori gaudent, cum reatus omne privilegium excludat, *L.* 1. 2. *et* 3. *C. ubi senat. vel claris.* Nec obest, quod de iniuriarum actione expressum eat *d. art.* 10.; nihil enim vetat, quominus dicamus; utralibet eum poena puniri posse, vel iniuriarum ex *d. art.* 10., vel talionis ex *h. art.* 1.

Sequitur in *eod. art.* 1. *Ende voor sententie siin ungelyck bekent*, etc. His verbis temperatur illud, 7 quod capite praecedenti diximus de conatu, et perfecto crimine. Perfectum enim crimen diximus intelligendum, si falsum factum sit, etiamsi fraus detecta exitum non habuerit. Hic §. poenam graviorem remittit ei, qui acccusavit, qui falsum testimonium dixit, nec tamen perstitit usque ad sententiam. Verba *voor sententie* strictim, et ad literam sunt intelligenda, ut etsi in caussa conclusum sit, dummodo sententiam non dixerit iudex, cesset poena talionis. Nec est quod quis roget, quid sit statuendum, si sententia provocatione fuerit suspensa: Etenim praesens articulus de criminalibus caussis loquitur. In criminalibus autem locus appellationi relictus non est. Et ut maxime appellationi locus sit, quia tamen statutum ad literam intelligendum est, non aliter poenam effugiet falsarius, nisi ante exitum prioris instantiae scelus confessus sit.

Sequitur art. 2. *Soo wie de munte van den Heere valscht*, etc. Haec verba generalia sunt, et de quibuscumque nummis seu aureis, seu argenteis, seu aereis loqui videntur. Nec tamen temperamentum aspernantur, ut de aereis non aliter accipiantur, nisi magna quantitas cusa, aut adulterata fuerit, alioquin inter admissum et poenam, nulla foret proportio. De rasore sane nonnulli prodiderunt, non aliter eum pu- 7

Chas. ad cons. Bura rubr. 1.

niendum capite, nisi nummos aureos raserit. Verum hac parte non solum ad materiam, sed etiam ad quantitatem, et damnum, reip. respiciendum puto. Quid enim si argenteos quidem, vel aereos raserit, sed diu, et magno cum detrimento eum singulorum, tum reip.? nonne aequissimum capite scelus plecti? Quantitatem tamen exprimi statuto forte quis desideret, ne iudici haesitare necesse sit; mihi id necessarium non videtur ad detrimentum reip. respicienti.

8 *Van den Heere.* His verbis distinctio *cap.* v. proposita confirmari, videtur ut capite puniatur, qui monetam Principis adulteravit, mitius qui monetam civitatis Verbum enim, *Heer*, asolute Principem, vel eos, qui Principis loco sunt, denotare solet; ut apud Gallos vox *Sire*, peculiariter Regem. Sed et olim apud Romanos domini appellatio *per excellentiam* Caesarem denotabat, ut ex Epistolis Plinii ad Traianum, Martialis ad Domitianum, aliisque veterum monumentis constat.

9 *Die valsche Muntenaers metten vyere.* Ne hic quidem quantitatis ulla mentio; sed quod de radentibus, id de cudentibus quoque intelligendum, ut flammis subiiciantur, non ob paucos nummos falsa fusione formatos, sed ob eiusmodi numerum, per quem commercia turpari, detrimentoque respublica adfici possit. Itaque apud Saxones non aliter hoc supplicium locum habet, nisi minimum xx. florenti flati fuerint; nec flasse, ferisse sufficit, nisi qui fecerunt, eosdem expenderint. Sed videndum, ne frustra adhibeamus hoc temperamentum; obiicere enim quis poterat, maiestatem Principis violari nummis vel flatis, vel adulteratis, in eo autem crimine nihil ad poenam facere quantitatem; eum et paucis nummis factis, vel vitiatis, maiestas Principis laedatur. Plane quemadmodum nec circa statuas Principis distinguitur, sed vel unam deiecisse, aut conflasse nocet, *L.* 5. *D. ad L. Jul. maiest.* Respondeo, aliam statuae, aliam nummi vitiati esse rationem. Statuam qui caedit, vel deiicit, is principaliter Principi contumeliam facit; qui nummum cudit, vel adulterat, principaliter lucrum spe-

Moller. 5. semestr. 13. Coler. decis. 176.

etat, per consequentiam etiam imaginem Principis laedit. Quare illo casu numerum non exigimus; hoc contra. Porro praesens articulus neque conatus, neque consciorum, et ministrorum, neque eorum qui ab aliis nummos cusos, vel vitiatos expenderunt, ullam facit mentionem, quare in his puniendis ad ius commune recurrendum erit.

Metten vyere. Simpliciter prolata verba crematio-nem designant; latius etiam exilixationem. In dubio 10 proprietatem sequemur; licet Omlandos videamus disiunctione usos esse *Lib.* VII. *art.* 48. *Men salse sieden in een Ketel, oste men salse bernen* Nec tamen erraverit multum, qui elixationem intelligere volet, utrumque enim supplicium cruciatui ferme par est; et statuta anni CIↃCCCLVI. nominatim de aeno loquuntur, cum ita dicunt: *Het is gewoente alle Duytsche laut doir: den dief der galge, den moerdenaer ende den moertbrander dat rat, manslage ende den rovers dat zweert, den valscher den Ketel, die spiere dat oge, ende den pontsnider den dume.* Itaque nec de eo dubitandum, utrum vivi cremandi, an strangulandi ante, vel decollandi; nam sicut *praeced. vers.* rasor monetae vivus de furca suspenditur, ita posteriore, cusor monetae vivus cremetur necesse est. Scio aliter communi scholae visum, sed ratio, qua utitur, persuadere hactenus non potuit. Aiunt periculum maximum esse, si vivi crementur, ne lento et atroci mortis genere ad desperationem adigantur. Proinde, ac si non nisi lento mortis genere consumantur, quicumque flammis obiiciuntur, Brevi exanimari potest, qui pyra satis grandi structa in medios ignes immittitur. Ipsae flammae undique collucentes, fumique vis spiritum intercipiunt. Ita misericordes esse debemus, ut ne contra mentem legislatoris poenae sensum minuamus; quis autem flammarum sensus, si strangulatum cremes? Postremo, cum leges, quae de crematione loquuntur, vivi cremationem intelligant, non video, cur non ea poena eodem modo in iure municipali accipienda sit. Vide *L. capitalium* 28. *pr. D. de poen.*, *Paul.* 5. *sent* 23.

Mechl. a. §. 15.

Covar. q. var. resol. 10. n. 9. Clar. §. fin. q. 99. n. 7.

TIT. VIII.

DE LEGE JULIA REPETUNDARUM.

CAPUT I.

Quid sit Crimen Repetundarum.

1. *Qui teneatur hac Lege?*
2. *Magistratus qui intelligendi? an urbani? an municipales?*
3. *Quae legatio hic intelligenda?*
4. *Quae munera et ministeria publica?*
5. *Qui praeterea subiiciantur legi?*
6. *An magistratus teneantur ex delictis comitum?*
7. *An tenetur, qui in caussa bona accepit?*
8. *An remunerationem accipere licet?*
9. *An xenia? et quid sint xenia?*
10. *An praeter xenia, aliqua dona, vel munera?*
11. *De emptionibus, et foenerationibus Praesidum.*

1 De pecuniis repetundis multae leges latae sunt. Primam tulit L. Calpurnius Piso Trib. pl., de qua Cicero II. *de Off.*, *Nondum centum et decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis a L. Pisone lata lex est, nulla cum antea fuisset.* Post Calpurniam latae fuerunt aliae complures, Iunia, Servilia, Acilia, Cornelia, de quibus consulendus Sigonius (1). Novissime lata est Julia

Sigon. 2. de iud.

(1) *Quaestio* de hoc crimine prima *perpetua* facta est, Praetorque ea de re singularis creatus est Lege Calphurnia circa ann. U. C. 604. Lucius enim Piso Tribunus Plebis legem primus *de pecuniis repetundis* Censorino et Manilio Consulibus tulit, quum antea quaestiones perpetuae constitutae nullae essent. Vid. Cic. *in Brut. num* 27., et *de offic. lib.* 2. *cap.* 21. Huius autem Legis poenam pecuniariam dumtaxat fuisse putat Sigonius l. c. Legem Juniam a M. Junio Penno Tribuno Plebis circa ann. 627. latam praeter litis aestimationem etiam exilium irrogasse censet idem Sigonius *de iudic. lib.* 2. *cap.* 27. Eandem poenam statuerat Lex Servilia a Servilio Glaucia lata ann. U. C. 623. Huius Legis meminit Cic. *in orat. pro Scauro*, qui etiam *in Verrin.* I. mentionem facit Legis Aciliae,

a C. Julio Caesare, qua tenetur, qui in magistratu, potestate, curatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico quid acceperit, quo magis, aut quo minus officium faceret, *L.* 1. 3. 4. 6. 7. *ult. D. h. tit.*

Magistratum cum dicimus, imprimis provinciales Magistratus intelligimus, quorum caussa lex lata est. Cicero *in divin., Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum caussa constituta sit, nam civibus cum sunt ereptae pecuniae, civili fere actione, privato iure repetuntur, haec lex socialis est, hoc ius nationum exterarum est, hanc habent arcem.* Nec tamen propterea excludimus urbanos, cum Venuleius in *L.* 6. §. 2. *h. tit.* testetur, Lege Julia cautum esse, *ut magistratus urbani ab omni sorde se abstineant.* Suet. Domit. c. 8.

An magistratus municipales contineantur, non est expeditum, sed verius puto, ut magistratus verbo non contineantur tamen quoniam in officio, ministeriove publico sunt, saltem his verbis generalibus includi (2). Sunt enim quasi ministri Praesidum, et quaedam non nisi Praesidum iussu exsequuntur, §. *sed hoc iure utimur Inst. de Attil. tut., L. Divus* 24. *D. de tut. et cur. dat., L.* 1. *D. de magistr. conv.*, *L.* 4. §. *duas D. de dam. inf.* Nec mirum videri debet, publicum iudicium ad municipia produci, cum ambitus quoque crimen publicum in municipiis locum habeant, *L. un.* §. 1. 1. *D. de L. Iul. amb.*

---

quam ita severam fuisse, ut nec comperendinare liceret reum, scribit Asconius. Rei comperendinatione restituit Lex Cornelia, quam tulit Dictator Sylla. Huius quoque poena fuit exilium, Sigon l. c. Tandem Lex Julia de eodem crimine lata fuit a C. Julio Caesare et quidem, ut videtur sub primo eius consulatu. De hac Lege ita Cicero in Vatinium = *Quaero ex te sis ne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima?*

(2) Vel ipsis legis Juliae verbis, vel iure, quod Prudentum interpretatione inolevit, certum est Legem Juliam Repetundarum teste Marciano in L. 1. h. t. pertinere ad eas pecunias, quas quis in Magistratu, potestate, curatione, Legatione, vel quo alio officio, munere, ministeriove publico cepit. Haec verborum generalitas si ab Auctore animadversa fuisset, nullum equidem dubium de ipsius legis extensione vel ad magistratus urbanos, vel ad municipales movere potuisset.

4 Verbum *legationis* non solum eum continet, qui publice ad hostes, foederatos, apud exercitum legatus est, sed et cui cura alicuius rei extra ordinem iniuncta est; ut si qui legetur ad frumentum emendum, aut similia negotia expedienda. Quid si a municipibus legatus quis sit ad Principem? Videbatur dicendum, hunc non contineri; quia municipia habentur loco privatorum, *L. bona* 15. *D. de V. S.*, et ideo legatus municipii non publico iudicio, sed extra ordinem coërceri videtur, *L.* 1. *D. de legat.* Verum cum modo dixerimus, crimen hoc etiam ad municipales magistratus pertinere, consequens est, ut et ad legatos municipiorum pertineat. Tametsi enim proprie loquendo municipii res non sit publica, in multis tamen pro publica habetur; et legati municipum iisdem fere privilegiis gaudent, quibus legati Principis, aut populi Romani, *L. legatis* 8. *D. Ex quib. caus. mai.*, *L.* 1. *C. eod.*, *L. non solum* 10. *pr. D. de Excus. tut.*, *L.* 4., *L. legato* 12. *D. de vac. et excus. mun.*, *L. Paulus respondit* 8. *D. de legat.*, *L.* 3. *C. eod. L.* 4. §. *sed etsi de re D. ad L. Jul. pecul.* Nec mutat, quod deserens legationem extra ordinem puniatur, *d. L.* 1. *D. de legat.* Non enim inde necessario inferri potest eum, qui in legatione quid accepit, quo minus officium faceret, repetundarum non posse postulari (3).

Diss. Cui. 7. obs. 6. Verba, *munere*, *officio ministerio publico*, sunt valde generalia; quare et comites Praesidum, et officiales, et adsessores, cognitores, et iudices pedaneos complectuntur, L. 5. *D. h. tit.*, *L.* 3. *C. eod.*, *Paul.* 5. *sent.* 28., *L.* 38. §. *iudices D. de poen.*, *L.* 3. *C. de adsessor.*

5 Item senatores, qui ob dicendam sententiam pecuniam acceperunt: centuriones, qui ob legendum mitten-

---

(3) Falsa prorsus argumentationis ratio. Non enim publicum de repetundis iudicium ea ratione ad Municipia produci potuit, qua Auctor existimat ambitus crimen publicum in municipiis locum quoque habere. De hoc ita Modestinus in *L. unic. de Leg. Jul. amb. Haec Lex in Urbe hodie cessat, quia ad curam principis magistratuum creatio pertinet, non ad Populi favorem. Quod si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium quis petierit per SCtum centum aureis cum infamia punitur.*

dumve militem , , *L.* 6. §. *lege Iulia D. h tit.* Item eos, qui falsum numerum militum retulerunt, *L. ult.* §. *pro limitaneis C. de off. praef. Afr.*: qui occasione transitus militaris per concussionem aliquid acceperunt, *Nov.* 130. Praeter hos, subduntur etiam huic Legi, qui in acceptum tulerint opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, praebendum, adprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, praestita lege erunt, *L.* 7. §. *illud quoque D. h. tit.* Proconsul, qui legatum ante se de provincia dimisit, *L. meminisse* 10. *de offic. procons.* Senator, qui navem maritimam habuit, *L. aufertur* 46. §. *quod a praeside D. de iur. fisc.*, *L.* 3. *D. de vac. et excus. mun.*

6 Porro quod ad Praesides et magistratus attinet, non solum ex suo delicto tenetur, si ipsi illicite quid acceperint; verum etiam ex delictis comitum, et ministrorum suorum, in quadruplum conveniri possunt, *L.* 1. *C. h. tit.* (4). Eorum enim culpam, ut Cicero ait, ipse praestare debet, cuius est eligere fidos, observare suspectos, coërceri corruptos. Hic quaerunt interpretes, an praeter quadrupli poenam, etiam gravior aliqua Praesidi ob delicta comitum infligi possit? Et Cic. ad Q. Fratrem.

---

(4) In *cit.* L. 1. C. h. t. mentio fit domestici, manipularii et ministri. Manipularium h. l. intelligi putat Jacob. Gotbofr. vilem et gregarium militem; sic enim Theodosium a maiore ad minus hic procedit *non solum quod eius non dicam domesticus; sed manipularius et minister accepit*. Ministri distinguuntur a manipulariis et domesticis, et quidem minores et inferioris ordinis. Erant igitur ministri privatae vitae, quos sibi met ipsi magistratus eligebant. Domesticos enim publice electos accipiebant. Comitum autem in *cit.* L. nulla fit mentio; verum eorum meminit L. 5. C. *eod.* Agitur ibi de Comite domorum qui possessionibus, praediis, domibus, eorumdemque hominibus, ad Principem spectantibus praeerat. Porro Procuratores moram quandoque nectebant pensionibus solvendis, obtentu concussionis sibi factae a Comite domorum: Valentinianus autem non modo Fisco consultum h. l. voluit, verum etiam ipsismet Procuratoribus, at ita quidem, ut si intra anni spatium mota concussionis sibi factae actione Comes domorum *repetundarum* convictus fuerit, id quod restituerit in pensionem a Procuratore inferendam imputetur, si vero anno tacuerint, nulla ipsis accusatio amplius pateat, nulla allegatio concussionis, nulla vox advocationis ulterius admittatur, sed pensiones fisco debitae absque ulla tergiversatione praestentur.

Bald. et Salic. in d. l. 1. Farin. qu. 111. n. 142. Daur. ad h. tit. cap. 3.

recte respondent, non posse; crimina enim gravius vindicanda, dolo non culpa committuntur; Praeses autem qui comites non abstinentes eduxit, culpa magis, quam dolo delinquit; sufficere ergo debet ad poenam quadrupli exactio, de qua sola *d. L.* 1. loquitur. Quod si sciens prudensque homines rapaces secum eduxerit, aut cognitis rapinis eos non coërcuerit, dimiserit, etiam graviorem poenam sustinere debet; nihil enim interest ipseue expiles provinciam, an per praedatores id facias. Cicero IV. Verr. *Cohors tota illa tua, quae plus mali Siciliae dedit quam si centum cohortes fugitivorum fuissent, tua manus sine controversia fuit, quidquid ab eorum quopiam raptum est, id non modo tibi datum, sed tua manu numeratum iudicari necesse est.* Et mox, *Si enim innocentes existimari volumus, non solum nos abstinente, sed etiam nostros comites praestare debemus. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostrae famae captique consulant; deinde si in hominibus eligendis nos spes amicitiae fefellerit, ut vindicemus missos faciamus* Paulo post, *Tu cum et tuos amicos in provinciam quasi in praedam invitabas, ac cum illis, ac per eos praedabare, et eos in concione anulis aureis donabas; non statuebas, tibi non solum de te, sed etiam de illorum factis rationem esse reddendam?* Ha-
8 ctenus Cicero. Videamus nunc, an intersit aliquid, utrum in causa bona, an mala acceperit aliquid qui in magistratu, vel officio publico est. Nihil interesse patet luce meridiana clarius *L.* 4. *D. h. tit.*, *L.* 2. §. *ult. D. de cond. ob turp. caus.* Nam si non licet accipere, quo magis officium facias: si turpiter datur, quod iudici in bona causa datur, utique ne in bona quidem causa accipere licet. Itaque nullo modo audiendus Menochius, qui existimavit, iudicem in causa civili pretio accepto bene iudicantem, tantum ad restitutionem dati teneri. Recte olim Cato: *Magistratus non magis orari de iis debet, quae aequa sunt, quam exorari ea, quae iniqua sunt.* Sapienter Plato XII. *de legib. Qui patriae in aliqua re ministrant, nullo modo munera recipiant; nec ulla occasione, aut ratione nobis*

Menoch 2. arb. 442. n. 6.

persuademus, in rebus quidem bonis suscipienda esse munera, in aliis minime. Nam nec cognoscere facile est, neque cum cognoveris continere. Idcirco tutius est legibus obtemperare, dicentibus nullo pro patriae ministerio munera esse suscipienda. Si quis vero minus 8 *obtemperasse damnatus fuerit, moriatur.* Huc usque Plato (5). Quid autem si datum fuerit iudici remunerationis causa, non ut faceret, sed postquam fecisset officium? Bartolus, quem reliqui certatim sequuntur, existimavit, remunerandi causa magistratui dari aliquid posse, eo quod remuneratio non sit propria donatio, quae absoluta liberalitate in donatarium conferatur, atque ideo nec insinuatione egeat. Verum communem hunc errorem recte notavit Alciatus; nec difficulter refellitur ex *L. ult. C. h. tit. d. L. 4. eod., L. 1. §. hoc autem iudicium D. de calum.* Quibus ex locis adparet, ne quidem post depositam administrationem, eos pro beneficio tempore administrationis praestito aliquid capere posse; nedum ut durante magistratu aliquid accipere possint. Idem confirmat Cicero III. *de Leg.* cum ita sancit. *Donum ne capiunto neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestate.* Nec iuvat Bartolum *L. Aquilius 27. D. de donat.* Non enim ibi *Praetori*, ut perperam olim legebatur, sed *Rhetori*, ut in Florentinis legitur, donatio facta est. Sed nec valet consequutio ista: Remuneratio non est absoluta liberalitas: Ergo magistratui, vel iudici fieri potest. Vetat enim Lex etiam remunerari iudicem; nec est obscura ratio Legis: nam si remunerari iudices liceret, inescati lucri spe, darent lites secundum locupletiores potius, quam secundum pauperiores; quoniam horum tenuitas lucri spem prae-

Bart. in l. Aquilius de donat. Zal. in l. 35. n. 20. de reb. cred. Dec. 8. rer. crim. 50. n. 9. et 2. Menoch. d. cas. n. 39. Farin. d qu. n. 212. Alc. in l. principalibus D. de reb. cre. et 2. parerg. 49.

---

(5) Nec in bona causa Iudici licere munera accipere et ipse Auctori non invitus adsentior. Verum, si Iudici in bona causa munera accipienti capitale supplicium irrogatur, quemadmodum vult Plato l. c. qua ratione eum puniemus, qui pro accepta pecunia, invita Themide indicavit? Si enim in hac facti specie maioris gravitatis scelus deprehenditur, maiori quoque poena idipsum coërceri oportet.

Pinel. part. 3. l. 1. C. de bon. mal. n. 60. cipit. Ut taceam, quod ipsum illud controversum sit, an remuneratio sit donatio impropria. Contrarium enim non male defendisse visus est Pinellus, ea potissimum ratione, quod alioquin vix paucissimae essent donationes propriae, et perfectae dictae; quippe, cum nemo fere donet, nisi aliquo donatarii merito, autofficio provocatus. Dicet aliquis: Quid, nihilne ergo licet capere iudici, vel magistratui? ne donum quidem, vel munus, vel xenia? Xenia excipiuntur: in quibus tamen capiendis veterem Graecorum sententiam observare iuventur, ut nec omnia accipiant, neque passim, nec ab omnibus: namque valde inhumanum est a nemine accipere, sed passim vilissimum, ab omnibus avarissimum. Sunt autem xenia, edulia, quae intra proximos dies prodigi possunt, et hospitibus hospitalitatis gratia dantur: si eduliorum modum excedant, mandatis improbantur, *L. solent* 6. §. *non vero in totum D. de off. procons. L. plebiscito* 18. *D. de off. prae.* Quod ad dona, et munera attinet, ea quoque Leges accipi vetant. Cicero *d. loco Donum ne capiunto*. Plinius IV. *epist.* IX. de Julio Basso: *Horto simplex et incautus quaedam a provincialibus ut amicus acceperat, nam fuerat in eadem provincia quaestor. Haec accusatores furta ac rapinas, ipse munera vocabat, sed lex munera quoque accipi vetat.* Contra tamen Jurisconsulti in *L.* 1. §. 1., *L.* 6. §: *ult.*, *L.* 7. §. 1. docent, ab exceptis personis, sobrinis scilicet, et iis qui propiores gradu sunt, nec non ab uxore in infinitum capi posse: a reliquis, non plus doni, muneris in anno accipere licere, quam quod sit aureorum centum. Verum nihil hic contrarii: Quod enim Jurisconsulti respondent, dona, munera capi posse, dumne in anno excedant quantitatem aureorum centum: id ipsum de xeniis accipiendum esse Modestinus arguit in *L. plebiscito* 18. *D. de off. praes.*, cum scribit, plebiscito contineri, ne quis Praesidum munus, donum caperet, nisi esculentum, peculentumve, quod intra dies proximos prodigatur. Nam si donum capere non potest, nisi esculentum; et potest tamen usque ad centum aureos: consequens est, ut quanti-

tatis illa taxatio ad esculenta pertineat. Adeoque recte ab interpretibus nonnullis traditum videtur, extra xenia crimen hoc etiam nummo uno contrahi. Ut enim Velleius Paterculus testatur, *Histor lib.* II., prisci viri magis voluntatem peccandi intuebantur, quam modum: et quid, non quantum admissum foret; aestimabant. Ceterum, extra xenia annonas computo, quas provinciae Praetori praestabant, *L. un. C. de annon.*, quas, si moderate fieret, in cellam etiam aestimare praetori licebat, ut Asconius *in divin.* tradit. De his annonis Cicero loqui videtur v. *Epist. ad Attic. Scito, non modo nos fenum, aut quod lege Julia dari solet, non accipere, sed ne digna quidem; nec praeter quatuor lectos, et tectum quemquam accipere quidquam; multis locis ne tectum quidem, et tabernaculo manere plerumque.* Ut igitur concludam, extra annonas, et xenia nihil accipere Praesides, et magistratus possunt. 11
Nec interest, utrum titulo donationis accipiant, an illicitam donationem velent specie emptionis, locationis, mutui, vel cuiuscunque alterius contractus. Quinimo emptiones Praesidum simpliciter improbantur, ne metu imperii vilius addicere res suas provinciales cogantur, *L. un. C. de contr. iud.*, *L. solent* 6. §. *ult.* D. *de off. procons.*, *L. pen.* §. 1. *D. h. tit.*, *L. ult. C. eod.* Eleganter Cicero VI. *Verr. Quae fuit causa, cur maiores nostri, eos, qui cum potestate, aut legatione in provincia sunt, tam diligenter in provinciis ab emptionibus removerent? Haec, iudices quod putabant, ereptionem esse, non emptionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret in provinciis, intelligebant, si is qui esset cum imperio ac potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, forte, uti quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet, auferret.* Prohibentur etiam simpliciter foenus exercere in provinciis: accipere pecuniam foenori non prohibentur, dumne id fiat in fraudem Legis Juliae, *L. principalibus* 33., *et L. seq.* 34. *D. de reb. cred.*, *L. pen. C. Si cert. pet.* Alii has leges componunt aliter. Praeses, inquiunt, ut Praeses, potest pecuniam foenebrem sumere ab eo, qui

Alc. in d. L. 34 n. 5. Donel. ibid.

apud ipsum non litigat, *d. L.* 34. Praeses ut iudex non potest sumere ab eo, qui apud ipsum litigat, *d. L. pen. C. Si cert. pet.* Recté, dummodo priorem distinctionis partem ita circumscribas; ut possit quidem Praeses, ab eo, qui nihil ab ipso postulat, pecuniam foenebrem accipere, modo non fraus Legi Juliae quaeritur (6).

Illud postremo pene tanquam paradoxum notandum incidere in Legem Juliam non solum eum, qui accipit, sed et qui dedit, *L. ult. C. h. tit*, cum tamen ipsa criminis appellatio reclamet, nec repetundarum postulari proprie possit qui dedit, sed qui accepit (7).

---

(6) Quamvis et ipse Filangieri in aestimatione huius criminis instituenda velit ut distinguatur acceptum munus ante redditum iudicium, a munere accepto post latam sententiam, quasi in priori casu gravius crimen appareat, quam in posteriori, attamen mihi magis arridet Auctoris opinio, qua proposita distinctio refutatur. Hinc in L. 6. C. h. t. cautum optime reperitur, ut qui ad Provincias regendas accedunt iurati inter gesta depromant *se pro administrationibus sortiendis neque dedisse quidpiam, neque daturos unquam postmodum fore sive per se, sive per interpositam personam in fraudem legis, sacramentique aut venditionis, donationisve titulo, aut alio velamento cuiuscumque contractus, et ob hoc nihil penitus tam in administratione positos, quam post depositum officium pro aliquo praestito beneficio tempore administrationis, quam gratuito meruerunt accepturos.*

(7) Crimen, quod proprie *repetundarum* dicitur perfectum nequaquam potest intelligi, quin pecunia, vel quid aliud acceptum fuerit ab eo qui in Magistratu, ministeriove publico est, quo magis aut minus officium faceret. Verum idipsum non impedit quominus eiusdem sceleris non, reus *principalis* sed particeps, et *accessorius*, sit qui Magistratum ultro corrupit, ea plane ratione, qua generatim admissi criminis particeps habetur qui alium suasit et impulit ad illud perpetrandum. Quaestione ita explicata, nullam equidem rationem video, quare Auctor *paradoxum* notaverit, quod in hoc crimen incidat non ille solum qui accepit, sed et qui dedit. Iniustitiae nota in eo potius deprehenderetur, quod eadem poena coërcetur et Magistratus qui ob officii exercitium pecuniam accepit, et privatus qui eandem dedit. Certum enim est maiorem Personae, quae publico ministerio fungitur obligationem inesse, ne quo magis, aut quominus officium faciat, pecuniam vel quid aliud accipiat, quam privato Civi, ne donis, muneribusve Magistratum corrumpat. Praeclare Cic. *in Verr. IV* = *Non flagitiosum tantum, sed omnium etiam turpissimum maximeque nefarium mihi videtur ob rem iudicandam pecuniam accipere, pretio habere addictam fidem et religionem.*

CAPUT II.

De Poena.

1. *Poena huius criminis duplex: pecuniaria, et extraordinaria.*
2. *De publicatione bonorum, et an post mortem rei fieri possit?*
3. *An sublata per Nov. 134. cap. ult.?*
4. *An accusatione instituta habeat locum poena quadrupli?*
5. *Quadruplum utrum fisco, an actori inferendum?*
6. *An quadruplum debeatur ei, qui ultro dedit?*
7. *An poena quadrupli sublata per Auth. novo iure?*
8. *Quae iudicia cum hoc concurrant?*

Duplex olim criminis huius poena fuit; altera litis 1
aestimatio, altera exilium (1). Lis aestimabitur vel simpli, vel dupli, vel quadrupli, ut Asconius passim *in Verr.* testatur: plerumque tamen dupli, ut idem scribit *Verr.* 2. In libris vero nostris quadrupli tantum mentio fit, *L.* 1. *et ult. C. h. tit.*, *L.*3. *C. de adfess.* At extra litis aestimationem, non solum exilium, sed et mortem, relegationem, verbera, confiscationem leges interminantur, *L.* 7. §. *ult. D.h.tit.*, *L.*38. §. *iudices D. de poen.*, *Nov.* 8. *cap.*8. §. 1. Ut recte ex *d. L.* 7. respondere possis, poenam huius criminis non amplius certam, sed arbitrariam esse, ac pro mensura delicti infligi. Itaque capite puniuntur, qui ob hominem necandum pecuniam acceperunt, *d. L.*7. In exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur iudices pedanei pecunia corrupti, *d. L.*39. §. *iudices*. Illorum enim gravius: horum, qui non nisi de pecuniariis caussis cognoscunt, levius admissum est. Exilium porro sequebatur bonorum publicatio: nec tantum

(1) Ex lege XII. Tabularum capite plectebatur Iudex, Arbiterve, qui pecuniam ad iudicandum acceperat = *Si Iudex, Arbiterve iure datus, ob rem iudicandam pecuniam accepit capital esto.* Huius legis meminit Caecilius apud Gellium *noct. attic.* XX., 1. = *Nisi duram esse putes legem*, inquit, *quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite punit.*

2 damnati bona publicabantur, sed et mortuo reo quaestione instaurata heredibus auferebantur, *L. ex iudi-*
Val. 9. c. 12. *ciorum 20. D. de accusat.* Nec adversatur, quod Valerium legimus, Licinium Macrum cum videret repetundarum se damnandum, ne bona hastae subiicerentur,
Plin. 3. Epis. 9. voluntaria morte poenam praecurrisse, eaque re cognita non ausum Ciceronem, qui id iudicium cogebat, de eo pronuntiare. Fuisse enim hoc ius quandoque intermissum Plinius his verbis docet: *Baietica etiam in defuncti de repetundis accusatione perstabat. Provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tunc reductum.* Diximus, bona rei publicata fuisse: sed ea publicatio parum ad
Ascon. 3. Ver. locupletandum fiscum videtur attinuisse. Ut enim idem Asconius scribit, litis aestimationem proscriptis rei bonis sectores curabant. Sectores autem dicebantur, qui spem lucri sui sequuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecunias pensitabant singulis; ac postea pro compendio suo singulas quasque res pecunia populo venditabant. Ut ut sit, Modestinus in *d. L. 20. D. de accusat.* ita aperte scribit, bona reorum fisco etiam post mortem eorum vindicari, ut nullus inficiandi cavillandive locus relictus sit (2).

(2) Quamvis Modestinus in *cit. L. 20. de accusat.* aperte inquiat etiam post mortem rei exerceri repetundarum et maiestatis iudicium, nec non subdat bona reorum fisco vindicari, in ea tamen haereo sententia, ut bonorum publicatio favore Fisci post mortem reorum ad solum maiestatis crimen referri debeat. Huius sententiae mihi auctor est gravissimus Papinianus qui in L. 14. *ad Leg. Jul. pecul. etc.* tradit *publica iudicia peculatus, de residuis et repetundarum similiter adversus heredem exerceri* verum hac addita ratione, *cum in his quaestio principalis ablatae pecuniae moveatur.* Eatenus ergo adversus heredem memoratum repetundarum iudicium exercetur, quatenus illud una ablatae pecuniae quaestione circumscribitur. Hinc recte interpres explicat legem 4. *Cod. Theod. ad Leg. Jul. Repetund.* quae est 2. *Cod. Justin. eod. tit.* hisce verbis = *Omnes Judices sciant, quidquid male rapuerint, si ipsi non reddiderint, a suis heredibus esse reddendum.* Ipse Plinius *in Epist.* ab Auctore citata exitum iudicii memorans, quod institutum fuerat ob crimen repetundarum a quodam Caecilio Classico, qui accusationem vel fortuita, vel voluntaria morte praeverterat, admissum, ait: *Bona Classici, quae habuisset ante Provinciam, placuit Senatui a reliquis separari; illa filiae, haec spoliatis relinqui.*

Videamus, an hoc sublatum per *Nov.* 134. *cap. ult.*, 3 quae bona reorum publicari vetat, si descendentes, vel adscendentes superstites sint ad tertium usque gradum, excepto crimine maiestatis? Et cum solum maiestatis crimen excipiatur, consequens est, sublatum esse, ut bona rei, quae supra litis aestimationem supersunt, non publicentur, sed liberis, vel adscendentibus ad tertium usque gradum relinquantur. Dixi, bona quae litis aestimationem excedunt; quoniam quadruplum pecuniarum ablatarum hodieque mortuo reo ab heredibus peti potest, cum *d. Nov.* fisci dumtaxat, non accusatoris iura minuat, *L. ult. D. ad L. Jul. pecul.* Qui negant sublatum, duobus utuntur argumentis. Prius: Omnia crimina, quibus persequimur nostrum dolorem, et vindictam seu privatam, extinguuntur morte, excepto crimine perduellionis. At in quibus criminibus principalis quaestio est de ablata pecunia, veluti peculatus, repetundarum, residuorum, ea in heredem quoque transeunt *d. L. ult.*, *d. L.* 20. Respondeo, tronseunt in heredem, non ut heredibus universa bona auferantur, sed ut litis aestimationem praestare compellantur (3). Posterius: Novella 134. ad ea dumtaxat crimina pertinet, in quibus poenam capitalem tacite sequebatur bonorum publicatio: non ad ea, quibus leges expressim bonorum publicationem imponunt. At crimini repetundarum specialiter et expressim imponitur poena publicationis bonorum, *d. Nov.* 8 *cap.* 8. Igitur ad hoc crimen constitutio novissima non pertinet. Respondeo, imo constitutio novissima 134. de quocunque crimine loquitur, excepto solo maiestatis crimine: estque commentitia distinctio illa, utrum leges specialiter bona confiscari iubeant, en poenam capitalem tacite publicatio bonorum sequatur. Quippe generali oratione Justinianus in *d. Nov.* 134. *cap. ult.* crimina complectitur, cum ait: *in quibus leges proscriptionem, aut mortem definiunt.* Et cum so-

(3) Hic et ipse Auctor probare videtur quod in superiori nota animadverti.

lum maiestatis crimen excipit, nonne reliqua omnia includit? Absurda enim et inepta foret exceptio, si non sub regula quoque crimina constituta essent, quibus leges specialiter confiscationem bonorum imposuerunt: quippe cum maiestatis crimen ex eo ipso sit genere; poenam publicationis bonorum specialiter et expressim imponente constitutione Arcadii et Honorii *L. 5. C. ad L. Jul. mai.* Facessat ergo ista distinctio, quam iam pridem usus quoque fori damnavit.

Revertamur ad litis aestimationem. Lis, uti dixi, aestimatur reo in quadruplum earum pecuniarum, quas in administratione constitutus, vel post eam depositam, pro administratione tamen accepisse dicetur: nec ipsi modo, sed et heredibus eius, intra annum a morte defuncti computandum, *L. 2. D. h. tit.*, *L. 1. 2. 3. C. eod. L. ult. D. ad L. Jul. pecul.* Id autem utrum
4 civili dumtaxat iudicio, an et criminali fiat, ambigi potest. Existimo utroque fieri posse: Criminali enim iudicio si quis ex populo experiatur, duae res damnationem consequuntur, redditio pecuniae, et poena aliqua durior extra ordinem infligenda. *Ascon. 2. Verr.*, *L. ult. D. ad L. Jul pecul.*, *L. ult. C. ad L. Jul. repet.* Civili iudicio si agatur, tantum litis aestimatio fit. Civili autem iudicio agitur, si levius admissum videatur, quam ut exilium, vel aliam duriorem poenam reus mereatur. Plinius 11. *epist* XI., *Marius Priscus, accusantibus Afris quibus Proconsul praefuit, omissa defensione iudices petit. Ego et Cornelius Tacitus adesse pravincialibus iussi, notum senatui fecimus excessisse Priscum, immanitate et saevitia, crimina, quibus dari iudices possent*; *quum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset* (4). Ta-

---

(4) In facti specie, quam describit Plinius in *cit. Ep.* ideo Judices veluti in civili repetandarum iudicio dari non potuerint, quod *ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam* pecunia fuerit accepta. Accusatus ergo Lege Cornelia de Sicariis tenebatur, Auctore Marciano in L. 1. §. 1. *Ad Leg. Cornel. de sicar.*: *Quive Magistratus, iudexve quaestionis sub capitalem causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret.*

citus I Annal. *Quanto incautius efferbuerat, poenitentia patiens tulit absolvi reum criminibus maiestatis; de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.* Agitur etiam civili iudicio, seu actione, cum ab herede defuncti quadruplum petimus; neque enim aequum, ut durior poena, quam accusatione instituta persequimur, in heredem transeat, *L.* 2. *D. h. tit.*, *L. sancimus* 22. *C. de poen.*, *L. crimen* 26. *D. eod* Sunt qui existimant, etiam tum duriore poena cessante solam pecuniariam infligi, cum reus in causa civili, non criminali pecuniam accepisse dicitur, quo magis, aut quo minus officium faceret. Verum eorum sententiam perspicue refellit *L.* 38. §. *iudices D. de poen.*, quae iudices quoque pedaneos, qui de civilibus dumtaxat causis cognoscunt, vel in exilium mitti, vel ad tempus relegari, aut curia submoveri testatur.

Glos et Salic in l. 5. C. h. tit. Farin. d. q. 111. n. 166.

5 Porro, de quadruplo quaeritur, cui id cedat; utrum actori? an fisco? Sunt qui actori tribuunt: sunt qui fisco; sunt qui distinguunt, utrum solius accipientis, an et dantis sit turpitudo; ut posteriore casu, fiscus quadruplum occupet, priore, dividatur inter utrumque. Verum, quidquid alii senserint, non dubito, quin quadruplum illud actori, seu spoliato cesserit olim; hodie vero dividendum sit inter actorem, et fiscum. Id enim locus ille Asconii in 2. *Verr.* aliquoties iam laudatus evincit: *Duae res*, inquit, *consequebantur damnationem; altera redditio pecuniae iis ad quos pertinebat: in quo vel simpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur: altera exilium.* Idem evincit *L.* 1, *C. h. tit*, *Ad provinciam*, inquit, *quam nudaverit, ire praecipimus, ut quod provincialibus nostris rapuerit, aut sustulerit, in quadruplum exsolvat invitus.* Sequuta postea recentior constitutio Arcadii et Honorii, qua quadruplum inter fiscum et actorem dividi iusserunt, *L.* 3. *C. de asses.*

Glos. in l. 1. C. h. tit. Chassan. d. 407. vers. non. Farin. qu. 111. n. 61. et. seqq.

6 Dices, absurdum erit eo casu divisionem fieri, quo utriusque est turpitudo, dantis et accipientis; cur enim sentiat eo casu actor aliquod turpitudinis suae lucrum? Respondeo, frustra hoc absurdum timeri, cum evenire non possit. Actio enim spoliato datur; ei ve-

ro, qui spoliatus non est sed ultro iudicem corrupit,
adeo non datur actio, ut ipse quoque in Legem Iuliam
repetundarum incidat, *L. ult. C. h. tit.* De eadem qua-
9 drupli poena quaeritur, an sit sublata per *Auth. novo
iure, C. de poen. iud. qui mal. iud.*, ubi reus in cau-
sa civili dati triplum, promissi duplum iubetur resti-
tuere; in criminali omnia poena amittit? Verius est
eam *Auth.* tantum in iudice per sordes et turpitudi-
nem male iudicante locum habere; in reliquis caus-
sis poenam quadrupli durare (5). Quinimo cum ex
novissima constitutione bona rei non publicentur,
nisi in causa laesae maiestatis, non male dixeris, re-
deundum esse ad poenam quadrupli, si in causa
criminali iudex acceptis pecuniis male pronuntiaverit.
Illud obiter ex *ead Auth* colligitur, incidere in poe-
nam non solum eum, qui rem, vel pecuniam abstu-
lerit, sed et qui promissionem, vel pactionem. Sordide
enim gerit, qui officium, quod gratis impertiendum
erat, turpi pactione vendit.

Menoch. 2. arb. 342. n. 24. 15. Farin. d. q 111. n. 69.

Postremo notandum, regulariter hanc accusatio-
nem non nisi deposita administratione institui, excepto
uno casu; nempe, cum in iudiciis, aut litibus sordi-
de se gerunt Praesides, *L. 4. C. h. tit.* (6). Concur-
rere autem accusationem Legis Corneliae de sicariis,
si ob hominem damnandum, necandumve pecunia ac-
cepta sit, *L. 1., L. 3. §. 4. D. ad L. Corn. de sicar.*:
accusationem falsi ob eandem caussam, *L. 1., D. ad
L. Corn. de fals.*: concussionis, *L. 1. et 2. D. de. con-*

Dec. 8. rer. crim 35. n. 11.

Menoch. d. cas. 342. n. 18. Farin. d. qu. n. 162.

(5) Scilicet aliae poenae sive Praetoris edicto, sive Constitutionibus Principum, sancitae sunt in eum qui *dolo* iniuste iudicasset *Dolo* autem iudicare videtur, qui per gratiam, aut per inimicitias aut per sordes, in fraudem Legis sententiam tulerit. Vid. L. 15. §. 1. D. *de iudic.* et L. 2. C. *de poen. Jud. qui male iudic.*

(6) Malo cum cl. Jacob. Gothofr. *cit.* Legem ita accipere, ut inibi Theodosius M. singulariter constituerit, ut quilibet Magistratus, durante administratione, Repetundarum accusari possit, quia hoc crimen ipsum administrationem inficit, et ratione, ac occasione officii delinquitur, et provincialium interest, ne ei ulterius grassandi in facultates provincialium facultas detur exemplo suspecti Tutoris, quod etiam Glossographus animadvertit ad ipsam Leg. Vid. Gothofr. *in Comment. ad Cod. Theod.* sub L. 6. h. t.

cuss. Vis, *L. 7. D. ad L Jul. de vi publ. L.* 6 *D. ad L. Jul. de vi priv.*, concurrere etiam actionem in factum ex Edicto de calumniatoribus, *L.* 1. §, 1. *D: de calm.*: condictionem ob turpem caussam, si modo solius accipieutis sit turpitudo *L.* 1. *et seqq D. de cond. ob turp. caus.*

CAPUT III.

De Usu.

1. *Quis usus huius tit. apud Foederatos? Et qui prohibentur vectigalia conducere?*
2. *Qui pensionem annuam ab exteris principibus accipere non possint?*
3. *Quid si non pensionem, sed munera acceperint? Et de muneribus legatis datis.*
4. *De Senatoribus munera accipientibus.*
5. *De iudice, qui nulla inquisitione habita cum reo caedis transegit.*

Repetundarum reus, res in Belgio foedarato adeo rara et insolens est, pene ut antiquata haec accusatio videri possit. Verum quod de adulterii crimine in Gallia impunito Brissonius retulit, id idem de repetundarum crimine in Belgio dicere possis; nempe huic crimini coercendo non tam iudicium et poenam, quam accusatorem deesse. Ipsa siquidem statuta, et leges municipales crimen hoc non omnino intactum reliquerunt. Ecce enim, ut olim Praesides provinciarum in provinciis emere, conducere praedia, foenus exercere prohibebantur, *L. un. C. de contr. iud.*, *L. milites* 31. *C. de locat.*, *L. principalibus* 33. *D. de reb. cred.*, *iunct. L.* 3. *C. Si cert. pet.*; ita statutum huius civitat. vetat Praetorem, Consules, Scabinos, Quaestores vectigalia civitatis, vel alterius generis bona conducere, *Rubr.* 1. *art.* 6. Nec interest, per se id faciant, an per alios; sicut nec olim intererat, *d. L. un.*, *L. non licet* 46. *D. de contr. empt.*, *L. aufertur* 46. §. *quod a praeside D. de iur. fisc. L.* 2. §. 1. *D. de adm. rer, ad civ. pert.* Poena est aureorum centum, et animadversio arbitraria. Ratio autem prohibitionis haud

dubie eadem, quae olim; nempe si conducere liceret, in fraudem fisci vilissimo conducerent, atque insuper conductis vectigalibus, vel praediis civitatis graves aliis forent.

Non longe etiam a crimine repetundarum recedit,
2 quod cautum est *art.* 9. *d. rubr.*, ne Praetor, Consules, Scabini, Senatores, Quaestores, Silentiarii civitatis aliis Principibus operas suas addicant, neve pensionem annuam ab eis percipiant; ne lucri dulcedine inescati, civitatis commoda suae, atque alienae postponerent cupiditati. Sanctio profecto ut utilissima, ita antiquissima. Ut enim Polybius scribit, Achaeorum olim legibus cautum fuit, non solum ne quis magistratus, sed nec privatus dona a Rege quacunque tandem ex causa caperet. Quum enim Regum et liberarum civitatum res inter se natura sua pugnent, existimabant non posse aliter fieri, quin in publico gentis consilio, qui huiusmodi donis capti sunt, aut Regum commoda civitatis saluti anteferrent, aut si aliter facerent, ingratitudinis notam et opprobium subiret. Haec causa Venetos quoque, libertatis suae studiosissimos movit, ut eandem sanctionem in civitate di-
3 ligenter custodirent. Quare licet praesens §. 1. de pensionibus annuis loquatur non tamen absurdum foret ad munera eundem extendere; utique si modum excedant: tum enim in fraudem statuti pro pensione videntur cedere. Ac licet legati hodie impune accipiant munera nec teneantur ea illis, a quibus legati sunt, restituere, secundum Costalium in *L.* 46. §. *procurator D. de procur.*, tamen si modum excedant, restituenda videntur, ad eluendam praevaricationis suspicionem.

Polyb. frag. 41.

4 Sed in primis ad Legem Juliam respicere videtur *art.* 11. *rubr.* 1. *instruct. cur. provin*, ubi Amplissimi viri Senatores huius provinciae, vetantur ulla, quantulacunque sint, accipere munera a litigatoribus, eorumve procuratoribus. Poena, si contra fecerint, est ordine motio, et coercitio arbitraria; quam sustinent, non solum si ipsi quid acceperint, sed et si uxores, liberi, familia. Nec solum si pendente lite,

sed etsi ante litem, eius tamen contemplatione, aut post litem finitam acceperint. Quo ipso confirmatur nostra sententia, quam contra Bartolum supra *cap.* I. 5
defendimus. Videtur etiam non longe ab hoc criminis titulo recedere, quod Constitutio Carolina de Remissionibus, promulgata Anno 1544. sancit, ut si iudex cum reo caedis transegerit, nulla facta inquisitione quam *informationem* vocant, munere suo, et officio privetur. Quam poenam antiquatam ne dixeris, cum constitutionem istam Carolinam nominatim probent Ordines illustres legibus curiae provincialis *Tit. de proces. crim. art.* 22.

Ordon. van remis art. 4.

TIT. IX.

DE

LEGE JULIA DE ANNONA.

CAPUT. I.

De Crimine.

1. *Quomodo annona fraudetur?* | 2 *Qui Dardanarii, et unde dicti?*

Annonae verbum, alias salaria significat eorum, qui in administratione publica positi sunt, ut *Tit. C. de ann. et capit. admin.*, alias eas species quibus alimur; veluti frumentum, vinum, oleum, panis, caro, sal, laridum, et similia; qua significatione *praesent. titul.* capitur (1); Crimen autem frandatae annonae contrahunt, qui contra annonam faciunt, societatemve contrahunt, quo ea carior fieret: Ut qui navem, nautamve retinent, aut dolo malo faciunt, quo magis detineatur. Qui species coemptas supprimunt, flagellant, ex raritate adfectantes caritatem. Qui fructus praediorum suorum aequis pretiis vendere nolunt, dum minus uberes proventus expectant, *L.* 2. *D. h. tit.*, *L. annonam* 6. *de Extr. crim.* Qui stateris, vel mensuris adulterinis utuntur, tametsi in Legem Corneliam de falsis incidunt, quatenus tamen annonam onerant, etiam in hanc Legem incidere videntur, *d. L.* 6. §. *onerant.* Item Praefectus urbi Praefectus annonae, ad quorum officium pertinet annonam

(1) *Annonae* vox derivat ab anno, et significat quidquid provisum est, atque inservit annuae alimoniae. Dicebantur etiam annonae salaria annua eorum qui munere aliquo publico fungerentur. Eae olim in speciebus, oleo, frumento, vino praebebantur; vetitumque erat principalibus constitutionibus, ne pro illis aurum exigeretur. Vid. *Tit. in Cod. de annon. et tribut.*

curare si frauduleuter versati fuerint, in eandem Legem incidunt, *arg. L.* 1. §.*cura carnis D. de off. praes. urb.* officiales quoque eorum, qui panes civiles, quos Principes tenuioribus gratis praebebant, distribuere solebant. De qua distributione videndus Pancirolus. Decuriones autem, qui species annonarias civibus suis vilius, quam annona exigit vendere nolunt, in Legem non incidunt, *L. ult. D. h. tit.* (2). Ex iure municipali eos quoque huic Legi subiicere possis, qui fructus stantes, seu messem immaturam avertunt; id enim iure civili non prohibitum, ut ex Plinio adparet (3), mores tamen nonnullorum prohibuerunt, quoniam res tendit ad annonae flagellationem. Quamquam de poena graviore non loquuntur, sed vel concontractum infirmasse, vel commissi iure contenti sunt.

Vid. Pancir. in not imp. occid. cap. 5.

Plin. 8 epist. 2. Vid. Fris. lib. 1. tit. 8.

Porro, qui annonam fraudant, fructus suos, vel annonam coemptam supprimendo, etiam Dardanarii appellantur, a Dardano quodam, ut Guil. Gentius suspicatur. Nec tamen omnis Dardanarius etiam annonae fraudator; puippe Dardanarii latius dicuntur, non solum qui annonam, sed et qui quascunque merces coemptas supprimunt; idemque pantapolae appellantur (4), *Novel. Valentin. de pantapol.* Adfines

Neostad. decis. super. cur. Hol. 61.

---

(2) Verum in *pr. cit. L. ult.* h. t. adest rescriptum Impp. Antonini et Veri, quo declaratur *minime aequum esse, decurioaes civibus suis frumentum vilius, quam annona exigit, vendere.*

(3) Juvat porro scire quomodo se gesserit Plinius in ea vindemiarum venditione, quam se fecisse narrat in *cit. Epist.* = *Vendideram vindemias certatim negotiatoribus ementibus. Invitabat pretium et quod tunc, et quod fore videbatur. Spes fefellit: erat expeditum omnibus remittere aequaliter, sed non satis aequum. Mihi autem egregium* (egregia equidem sententia) *in primis videtur, ut foris, ita domi ut in magnis, ita in parvis, ut in alienis, ita in suis agitare iustitiam. Itaque omnibus quidem partem octavam pretii quo quis emerat, concessi; deinde iis, qui amplissimas summas emptionibus occupaverant, separatim consului: Nam et me magis iuverant, et maius ipsi damnum fecerant. Igitur iis, qui pluris, quam decem millibus emerant, ad illam communem, et quasi publicam octavam, addidi decimam eius summae, quae decem millia excesserat.*

(4) Dicuntur etiam *Seplasarii, Pantometaboli, Sitocapeli.* Vid. Cuiac. *Observ. lib.* 10, *cap.* 16., et Strik. *Dardanar. cap.* 1.

eis sunt, qui monopolium exercent, de quibus egimus *Lib. praeced. Tit. de reliq. extr. crim. cap. v.*

CAPUT II.

De Poena.

1. *Quae poena annonae fraudatae?*
2. *Quando poena capitis infligi possit?*
3. *Singularia huius accusationis?*
4. *Quid moribus de annona receptum.*

1 Poena fraudatae annonae, ut Ulpianus ait in *L.* 2. *D.*
h. tit., est aureorum viginti; oppido levis, si ad im-
probitatem respicias: Verum recte ex *L* 6. *D. de Extr.*
crim. colligemus, praeter aureorum xx. poenam, eo
amplius reos extra ordinem puniri posse pro qualitate
2 admissi, vel relegatione, vel opere publico (1). Quin
etiam ultimo supplicio, si diu, et ingenti cum civi-
tatis pernicie annona flagellata sit, ut expressum
Const. crim. Caroli V. art. 113. Concurrit igitur cum
iudicio publico accusatio extraoridinaria, *d. L.* 6. ac-
cusatio ex Lege Cornelia de falsis, *d. L.* 6., *et L. pen.*
§. 1. *D. ad Leg. Corn. de fals.* (2).
3 Singularia huius accusationis sunt quod et mulie-
res, et milites, et famosi, et servi dominos suos de-
ferentes audiuntur, *L.* 1., *L.* 3. §. *ult. D. h. t*, *L. mu-*
lierem 13. *D. de accus.* Propter publicam enim utili-
tatem strictum ius insuper habemus, *L. sunt personae*
43. *D. de relig. et sumt. fun.* Adeo autem annona ad
publicam curam et utilitatem pertinet, ut nec appel-
lare liceat, ne frumentum in usum militum compa-

(1) Scilicet hac fraude convicti viginti aureis damnantur; aut si negotiatores sint negotiatione interdum prohibentur: aliquando relegantur, et si humiliores fuerint, ad opus publicum dantur; poenaque pro gravitate delicti variatur.

(2) Vid. *Not. ad tit. de fals. cap. 1. num. 16. in fin.*

ratum, in annonae subsidia contrahatur, *L. ult. D. de appel. recip.* (3).

4 Quod ad mores attinet, sunt quidem nonnullorum legibus graves, et capitales poenae constitutae in eos, qui frumenta exportant, sed negligenter eas observari fatentur. Nam et vectigali soluto facile exportandi potestas indulgetur, et ut maxime sine venia exportatio facta sit, decidere tamen cum reo fiscus solet. Sed haec statuta Italorum fere sunt, apud quos saepe laboratur frumenti penuria: Foederatae provinciae quae horreum quasi publicum sunt magnae partis Europae, exportationem non vetant, nisi temporis causa, cum praeter spem omnem sterilitas et penuria maior ingruit. Coemptionem tamen messis immaturae, vulgo *voorkoop*, vetant ferme sub poena commissi; quoniam res ad monopolium spectat *Fris. lib.* 1. *Tit.* 8. *Neostad decis. super cur.* 61. *in fin.* Vetant etiam severis Edictis annonam exportari ad hostes de quibus edictis loquuti sumus supra *Tit. ad L. Jul. maiest.*

Clar. §. fin. q. 82. n. 33. Mechl. 2. §. 28.

---

(3) Huc proprie spectat quod sapienter animadvertit Cassiodorus *lib.* 4. *Epist.* 5. = *Fames*, inquit, *totum solet contemnere ut suam necessitatem possit expellere; necessitas moderamen non diligit, neque ieiuni populi leges possunt observare.*

TIT. X.

LEGE JULIA PECULATUS.

ET DE SACRILEGIIS, ET RESIDUIS.

CAPUT I.

De Peculatu.

1. *Peculatus quid sit?*
2. *Species huius criminis quae?*
3. *An privatis licuerit habere metalli fodinas?*
4. *Praeda quid? quid manubiae?*
5. *An peculatus committitur in pecuniis civitatis?*
6. *Quando committatur in pecunia privata?*
7. *An committatur ab iis, quorum periculo pecuniae publicae fuerunt?*

Peculatus, auctore Festo, a pecore dictus est; quia
1 a pecore in quo veterum opes consistebant, initium
fraudis esse coepit. Definitur ab eodem *Furtum publicum*. Explicatius a Labeone in *L.* 9. §. 2. *D. h. tit.* quem Justinianus sequitur in §. 9. *Inst. de publ. iud.*, *Furtum pecuniae publicae, aut sacrae, non ab eo factum, cuius periculo fuit*. Quantum igitur adparet, sacrilegium speciem faciunt peculatus (1). Nos docendi gratia singula crimina singulis denotabimus appellationibus, tractabimusque primum de peculatu, dein de sacrilegio, postremum de residuis. Est enim necesse differre crimina a se invicem, quae poenae diversitate in vindicando sciunguntur. Peculatum igitur dicemus furtum esse pecuniae publicae.

---

(1) Tria crimina, *peculatus*, *de sacrilegiis et de residuis*, utpote affinia haec lex Julia complexa est; et quidem lex unica, ut patet ex Rubrica tituli *ad legem Juliam* in numero singulari. Utrum a C. Julio Caesare, an demum ab Augusto lata, incertum. Caesari Gravina eam tribuit. *De Legib. et SCtis. Cap.* 98. Fuit et ante hanc legem alia lex de *peculatu* cuius auctor ignoratur: imo et ex illa perpetua quaestio; hanc siquidem Servio Sulpitio egregie cordato JCto in Praetura obtigisse discimus ex Cicerone *pro Muren.* n. 20.

Crimen apud Graecos quidem frequens; apud veteres Polyb. 6. histor.
vero Romanos, ut Polybius scribit, rarum. Quippe illi, si vel unicum talentum crederetur, decem rescriptoribus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem vix servabant; hi quamlibet magnam pecuniae vim in magistratu, atque legationibus tractantes, solius tamen iurisiurandi religione, atque reverentia tacti abstinebant. Crescente postea perfidia, ut aliis quaestionibus, ita huic quoque exercendae peculiaris Praetor constitutus est, non Lege Julia, sed ante Legem Juliam, ut Sigonius observat.

Incidit in hoc crimen, non solum qui aufert pecu- 2
niam publicam, sed et qui facit ut quis auferat, quique furanti sinum praebet; *L.* 1. *D. h. tit.*, *L. un. C. eod.* Qui in aurum, argentum, aes publicum quid indit, immiscet, quod id deterius fiat, *d. L.* 1. Qui cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant monetam forma publica; vel signatam furantur, *L. sacrilegii* 6. §. 1. *D. h. tit. Extrinsecus*, id est, sibi, non extra publicam officinam; nam si privatim id faciant, Cornelia nummaria tenentur. *L.* 2. *C. de fals. mon.* Qui ex metallis Caesarianis aurum argentumve furatos fuerit, *ead. L.* 6. §. *ult. Caesarianis* dicit, ut intelligamus, si quis ex metallis privatis quid furatus fuerit, furem eum non peculatorem esse. Licuit enim et privatis metalla atque metallifodi- 3
nas habere; licuit etiam investigare venas metallicas, dummodo fisco penderetur octava, *L.* 3. *ult. D. de reb. eor. qui sub tut. L. item si fundi* 9. §. *sed. si lapidicinas D. be usufr.*, *L.* 7, §, *sed si cretifodinae*, *D. Sol. matr*, *L. inter publicae* 17. §. 1. *D. de V. S. L.* 1. *C. de metal.* Ferrum tamen excipiendum videtur, quod privatis habere non licuit, *L. ult.* §. *Magnus D. de public.*, nisi forte per ferrum ibi figurata loquutione intelligenda arma ferrea. Qui praedam ab hostibus captam subripuit. *L. pen. D. h. tit.* Praedam intelligo non solum eam pecuniam, quae Quaestoribus acnu- 4
merata in aerarium inferebatur; sed et quae more militiae Romanae inter milites dividebatur: de qua non avertenda, vel occulenda etiam cuncti in expe-

ditionem prodituri iurabant; ut Polybius scribit, *Lib.* x. Nec corpora duntaxat, sed et pecuniam intelligo, licet praeda proprie dicantur corpora ipsa rerum, quae capta sunt; manubiae vero, pecunia a Quaestore ex venditore praedae redacta, ut Gellius *Lib. XIII. cap. XXIII.* Praeterea incidit in hoc crimen; qui in tabulis publicis minorem pecuniam, quam quid venierit, aut locatum sit, scripserit, aliudve quid simile commiserit, *L.* 10. *pr. D. h. tit.* Qui tabulam aeream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutaverit, deleverit, induxerit, *L.* 8. *D. eod. Aeream* dicit quoniam forma agrorum militibus adsignatorum, in aere incidebatur. Qui iniussu eius, qui ei rei praeerit, tabularum inspiciendarum describendarumve potestatem fecerit, *L.* 9, §. *Senatus D. h. tit.* Qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam dedit, vel accepit, *L.* 1. *et* 2. *C. d. his qui ex publ. ration.* Porro publica

Cuiac. 10. obs. 2.

5 pecunia proprie populi Romani est; res civitatis abusive publicae vocantur, *L. bona* 15. *D. de V. S.* Idcirco Papinianus proprietatem verborum sequutus in *L.* 81. *D. de furt.* respondit, *Ob pecuniam civitati subtractam actione furti, non peculatus agi*. Contra Imperatores Traianus et Hadrianus utilitatem magis, quam verborum proprietatem sequuti, accusationem peculatus ad pecunias civitatum produxerunt, *L.* 4. §. *ult. D. h. tit.* Quorum constitutionem sequimur, deserto Papiniano, non enim hic solum, sed et aliis multis casibus aliter JCti respondent, aliter Caesares rescribunt. Constat autem responsis prudentum Caesarum constitutiones potiores esse, *L. un.* §. 1. *D. Si pend. appel. mors interv.*, *L.* 6. §. *ult. D. L. seq. D. de rer. divis.*, *L.* 7. §. *restitutum D. de minor.*, *L. falsa* 33. *D. de cond. et demonstr.*, *L.* 4. §. *contra D. de dol mal.*, *et met. except.* §. *si quis in aliena tabula Inst. de rer. divis.*, §. 1. *Inst. de codicil.* (2).

Alciat. 1. disiunct. 3. Dec. 8. cap. 28. n. 11. Duar. 2. disp. ann. 26.

---

(2) Verum peculatus definitio, quam in *cit.* L. 81. tradit Papinianus desumpta est ex *lib. I. Responsor.*, in quibus solebant JCti

6 Hoc amplius interdum privata pecunia crimen peculatus facit. Nam si quis, quod fisco debetur, simulans se fisci creditorem acceperit, peculator est; tametsi pecunia non fisci, sed privati fuerit; quippe dominio in fiscum per numerationem nondum translato, *L. sacrilegiis* 9. §. *eodem capite D h. tit.* Secus iudicatur, si ab eo exegero, qui mihi, et fisco debebat; praeveniendo enim non peculor, tametsi fisco iure privilegii pecunia exacta sit restituenda, *L. peculatus* 12. *D. h. tit.*; *L. C. de privil. fisc.*, *L. deferre* 18. §. *ult. D. de iur. fisc.*

7 Postremo notandum, interdum, etsi pecunia publica interversa fuerit, peculatum tamen non admitti; nempe si illi interverterint, ad quorum periculum pecuniae pertinebant; veluti aeditui, et qui traiiciendam pecuniam acceperunt, *L.* 9. §. *Labeo et* §. *is autem D. h. tit.* Eo enim ipso, quo periculum pecuniae suscipiunt, de accusatione peculatus quasi cum eis deciditur. Fuisse autem in more hoc positum Romanis, ut pecunias ex hostibus captas periculo conductorum transvehendas locarent, vel locus ille Vellei de L. Mummio arguit, cuius ruditas non in eo arguitur, quod praedixerit conducentibus, suo ipsorum periculo statuas Corinthi captas portandas in Italiam; sed quod praedixerit, si tabulas et statuas maximorum artificum manibus perfectas perdidissent, novas red-

Vellei. Histor. 1.

receptum ius tradere; non ergo verosimile videtur Papinianum inibi contra constitutiones Impp. Traiani et Hadriani ex veteri iure voluisse respondere. Binkersoekius est ipsam *leg.* 81. ita esse accipiendam, ac si JCtus dixisset ob pecuniam civitati subtractam non solum actione furti, sed etiam crimine peculatus teneri. Sunt enim in iure huius loquutionis exempla, ut nimirum *To non* pro *non tantum* adhibeatur. Vid. Brisson. *de* V. S. Binkers. *lib.* 4. *obs. cap.* 3. Ipse Alciatus in *lib.* 1. *dispunct. cap.* 3. testatur antiquum exemplar se vidisse ubi Papiniaini locus sic erat descriptus = *Ob pecuniam Civitati subtractam actione furti, nec non crimine peculatos tenetur.* Haec autem si non arrideant, illud unice dicendum superest haud novum esse ut antiqui iuris vestigia serventur, atque proponantur; etiamsi quaedam mutatio contigerit. Simile exemplum extat in L. 1. D. *de suppell. legat.* conferenda cum L. 7. §. 1. *eod. tit.*

dituros. Ad aedituos vero pertinuisse periculum pecuniarum depositarum, nescio an alibi legatur. Sed hic duplex occurrit dubitandi ratio: prior, quod arcarii; et qui aerario praesunt, peculatum committant, si vel mutuo dederint pecuniam fidei suae commissam, *d. L.* 1. *et* 2. *C. de his qui ex publ. ration.*, quanto magis si interverterint, cum etiam capite eo casu plectantur ex *L. un. C.* de *crim. pecul.* Posterior, quod absurdum sit extra Legis poenam eos esse, quorum fidei et periculo pecuniae publicae commissae sunt, quive eas administrant, cum his maior peccandi, quam ceteris facultas sit. Eo autem gravius animadvertenda delicta, quo maior peccantibus delinquendi facultas, atque copia patet. Quantum ad has obiectiones attinet videndum, ne male confundantur exactores, arcarii, aerario praefecti, iudices denique, et administratores pecuniarum publicarum, cum iis, quorum eae sunt periculo. Illi administrant quidem, cogunt, curant, non tamen suo periculo; ideoque si quid interceperint, peculatus rei fiunt: nam et si privatam pecuniam administrantes aliquid interciperent, furti tenerentur, *L. tutor* 33. *de furt.* Hi autem quorum periculo pecuniae sunt, si quid amoverint, peculatus quidem rei non fiunt; fiunt tamen secundum interpretes nonnullos rei residuorum. Itaque nec a poena omnino immunes sunt, nec tamen tamquam peculatores puniuntur, propter periculum, quod in se susceperunt, Quae interpretatio an vera sit, equidem dubito; videtur enim omnino imposito periculo de crimine cum eis decidi ita ut eam pecuniam, si interversa fuerit, tamquam privati debitores debeant reipublicae, non tamquam rei criminis (3).

Duar. ad h. tit. cap. 4.

Berlich. p. 5. concl. 57. n. 13.

---

(3) Quaestionem, quam sub hoc *num.* Auctor pertractat, satis superque definitam reperio in *cit.* L. 9. §. 2. D. h. t. *Labeo peculatum definit pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit et ideo Aedituum in his, quae ei tradita sunt, peculatum non admittere*. Idem statutum reperio in Codice criminali, quem Gallicus Senatus in recuperatae libertatis primordiis confecerat. Ubi enim agitur de furto rei publicae ille excipitur,

CAPUT II.

De Poena.

1. *Quae poena peculatus?*
2. *Rectene L. pen. C. h. t. infligat poenam capitis?*
3. *De accusatione, et actione in quadruplum.*
4. *De Probatione, et an argumentis locus sit?*

Poena Legis Juliae aquae et ignis interdictio fuit. 1
Hodie qui in administratione positi peculatum commiserunt, quive his ministerium praebuerunt, aut pecunias ab eis subtractas scienter susceperunt, capite puniuntur, *L. un. C. h. tit.*, §. *item lex Julia peculatus Inst. de publ. iud.* non enim dissimile crimen est rapere, et rapta scienter servare, *L. pen. C. ad L. Jul. de vi*, *L. 1. et 2. C. Th. h. tit.* (1). Coler. de. 153.

Et licet poena haec tanquam durior incurrerit censuram Leonis, *Nov.* 105. nequaquam tamen improbanda est. 2 Defenditur enim rigor utilitate publica; quae tanta est, ut nisi peculatores severissimis poenis coerceantur, nunquam defuturae sint hirudines, quae corpus reip sanguine et nervis destitutum relicturae sint. Intellexit id Alex. Severus, qui peculatores ita execratus est, ut quosdam in crucem egerit; quotiesque talis aliquis occurreret, paratos habuerit digitos ad exculpendum oculos. Platoni quoque furtum rei publicae, seu magnae seu parvae, capitale visum, si modo a cive admissum foret. Plat. 11. de legib. At nostrae leges reliquos peculatores, qui non in administratio-

---

cuius periculo est ipsa res. = *Toute personne, outre que le depositaire comptale, qui sera convaincue d'avoir volé etc. Cod. crimin. liv. II. Par. II. Tit.* 1. §. 6.

(1) Eadem fuit Phocilidis sententia =

Utrique fures sunt, et qui recipit, et qui furatur

Plato quoque XII. *de Legib.* idem statuit: *Si quis rem furto sublatam volens sciens receperit, eandem culpam quam ille ipse, qui furatus est, subito.*

ne publica positi pecunias astulerunt, vel in insulam deportari, vel in metallum damnari iubent, *L.* 3. *L.* 6. §. *ult. D. h. tit.*, *d.* §. *item lex Julia*, *d. L.* 2. *C. de his qui ex ration* (2).

3 Finitur accusatio quinquennio, L. 7. *D. h. tit.* Concurrit cum ea actio in quadruplum pecuniarum ablatarum, quae adversus heredes quoque intra annum a morte defuncti datur. *L.* 6. *in fin.*, *L. pen.*, *et ult. D. h. tit.*, *L.* 1. *C. Th. eod.*, *L.* 2. *D. de L. Jul. repet.* Probatur crimen tabulis maxime, et testibus, ut Cicero innuit III. *Verr.*, *Quis nos*, inquit, *magnopere attendit unquam, in hoc quidem genere causarum,*
4 *ubi aliquid ereptum, aut ablatum a quopiam dicitur? nonne aut in tabulis, aut in testibus omnis expectatio iudicum est*? Nec tamen nullus argumentis et praesumtionibus locus est, sed ad fidem faciendam conferunt et indicia, veluti, quod repente ditatus sit, qui pecunias publicas admnistrabat, nec causam quaestus aliam reddere possit. Cuiusmodi argumentum interpretes probant; et contra Ciceronem usus est Sallustius; *Redde rationem*, inquit, *quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus adcreverit, qua ex pecunia domum paraveris, Tusculanum et Pompeianum infinito sumtu aedificaveris; aut si retices, cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex Sanguine et visceribus civium paravaeris*? Hactenus Sallustius.

Mascard. concl. 1130. n. 3. et seqq. Peregr. de iur. fisc. lib. 6. tit. 3. n. 6 et seqq. Berlich. 5 concl. 57. n. 74.

(2) Fateor et ipse severiori poena peculatus crimen esse coërcendum, si illud in administratione positi perpetrarunt. Adest enim in hac facti specie publicae fidei abusus, quo maior sceleris gravitas haud dubie deprehenditur. Verum in ea esse nequeo sententia, ut in capitali supplicio pro eodem crimine statuendo inter ipsum crimen et poenam servata proportio dicatur. Ad Platonis doctrinam furtum parvae, seu magnae rei eadem lance expendentis quod attinet, animadverto et ipsum cl. Filangeri eandem prorsus sententiam probasse, uti videre est in *cit op. lib.* 3. *Par. IV. Cap.* 54. Attamen inter furtum, uti dicitur, *magnum*, et *parvum* pro modo poenae distingui oportere, cum ex maiori, minorive rei subreptae pretio exstrinseca huius delicti gravitas quam maxime pendeat, ostendisse me puto in *meis observation. ad Cod. Leopold. II. pro Hetruria sub Artic.* 75.

CAPUT III.

De Sacrilegio.

1. *Quid sit sacrilegium?*
2. *An sacrilegus rem profanam e loco sacro auferens?*
3. *An auferens sacram e loco profano?*
4. *Quid sit legis divinae sanctitatem violare?*
5. *Blasphemi, et haeretici an incidant in hanc Legem?*
6. *Qui praeterea hac Lege teneantur?*

Sacrilegium est furtum rei sacrae e loco sacro, vel religiosae e loco religioso. Ita definimus sequuti doctissimum interpretum Jac. Cuiacium. Veteres enim JCti describunt magis, quam definiunt in *L.* 4. *pr. et* §. 1. *L.* 11. §. 1. *D. h. tit.* Videamus an recte, poterat enim opponi, etiam sacrilegium esse, si quis res privatas in aede sacra depositas abstulerit. Ita enim Saturninus in *L. aut facta* 16. §. *locus D. de poen.*, *Locus facit, ut idem vel furtum, vel sacrilegium sit; et capite luendum, vel minore supplicio.* Et Cicero II. *de Legib.*, *Sacrum sacrave commendatum qui clepserit, rapseritve, parricida esto.* Pontfiex in *c. quisquis* 17. *q.* 4., *Sacrilegium committitur auferendo sacrum de sacro, vel non sacrum de sacro, vel sacrum de non sacro.* Et sane qui potest id fieri, ut sacrilegium non faciat, qui rem depositam in aede sacra aufert, cum sit in fide et tutela numinis, cui aedes est consecrata? Plato in *Aulul. ac.* 2. *scen.* 6.

Nunc hoc mihi factu est optimum, ut ted' auferam
Aulam in fidei fanum; ibi obstrudam probe.
Fides novisti me, et ego te: cave sis tibi
Ne tu me mutassis nomen si hoc concreduo.
Ibo ad te, fretus tua, Fides, fiducia. Ex mox:
Vide Fides etiam atque etiam nunc, salvam ut aulam abs te auferam.
Tuae fidei concredidi aurum: in tuo luco et fano modo est situm.

Iam si animum deliquentis spectemus, non potest aliter iudicari, nisi sacrilegium hoc esse, cum hac mente templum, ingrediatur, ut seu sacrae, seu profanae fuerint res, eas harpaget. Aestimantur autem delicta animo, et caussa delinquendi, *d. L.* 16. *caussa D. de poen.*, *L. verum est* 39. *D. de furt.* Postremo si Sopatro *in declam.* auscultamus, gravius est auferre res privatorum e loco sacro, quam res sacras. Etenim qui rem sacram e loco sacro aufert, erga Deum iniurius est: qui vero res privatorum e loco sacro aufert, et Deum violat, et homines: hos, quia res eorum aufert: illum, quia fidem eius apud deponentes suspectam reddit. His tamen argumentis non obstantibus, sequimur in definitione constitutionem Severi et Antonini, qua Cassio Festo rescripserunt, *Furti actionem, non sacrilegii esse, si res privatorum ex eade sacra subreptae sint*, *L.* 5. *D. h. tit.* Sequimur autem non idcirco quod argumenta superiora inepta, aut infirma sint, sed quod disputandi ratione potentius rescriptum sit. Disputando enim Saturnini sententia obtineri facile posset; sed frustra disputes reclamantibus Caesaribus, qui furti duntaxat actionem dederunt, non accusationem sacrilegii. Sunt quibus haec responsio displicet, extimantes etiam disputandi ratione, atque argumentorum pondere Saturnino superiores Caesares esse; aut certe Saturnini responsum restringendum ad eum, qui vi effracto fano res privatorum abstulit. Nam, inquiunt, si locus faceret sacrilegium, faceret etiam blasphemiam, si cui in loco sacro convitium dictum fuerit. At hoc nemo dixerit, quare nec illud asserendum est. Praeterea, inquiunt, si locus faceret sacrilegium, sequeretur eum, qui thesaurum tollit e loco religioso, sacrilegium facere. At non facit sacrilegium, *L.* 4. §. *non sit locus D. h. tit.* Igitur nec ille, qui rem privatam e loco sacro abstulit. Horum sententia nullo modo recipienda est, qua enim fronte responsum Saturnini ad effractorum restringemus; cum vis nullam fecerit mentionem; et reclament verba, quibus solum locum sacrilegium facere docet? Quae autem consequentia illa: Si locus facit sacrilegium; ergo facit etiam blasphe-

miam ? non enim quemadmodum res commendentur fidei numinis, ita homines in templo reperti tanquam depositi sacri habentur, quae autem ista? Thesaurum in loco religioso repertum tollens, non facit sacrilegium, *L.* 4. §. *non fit locus D. h. tit.* Igitur nec res privatorum in aede sacra depositas tollens sacrilegium committit: cum thesaurus nullius sit, et iure naturali occupanti concedatur; res autem alienae non possint sine crimine auferri (1).

Videamus nunc contra, si res sacra e loco profano fuerit ablata, an sit sacrilegium? Ex superiore definitione videbatur dicendum, non esse sacrilegium, cum definitio utrumque exigat, et ut res sacra sit, et ut e loco sacro auferatur. Verum definitio complectitur id, quod plerunque accidit, non quod raro. Raro accidit, ut res sacrae apud privatos deponantur; contra frequenter, ut privatae apud aedem sacram. Quare non obstante definitione distinguendum arbitror, utrum sciens sacram abstulerit, an ignorans: illo casu sacrilegium erit, hoc furtum, *L.* 5., *L.* 9. §. 1. *D. h. tit.* Nec tamen reclamabo, quis ex definitione sacrilegii *loci* mentionem tollendam existimaverit. Certum enim est, post constitutionem Severi et Antonini, non locum, sed rem sacrilegium facere. Illud sane extra dubitationem esse debet, sacram rem cum dicimus, publica religione dedicatam intelligi; itaque qui privata sacra, vel aediculas incustoditas tentaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur, *d. L.* 9. §. 1. *D. h. tit.* §. *sacra Inst. de rer. divis.* (2). 3

Vid. Azon. in sum C. de crim. sacrileg. Bart. d. l. 5. D. h. t. Clar. §. sacrilegium n. 1. Cuiac. 13. obs. 19.

---

(1) Saturnini sententiam egregie exponit Binkershoek. *lib.* 1. *Obs. Cap.* 8. ob locum scilicet subreptionis esse furtum, aut sacrilegium, ut qui rem sacram, furtum facturus, ex domo locove privato abstulit, in quo forte inveniebatur, fur sit dumtaxat, quia non simpliciter qui quid sacri abstulit, lege Julia tenetur; verum is demum qui dolo malo, hoc est, gnarus rem, quam subripiebat, esse sacram: quod in eo, qui ex loco non sacro abstulit, praesumi nequit, cum eo furandi animo, non legendi sacra veniatur. Igitur furti tenebitur dumtaxat.

(2) Privata sacra non sunt, quae privata auctoritate consecrantur; sed quae privatim coluntur. *Sacra privata perpetua manento.* Hanc quae inter multas fictitias leges refertur a Cicerone II. *de Le-*

4 Constitutione porro Principum obnoxios huic crimini et illos esse volunt, qui divinae legis sanctitatem, aut nesciendo confundunt, aut negligendo violant, et offendunt *L.* 1. *C. de crim. sacril.* Per legem divinam Duarenus constitutiones imperatorias intelligit; rectius Cuiacius Dei legem; nam in *Cod. Theod. d. L.* 1. est collocata sub *Tit. de episc. et cler. L.* 25., licet alioqui non inficiemur, etiam rescripta Principum sacras leges dici, et divinas iussiones *L. leges* 9. *C. de legib., pr. constit. de emend. Cod. Justin.,* L. *pen. et ult. C. si cont. ius. vel util. publ.,* quin etiam pro sacrilegis haberi, qui eas violant, et contemnunt, *L.* 3. *C. h. tit.,*

5 *L.* 5. *C. de div. rescript., L. C. ut dign. ord. serv.* Quod si sacrilegus est, qui divinas leges violat, consequens est, et sacrilegos esse blasphemos; violant enim tertium praeceptum, et *Nov.* 77. capite puniuntur. item improbiores haereticos, veluti Manichaeos, Donatistas, Apollinaristas, qui et sacrilegi vocantur, *L.* 4. §. *ult., L.* 8. §. 2. *C. de haeret.* In primis vero apostatas, qui sanctam fidem produnt, et baptisma profanant; quorum et coetus sacrilegus appellatur, *L.* 1. *et* 4. *C. de apostat.*

6 Denique incidunt in hoc crimen, qui confugientem ad SS. Ecclesiam sua auctoritate abstraxerint, *L.* 2. *C. de iis qui ad eccles.* Et qui petunt administrationem eius provinciae, ex qua origenem ducunt, *L. ult. C. h. tit., Tit. C. ut nul. patr. suae amin.* (3)

---

gib. omnino censet Hottomannus ex XII. Tabulis fuisse. Nititur tum fragmento illo de *sacris detestandis*, de quo in Tab. XI., tum praecipue ipsa Ciceronis auctoritate, qui in *orat. pro Muren.* n. 27 *inter permulta praeclare constituta a maioribus* ait: *Sacra interire illi noluerunt.* Verum recte animadvertit cl. Pothier in *Append. fragment. quae* XII. *Tabul. vulgo adscribuntur* nihil magis hoc ad XII. Tabul., quam ad Leges forsitan antiquiores; vel ad *Ritus* illos *patrum*, quos Tullius in *cit. Lib.* vult *quasi a Diis traditam religionem servari.* Sane hanc ipsam, de qua hic quaestio est, Legem a se confictam satis testatur ibidem ipse Cicero, dum eam exhibens quasi compendium eorum omnium quae circa sacra privata sacrorumque religionem statuta fuerant, aut statui possent: *De sacris*, inquit (*qui locus patet latius*), *haec sit una sententia; ut conserventur semper, et deinceps familiis prodantur*; et UT IN LEGE POSUI, *perpetua sint sacra.*

(3) Item sacrilegii instar est, dubitare, an is dignus sit, quem

CAPUT IV.

De Poena.

1. *Poenae sacrilegorum variae.* 2. *Quae iudicia cum hoc concurrant?*

Poena sacrilegii, sicut peculatus, fuit aquae et ignis interdictio. Hodie sacrilegi extra ordinem puniuntur, 1
et plerumque capite; in primis si noctu templa effregerint: qui vero interdiu modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coërceretur; aut si honestiore loco natus sit, in insulam deportatur, *L.* 4. §. *mandatis*, *L.* 6. *pr.*, *L.* 9. *pr.*, *L.* 10. §. 1., *L.* 11. §. 1. *D. h. tit.* Blasphemi capite puniuntur, *d. Nov.* 77. Similiter illi qui confugientes ad ecclesias vi extrahunt, *L.* 2. 4. 5. *C. de his qui ad eccles.* Haeretici quoque improbiores, et apostatae, quorum etiam accusatio ad exemplum criminis laesae maestatis in mortem extenditur, *L.* 4. *C. de haeret.*, *L.* 3. *et C. de apost.*

Concurrit cum hac accusatione actio in quadru- 2
plum, *arg. L. ult. D. h. tit.*: accusatio maiestatis, *d. L.* 2. *C. de his qui ad eccles.*, *L.* 1. *C. ad L. Jul. mai.* Item accusatio extraordinaria sepulcri violati, quo casu cadavera spoliata, aut res religiosae ablatae sunt, *L.* 5. *C. de sepul. viol.*; nec non actio popularis eiusdem criminis nomine parata, *L.* 3. *D. eod.*

---

elegerit Imperator. Disputare enim de principali iudicio non oportet, L. 3. C. h. t.

CAPUT V.

De Residuis.

1. *Quae sint residuae pecuniae; et quod crimen?* 2. *Quae poena?*

1 Residuorum crimen, est pecuniae publicae retentio, quae apud aliquem ex administratione resedit, in publicum non relata. Incidit ergo in hoc crimen, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuerit, neque in usum illum consumserit. Is apud quem ex locatione, emptione, aliave qua ratione pecunia resedit, si eam professus non sit, aut professus ultra annum retinuerit: nam intra annum non est cum eo residuae pecuniae actio, quia privatus eam pecuniam fisco debet, exigendam ab eo, qui hoc imperio utitur, pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo, *L.* 2. *L.* 4. §. *lege. et seqq.*, *L.* 9. §. *pen. et ult. D. h. tit.*

2 Poena pecuniaria est; damnatus enim amplius tertia parte, quam debet, fisco inferre iubetur, *d. L.* 4. §. *qua lege D. h. tit.* Cum tamen JC. Paulus in *d. L.* 9. §. *ult.* poenam hanc pecuniariam actione peti innuat, dubitare possis, annon exemplo peculatus, et sacrilegii, et actio et accusatio prodita sit (1).

---

(1) Falsum hoc perspicue videtur. Nam Paulus in *cit.* L. 9. §. *ult.* eum doceat intra annum non esse residuae pecuniae actionem adversus eum, qui penes se retinet pecuniam, quam ad aerarium professus est, sed post annum, actionis nomine accusationem intelligit: cuius significationis exempla prostant apud Brisson. de V. S. et sane in huius criminis coercitione agitur tantum de Fisco reddenda pecunia, quae ex administratione resedit, et *amplius tertia parte* quam debet. Iudicium ergo, quod competenti actione instituitur favore Fisci civile potius quam criminale est, et eadem ferme ratione considerandum, qua ipsum iudicium, quod favore privatorum suscipitur actione poenali, quae oritur ex delicto, vel quasi delicto.

CAPUT VI.

DE USU, ET JURE MUNICIPALI

AD RUBR. XXXIX. ART. VI. ET RUBR. XLV. STAT. TRAJ.

1. *Quae observanda iudici in infligenda poena?*
2. *Quid sit* Cyborien *in statuto civitatis?*
3. *An puniendus poena statuti auferens rem, quae principaliter ad cultum Dei non pertinet?*
4. *Quid si vere sacra sit, sed modici pretii?*
5. *Quid si res religiosae ablatae sint?*
6. *De poena blasphemiae ex statuto.*
7. *Durius puniendi, qui ex consuetudine blasphemant.*

Sacrilegium iure civili plerumque quidem, non tamen sempre capite punitur. Ut enim scriptum in *L.* 6. *D. h. tit.*, sacrilegii poenam debet Proconsul pro qualitate personae, proque rei conditione, et temporis, et aetatis,et sexus vel severius vel clementius statuere.Enu- 1
merat ergo quinque modos JC., quos a iudice in sta- Coler. dec.
tuenda sacrilegii poena observari vult: Personam, rem, 152.
tempus, aetatem, sexum. *Personam*, quoniam in toto fere iure gravius puniuntur humiliores, quam honestiores. *Rem*, quoniam plurimum interest, utrum res vere sacra fuerit, an profana, sed in aede sacra deposita; item, utrum magni, an modici pretii fuerit. *Tempus*, quoniam gravius puniuntur, qui noctu et vi effractis fanis aliquid abstulerunt; levius, interdiu. *Aetatem, et sexum*, quoniam mitius cum foeminis, quam cum maribus: cum pueris et decrepitis, quam cum viris viribus, et aetate improbis agitur. Ex his modis Articulus VI. *Rubr.* XXXIX., qui de sacrilegio agit, primum, quartum, et quintum haud dubie admittit, secundum excludit: de tertio dubitari potest. Ait enim: ***Soo wie Kerkleiek goet, als Kelcken, ciborien, cassen, daer in eenigh heylighdom is oftgeweest***

heeft, beclecdinge van den altaren, of andere geconsacreerde gabyten van der Kercke steelt, in der Kercken, oft op't ghewyde; is (al hadde hy anders geen diverye meer gedadn) te punieren mette galae. Id est *Quicunque res ecclesiae, veluti calices, ciboria, cistas, in quibus sancti aliqui dest, fuitve, aulaea quibus alteria sternuntur, aut alia vestimenta consecrata de templo, aut coemeterio, seu loco consecrato sustulerit, etiamsi nullum praeterea furtum fecerit, laqueo*
2 *punitor.* Verbum *cyborien*, interpretor, ciborium: *cibotion* autem Graecis capsula est, seu scriniolum, *para to ceisthai, ecei ten bosin, egon ten pro en*: quae notatio licet ridicula sit, ut doctissimus Meursius in *Glossario Graecobarbaro* adnotavit, in usum tamen nostrae linguae transiit, qua *cyborien* vocamus capsulas, quibus sacer cibus adservatur. Sed ad rem. Ex verbis articuli adparet, non solum eas res, quae proprie sacrae sunt, sed et alias nonnullas sacrilegium
3 facere. Sacras enim res ius Pontificium enumerat has; Templa, altaria, sanctorum in his conditas reliquias, vasa, vestes, et similia ad divinum cultum principaliter consecrata. At praesens articulus, etiam cistas, seu scrinia, in quibus reliquiae sanctorum aut insunt, aut fuere, aulaea, quibus altaria sternuntur, enumerat; cum tamen ad cultum divinum principaliter non pertineant, adeoque nec res vere sacrae sint; ut quidem de vasis nonnullis, de palliis, et tabulis, quibus altaria cooperiuntur, fatentur, Gomesius, et Decianus. Quapropter praesentem constitutionem strictius accipiendam iudico, ut si quis proponatur rem ecclesiae quidem, non tamen ad cultum Dei principaliter pertinentem, nec praesenti articulo nominatim comprehensam abstulisse, non illico ad laqueum, sed ad ius commune recurramus, quo poena sacrilegii varie, et pro modo admissi statuitur. Exempli gratia; Campanam aliquis, seu tintinnabulum de templo sustulit; non est res sacra, licet sit res ecclesiae; nec est praesenti constitutione nominatim comprehensa. Et quamvis apud Pontificios more admodum ridiculo, bapti-

Ciborium etiam poculum est interpr. Horat. 1. od. 7.

Zaf. par. de rer. div. n. 3. per l. 9. §. 2. eod.

Gomes. 3. resol. n. 6. n. 11. Decia. 6. cap. 51. n. 19.

zetur (1); non tamen rem sacram esse, ab ipsis Pontificiis in Gallia iudicatum Mornacium refert; neque enim ad cultum campanae principaliter pertinent, sed ad convocandos fideles. Quid igitur, qui sustulit, laqueo ne sine mora strangulandus? Durius id erit, si neque campana magni sit pretii, neque vi adhibita abstulerit: Igitur rectius dicemus, secundum ius commune, pro modo admissi castigandum. Idem iudicium esto de organis et lituis, similibusque rebus. At si res vere sacra sit, cultui divino principaliter consecrata, veluti sacer codex, sacri calces, dona Dei, dubitari potest, an praesens articulus admittat distinctionem rei, atque temporis, quam admittit ius civile, ut nimirum qui noctu et effracto templo id fecerint, omnimodo iugulentur; qui interdiu, non iugulentur, si modicum sit, quod abstulerunt, *d. L. 6. D. h. tit.* Et licet Gomesius similem Hispaniae constitutionem ita interpretetur, tanquam indistincte mortis poenam iusserit infligi; ego tamen causam non video, cur distinctionem communis iuris in interpretando hoc statuto adhibere vetemur. Sunt enim verba constitutionis incerta et indefinita; definienda ergo ex iure communi, ad quod, statutis ambigue, aut obscure loquentibus, recurrimus. Nec reclamant verba: *al adde hy anders geen dieverye meer gedaen:* ea enim non ad qualitatem rei, sed ad numerum sacrilegiorum respiciunt; ut intelligamus, sacrilegium unicum sufficere ad laquei poenam, cum furta exigantur tria, *ead. rubr. art. 3.*

Mornac. in l. 1. D. de rer. divis.

Religiosarum rerum nullam facit hic Artic. mentio- 5
nem; nisi dixeris, contineri eas sub verbis *Kerckelick goet*: ita ut postquam coemeteria ecclesiae sint facta, videantur etiam, quae ibi condita reperiuntur res ecclesiae esse. Verum, cum articulus posito generali verbo ad specierum enumerationem transeat, et enu-

(1) Benedictione campanarum quo fine fuerunt apud Catholicos institutae, quave caussa solemni ritu expediuntur, satis ostendit ipsius benedictionis formula, quam exhibet Pontificale Romanum.

meret calices, ciboria, scrinia, vestes consecratas; verbum generale ecclesiae ad res sacras restringere videtur. Quare in puniendis sacrilegis, qui res religiosas abstulerunt, ad ius commune recurrendum erit, ita ut pro modo admissi coërceantur. De qua re vide *supr. Lib.* 1. *Tit. de Sepulc. viol. cap.* 2. Per ius autem commune civile intelligimus in hoc capite, non canonicum. Cum enim Statuta nostra Caesarem, non Pontificem habeant auctorem, etiam Caesarei iuris definitiones hac parte sequi debemus, ut recte Decianus docuit.

Decia. lib. 6. cap. 58. n. 2.

6 Dicamus nunc de blasphemis; de quibus puniendis aliter cautum iure civili, aliter *Rubr.* XIV. Statutorum. Etenim ius civile blapshemos capite punit. *Nov.* 77. Statutum blapshemias numerat; primam carcere; secundam virgis; tertiam virgis, linguae perforatione, atque exilio puniens; adiiciens tamen clausulam *tot discretie vanden gerechte*: qua clausula pene totum hoc arbitrio iudicis tribuere videtur; quemadmodum et aliarum gentium moribus poena fere arbitraria est. Quare si tam horrenda fuerit blasphemia, ut omnia impietatis exempla transgressa videatur, etiam mortis poenam, non obstante statuti distinctione, infligi posse dixeris. Eaque sententia admissa satisfaciemus, si non ex asse, saltem pro parte piis eorum querelis, qui dolent capitalem poenam, quam lex divina quoque sanxerat; *Lev.* 24., pessimis moribus sublatam. Eadem clausula, *tot discretie*, admittere videtur et illam distinctionem, ut alia habeatur ratio eius, qui preposito delinquit et ex consuetudine; alia eius, qui praeter morem subito excandesces verba blasphema fudit; est enim ille hoc longe improbior. Eius autem excusatio, qui in impiam regionis consuetudinem obtendit, nullo modo audienda est; nec enim impia consuetudine legibus derogari potest.

Conf. Coler. decis 172.

Farin. qu. 20. n. 64.

Clar. §. blasphemia n. 3 Farin. d. qu. 20. n. 64.

Ait Rubrica, *de Moeder Godts, oft deu sancten, oft sanctianen* etc. Hoc ex Pontificia superstitione profectum, recte mutarunt Ill. Ordines Edicto in *Homicid.* §. 13., cum ex purioris religionis fontibus ita loquuntur: *Soo wie Godtalmachtigh ofte tegens siyn hey-*

Berlich. p. concl. 1. n. 53.

ligh woort blasphemeert etc. Blasphemia enim in sanctos proprie committi nequit, cum nec numen eis insit, nec quid mortales dicant agantve, ad ipsos referatur (2). Latius sane accepto verbo, blasphemus videri potest, qui convicia Sanctis facit: crimen tamen idem non est, execrari Deum, et execrari Sanctum. Id vel Plato intellexit, qui non minus graviter, atque eleganter ante Sanctos Deum posuit, in Minoe. *Primo cavendum est, ne quid in Deum aut verbo, aut opere aliquando peccemus; deinde ne quid adversus divinos homines. Deus quippe nimirum indignatur, quoties quispiam illius similem improbat aut probat dissimilem. Dei vero similis est vir bonus.*

Vide Coler. dec. 177. Thuan. in dedic. et lib. 3 p. 81.

De haeresi nihil adiicio, tametsi enim Pontificiorum moribus gravissimum hoc crimen est, multaque in inquirendo et vindicando singularia observantur; tamen cum libertate armis parta horribilis illa inquisitio e nostris provinciis exulet, religionemque orthodoxam docendam, non imperandam credamus, enarratio crudelis iudicii supervacua futura est (3).

---

(2) Blasphemia proprie est quidquid impie aut de Deo dicitur, ant fit adversus Deum. Contumeliae autem, atque covincia quae in Deiparam et Coelites audacter, irreligioseque proferuntur latior tantum sensu pro blasphemiis accipi possunt. Ut enim opportuna docet D. Thomas, 2. 2. *Qu.* 13. *Ait.* 1., maledicta et iniuriae. quibus improbi homines sanctos Heroes lacessunt. Deum quoque afficiunt; quemadmodum iis tributae laudes ad ipsum referuntur, cuius summo ac singulari munere ad sanctitatis fastigium, gloriamque feliciter pevenerunt.

(3 Mira equidem hisce de criminibus Leopoldi II. pro Hetruria Legislatio. Laudatus namque Imp. in *Art.* 6. horrendas blasphemias; quae nempe veram heresim continent, quasque sciens quis ea mente sapiens emiserit, ut iniuriam summo Deo et religioni palam inferet, sapienter a ceteris distinxit, quae ex inscitia, ebrietate, subito animi motu, insania profiscuntur, quasque irreligiosa verba sacrilega dieta, impiaque facta, non tamen hareses appellare licet. Posterieras blasphemias in Hetruria vindicandas constituit carcere, aliisve poenis, quae inter *emendatorias* recensantur atque adeo privatim irrogantur, priores vero damnatione ad opus publicum coercendas iussit. Cuiusmodi poena ex mente laudati Imp. eos etiam in Hetruria manet, qui sacros ritus, et solemne Dei cultum in conspectu omnium polluere audent quive Religioni in Civitate probatae contraria palam docentes publicam tranquillitatem pertuebant.

TIT. XI.

DE LEGE JULIA AMBITUS.

CAPUT I.

Quid Ambitus.

1. *Ambitus unde dictus.*
2. *Ambiendi ratio quae licita?*
3. *Leges de ambitu latae?*
4. *An haec accusatio restituta a Justin. Nov. 8.?*
5. *Quibus praeterea modis contrahatur hoc crimen?*

1 Ambitus verbum quid significet, ex etymo intelli-
gimus. *Am* pro *circum* veteres usurpabant; inde *am-*
Macrob. 1. Satur 14. *bire* pro *circumire*. Et quia praecipue eorum, qui ho-
nores petebant, in prensando partes erant, quod si-
ne circuitione fieri non poterat; ideo ambire dicti sunt.
Varr. de ling. lat. Ancipiti tamen significatione; nam qui ita, uti fas
2 erat, ambierant, his ambitus laudi; qui secus, his
criminì dabatur. Itaque eleganter Varro dixit: *Qui po-
pulum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit,
ex ambitu causam dicit*. (1) Quemadmodum autem
populus circumeundus esset, ex Libro Q. Ciceronis

---

(1) Isidorus quoque *Orig. lib.* V. C. 26 ambitus iudicium in eum esse ait, qui largitione honorem capit et ambit. Multa autem in hanc rem reperiuntur in Cic. *Orat. pro Plancio* quae tota de ambitus crimine agit.

de Consulatu dicimus, cuius summa haec est. Omnis petitionis ratio posita fuit in amicorum, et populi voluntate concilianda. Amicos intellige, non solum qui aliqua necessitudine coniuncti sunt, sed et qui aliquid in te ostendunt voluntatis. Prioris generis erant cognati, adfines, sodales, vicini, collegae, contribules, clientes, municipes. Posterioris salutatores, deductores, sectatores, suffragatores; quibus cum omnibus ita agendum erat, ut sentirent studia sua gratissima nobis esse. Populi studia conciliabantur nomenclatione, blanditia, assiduitate, et benignitate. Nomenclatione, ut homines nosset candidatus, et suo quemque salutaret nomine; quem in finem et servos nomenclatores habebat. Blanditia in eo consistebat, ut et frons et vultus candidati, et sermo ad eorum, quoscunque conveniret, sensum et voluntatem commutaretur. Quod etsi vitiosum est, et turpe in cetera vita, tamen in petitione necessarium habebatur. Itaque L. Crassum legimus, cum peteret magistratus, dimittere a se Scaevolam solitum, cum ei ita diceret, velle se ineptum esse; id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Assiduitatis erat, non solum esse Romae, atque in foro, sed et in conciliabulis Italiae, in quibus cives negotiandi causa versari solebant: assidue petere, saeqe eosdem appellare, non committere, ut quisquam se contemptum queri posset. Benignitas denique posita fuit in conciliando populo, congiariis dandis, prandiis praebendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis, et pecuniis dividendis. Ex his rebus priora fere omnia extra poenae metum sunt, postremum, nempe divisio pecuniarum, suffragiorumque emptio, Lege vindicantur. Leges autem de am- 3
bitu multae, fuerunt latae, quas omnes diligenter enumeravit Sigonius (2): Postrema Julia fuit, seu a C. Julio Caesare, seu ab Octavio Augusto lata; utrumque

Cic. pro Murao Horat. 1. Epist. 6. Donat. in phorm.

Cic. 1. de orat.

Dion. lib. 39. p 20.

(2) Legum, quae ad ambitus crimen referuntur exactissimam descriptionem exhibet quoque Jos. Gabaleo Comes Sarmatorius in speciali Dissertatione ad L. Jul. *de ambitu* quae extrat apud Felleberg. *Jurisp. antiq. Tom.* 1.

enim de ambitu tulisse legimus. Lata autem in eos, qui non palam, sed clam corruptis sive per se, sive per adstipulatores suffragiis, aut conducta turba honores ambissent. Et valde quidem necessario lata; quoniam ut Varro Caesari *coaevus* scripsit, tanta invaserat ea tempestate honorum cupiditas plerisque, ut vel coelum ruere, dummodo Magistratum adipiscerentur, exoptarent. Verum eadem Lex, postquam comitiorum potestas a populo ad Senatum, a Senatu ad Principem esset translata in urbe cessavit, ut Modestinus testatur in *L. un. D. h. tit.* Quod quanquam ad Tiberii principatum nonnulli referunt, idcirco, quod Tacitus scribat, sub eo *e campo comitia ad patres translata esse*, aliquanto tamen serius factum autumo, ut ambitus Lex cessaret. Quippe, cum Traianus Plinio teste, eandem Legem denuo sanciverit: *Sumtus candidatorum*, inquit, *foedos illos, et infames ambitus Lege restrinxit* (3). Sane, ex quo Magistratuum creandorum curam solus Princeps exercuit, eo tandem deventum est, ut non solum impune esset, pretio tentasse suffragia eorum, qui circa latus Principis degunt; sed et his, si quid promissum esset, ultro condictio certi ex suffragio daretur, *L. un. C. de cond. cert. et suffrag.*

Var. de vit. pop. rom.

Tacit. 1. annal.

Sed videamus, an restituatur Lex Julia, aut per *L. pen. C. Si cert. pet.*, aut per *Nov.* 8. *et* 161. Per *L. pen.* ambitus crimen restitui, non est verissimile, nihil enim attinuisset *L. un. C. de cond. cert. ex suffr.*

4

(3) Imo L. Julia *de ambitu* ex eo tempore desiit observari, quo Magistratuum creationem ad se traxerunt Principes. Cum enim Tiberius adempta Populo Comitia in Curiam transtulisset, ab ille inde tempore sine rapulsa et ambitu designabantur, quos commendabat Candidati. Nec igitur ubi prensationes pristinae cessabant, opus amplius erat legibus *de ambitu* olim latis. Ac quamquam sub insequentibus Impp., quorum aliqui Populum liberatis imagine ludentes ipsi comitiorum ius ex parte restituebant, ambitus memoria recurrit, nec non constitutiones quaedam de ambitu emissae leguntur superioribus rogationibus conformes, cuiusmodi fuit Traiani Lex, quam Auctor ex Plinio memorat, quaque sumtus candidatorum foedos et immanes restrinxit; non tamen est ut priscarum legum auctoritatem adhuc illo tempore viguisse inde inferamus. Vid. Sarmat. *in cit. Dissert. Cap.* 7. §. *ult.*

proximo loco atque titulo, inter constitutiones Imperatorias recenseri, siquidem ea per *d. L. pen.* fuisset sublata. Sensus aetem *d. L. pen.* non alius, nisi hic est: collectarium, qui honoris pretium dederit ambienti, una eum Praeside in exilium mitti; mitti autem in exilium Praesidem non quod ambierit, sed quod pecunia collectarii Praeses factus, se et honorem suum quodammodo collectario mancipaverit (4). Quod vero ad *Nov.* 8. attinet, difficile dictu est, ut non videatur Justinianus ambitus Lege denuo sanxisse. Etenim capite primo vetat candidatos quidquam pro administratione dare, aut promittere. Capite septimo iurare eosdem iubet, nihil se vel dedisse vel daturos esse. Capite octavo §. 1. poenam sancit, ut si contra factum fuerit, et confiscationem, et exilium sustineant, et Dio. lib. 54.
in corpus verba atque supplicium. Severius ergo longe Justinianus, quam Octavius, qui Dione teste, eos qui largitionibus magistratum petiissent, quinquennio vacare iussit. Timidiores tamen in hac sententia defendenda reddere nos posset doctissimus Novellarum interpres Cuiacius, existimans Praesides, qui pretium pro admistratione dederunt, non aliter teneri, nisi et in provincia sordide versati sint. Sed cum

---

(4) *Si qui collectarius honoris pretium dederit ambientis: exilii poena cum ipso Iudice plectetur*, sunt verba *cit. L. pen. C. si cert. pet.* Fuit scilicet tempus, quo Nummularii, Collectarii Stationarii similiaque officia, vel ipsi Provincias regerent utpote pecuniis praevalentes; vel saltem nisi ipsi Provincias regerent, per alios regerent, vel venumdatis adminstrationibus, quas ipsi comparassent, vel honoris pretio ambieutibus et empturis dato. Horum quoque mentionem facit Amuniauus Marcellius *lib.* 30. *Cap.* 9. referens post Iuliauum soffragierum nundinationis usum recruduisse sub Valentiniano, sed mox repressum: *Scrupulosum in deferendis potestatibus, celsis nec imperante eo Provinciam nammularius rexit, aut admiuistratio venumdata, nisi inter initia, ut solent occupationis, vel impune quaedam scelesta committi.* Quis itaque in dubium revocare poterit, quin *cit. L. pen.* ad eas referenda sit, quibus suffragiorum nundinatio fait coercita? Verum de eo ambitus genere, quod, succedente tempore sub Impp. inolevit, nec non de ratione, qua sublatum interdum recruduit, et restitutum fuit posthea repressum consulendus prae ceteris saepe laudat. Gothofr. in *Com* ad L. 1. *Cod. Theod.* h. t.

Cuiacio contextus verborum adversetur, non est quod eius auctoritate deterreamur. Verba haec sunt, *d. cap.* 8. §. 1. *Si quis autem praeter hoc aliquid egerit, et donec in administratione est iudex, furti reus adpareat, et probetur aut aurum dans, ut accipiat administrationem, aut accipiens ex administratione, (utrumqu enim similiter noxium est) sciat quia et confiscationem, et exilium sustinebit, et in corpus verbera atque supplicium.* In hoc contextu, cum Iustinianus disiunctiva oratione usus sit, *aut aurum dans, aut accipiens*; non video qua ratione ea coniungenda probent Cuiacius. Fateor, saepe oratio disiuncta pro coniuncta accipitur, *L. saepe de V. S.*, sed quo minus id fiat praesenti loco vetat subiecta ratio, *utrumque enim similiter noxium est*; ubi *utrumque* pro *alterutro* positum est. In Graeco enim habetur, alterutrum enim aeque noxium est, seu ad reatum sufficit. Concludamus igitur et ambitus legem hac *Nov.* restitui, et condictionem certi ex suffragio tolli. Quinimo et ante *Nov.* 8. constitutione *ult. C. ad L. Jul. repert.* restitutum ambitus iudicium dixeris: vetat enim similiter candidatos aliquid pro administratione dare, et insiurandum eo nomine exigit, licet non exprimat satis, quid fieri velit, si contra factum fuerit (5).

Utcunque sit, seu restituta sit Lex ambitus, seu
5 contra res se habeat, non tamen prorsus sub Caesaribus exoleverat huius criminis accusatio. Nam si quis nova vectigalia instituisset, si reus vel accusator domum iudicis ingressus fuisset, ambitus accusari potuit, *L. un. D. h. tit.* In primis vero in municipiis locum habuit, si quis honorem municipalem, aut sacerdotium clam corruptis suffragiis ambisset, *d. L. un.* Qui enim palam obtulerat, vel donaverat reip. ob honorem decretum, vel decernendum, non teneba-

---

(5) Satis in *cit. Constit.* exprimunt Impp. quid fieri velint si contra factum fuerit. Proviolato enim iureiurando tam per ambitus, quam per repetundarum crimen irrogant quadrupli poenam: *quadrupli poena eo qui convictus fuerit modis omnibus feriendo.*

tur, *L.* 1. §. 1. *D. de pollicit. L. hoc iure* 19. *D. de donat.* Praeterea ex *L. un. C. h. tit.* tenetur, qui principatum, vel numeratum, vel commentariensis gradum, vel alia officia repetere ausus fuerit, ante redditam rationem prioris administrationis, *L. si aliquid* 12. *C. de suscept. et arcar.* (6). His adiicere possumus Episcopum, qui data pecunia sacerdotium obtinuit; quem Impp. Leo et Anthemius voluerunt ad instar publici criminis et laesae maiestatis reum fieri *L. si quemquam* 31. *C. de epis. et cler.* (7).

Symm. 2. op. 27.

(6) Tres in Cod. *Theod.* de non repetendis seu iterandis Officiis extant Constitutiones, scilicet L. 2. 5., et 4. h. t. Harum postrema ceteris latius multo porrigitur, ad *Dignitates* scilicet *spectabiles et clarissimos* = *Si quis proconsularem, aut vicariam potestatem, vel consularitatis fasces, aut vexilla praesidalia, atque in discussionibus comitivas, vel officia Principatus, contra definitionem nostram iterare tentaverit, fisco, omne eius patrimonium sociari decernimus.* Equidem apud Romanos post expulsos Reges invaluerat opinio *mora potestatem corrupi*, ut inquit Florus *lib.* 1. *cap.* 6 Hinc illud Mamerci apud Livium *lib.* 4. *cap.* 24. *maximam fore libertatis custodiam, si magna imperia diuturna non essent et temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset.* Vid. eruditissimum Gothofr. *Comm. ad cit.* L. L. Verum si Partium Imperii, quae *potentiales* vocantur, exercitium intra certos limites lata Reipublicae Lege contineatur, si rerum summa Illi sit demandata, quem cognita virtus extulit, et Populi vota probarunt, illud unice superest, ut cum Plinio Te, Deus optime maxime, precemur, ut beneficiis tuis faveas, tantisque muneribus addas perpetuitatem: *Non te distringimus votis: non enim pacem, non concordiam, non securitatem non opes oramus, non honores: simplex cunctaque ista complexum unum omnium votum est*, SALUS PRINCIPIS. Plin. *in Paneg. Traian. art.*

(7) Huic crimini illud adfine est, quod in iure canonico *simonia* appellatur, et ab iis committitur qui res spirituales, vel quasi commercio hominum exemptas audent venales habere. Egregie hac de re Gregorius M. *lib.* 7. *Ep.* 114: *Quis veneretur, quod venditur aut quis non vile putet quod emitur?* Hinc ex simonia, tamquam ex infecto fonte innumera propemodum, et ingentia mala in Ecclesiae agrum redundant. *Ac ea inter illud quidem summum est, atque exitialissimum*, sunt verba cl. Renazzii in *op. cit. lib.* 4. *cap.* 7. §. 1., *quod a sacris muneribus, ac ministeriis ii procul arceantur, qui ab urbano, aulicoque strepitu extorres necessariis doctrinae, gravitatis, vitaeque sanctimoniae ornamentis splendent; contra vero ad officia obrepant, dignitatesque ecclesiasticas qui omnium fere virtutum expertes audacia pollent potentium virorum patrocinio fruuntur, divitiisque affluunt. Ex quo fit, ut Christi Grex pessimis Pastoribus regendus tradatur, qui nec exemplo nec doctrina, nec animi robore ovibus suis prodesse, easque tueri possint.*

CAPUT II.

De Poena.

1. *Quae poena ambitus Romae? quae in municipiis?*
2. *Quae iudicia concurrant?*
3. *De usu, et quam necessarium hanc Legem renovari.*

Poena Legis Juliae deportatio fuisse videtur, ut innuit *L. un. C. h. tit.* (1); ante Legem Juliam mors, ut scribit Polybius *Lib.* VI., quod nisi de morte civili intelligas, non satis concoquere possis (2). In municipiis poena fuit centum aureorum cum infamia: quae poena fisco inferebatur (3). Damnatus autem hac Lege, si alium convicisset, in integrum restituebatur, non tamen pecuniam recipiebat. Eadem poe-

---

(1) Haud pauca numero fuisse Legis Juliae *de ambitu* capita suspicatur laud. Sarmator. *in cit. Dissert. Cap.* 7. §. 2. Tria vero eruit Potissimum idem Scriptor. Primum est, ut illi, qui largitionibus Magistratus ambiissent, quinquennium ab iis arceantur. Vid. Dion. Cass. *lib.* 44. n.361. Hoc. autem capite mitigata est Legis Calpurniae sanctio, quae ambitus convictis Senatui, et honoribus in perpetuum interdicebat. L. un. C. h. T., quam hic Auctor memorat, conflata reperitur ex L. 1 et 2. *Cod. Theod. eod. tit.*, uti prae ceteris observavit Gothofr. in *Com.* ad *cit.* L. L. Ibi autem verba *ad instar Legis Julia ambitus* non extant. Imo ea ratione scriptae memoratae constitutiones deprehenduntur ut statuta deportationis poena ab ipsis Constitutionum Auctoribus prorsus proficisci videatur. Alterum L. Juliae Caput similiter e Dione *lib* 55. *n.* 375 innotescit, *ut qui petituri essent magistratum, certam pecuniae summam, pignoris loco antea darent quam amitterent, si in petendo denuo quicquam largiti fuissent.* Paulo diversam ab hac Candidatorum largitiones inhibendi rationem iniisse Traianum tradit Plin. *lib.* VI *Ep.* 19 Tertium caput e Modestini *lib. de poen.* in Digesta transcriptum est. L. § 2. *un.* h. *t.* = *Ut illa lege damnatus si alios convicerit, in intgrum restituatur. non tamen pecuniam recipiat.* Vid de hoc delationis praemio Cuiac. *lib.* 7. *Observ. Cap.* 28.

(2) *Sed apud Carthaginenses dona largiter dantes impetrant Magistratus. Sed apud Romanos idem faciens morte plectitur,* sunt verba Polybii in *cit. Cap.* 54., sed quae lex mortis supplicium sanxerit, ipse non indicat.

(3) Scilicet SCto ad legem Juliam de ambitu condito tribuenda poena est centum aureorum cum infamia. Vid. L. *un.* §. 1. D. h. t.

na locum habet, si nova vectigalia instituta sint(4), aut litigator iudici domum ingressus fuerit, *L. un. D. h. tit.*(5). Quod de restitutione in integrum dicitur, id ex veteri lege translatum videtur: quippe Ciceroni quoque memoratum *pro Cluent. Quapropter*, inquit, *hoc Bulbi iudicium non plus obesse huic causae debet, quam illa quae commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia P. Popilii et T. Guttae, qui causam de ambitu dixerunt, qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati; quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quod planum fecerint, illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse, sed quod iudicibus probarint, quod in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad praemia legis venire oportere*. Hactenus Cicero. Gravius agitur cum candidatus ex *d. Nov.* 8. *cap*: 8., ex qua rei confiscationem, exilium, verbera, aut eiusdem generis alia supplicia patiuntur, Gravius etiam ex *d. L. un. C. h. tit.*, cuius poena deportartio. Gravius denique cum Episcopo agitur, qui et sacerdotio privatur, et perpetua notatur infamia. Pecuniae vero ab eo datae ei Ecclesiae vindicantur, cuius sacerdotium turpiter ambierat. *d. L.* 31. *C. de episc. et cler.*, *Nov.* 123. *cap.* 2. §. 1.

Concurrit cum hac accusatione accusatio Legis Ju- 2
liae de vi adversus eum qui turbam suffragiorum causam conduxcrit, coegerit, *Paul* v. *Sent.* xxx. (6).

(4) Ex eodem SCto hoc crimen ipsa poena coercetur. Vid. *cit. L. un.* §. Erat id alias Leg. Jul. *de vi publ.* interdictum, ut Paulus testatur iu L. 12. *ad L. Jul. de vi publ.*

(5) Fuit quoque Legis iudiciariae caput, quo poena in ambitum statuta ad Iudicum corruptores porrigebatur = *Et si quis reus, vel accusator domum iudicis ingrediatur, per legem Juliam iudiciariam in legem ambitus committit, i. e. aureorum centum fisco inferre iubetur.* Ita Modestinus in *cit. L. un.* §. *ult.* h. t. Cl Hoffmannus in *Hist. iur. part.* 1. dubitat num verba illa *idest aureorum centum etc.* Modestinus addiderit, et negat andem ex Leg. Jul. iudiciaria esse. Hoc Caput legis iudiciariae optime illustravit Cuiacius in *op. cit. lib.* 6. *cap.* 34.

(6) Verba Pauli in c. l. ex Senatusconsulto Legi Juliae de ambitu adiecto esse existimat Sarmator in *laud. diss. Cap.* 7. §. 3. Ve-

Accusatio maiestatis, adversus eum qui nova vectigalia instituit; hoc enim solius Principis esse videtur, *L.* 1. 3. 4. *C. vectig. nov. instit. non pos.*, *L. vectigalia* 10. *D. de public. et victig.* (7), quare et perpetuum exilium reis infligitur, *d. L.* 4. Accusatio repetundarum, falsi, caedis, actio de calumniatoribus adversus eum qui iudicem corrupit, *L. ul. C. ad L. Jul. repet. L.* 1. §. *sed et si quis D. ad L Corn. de fals.*, *L.* 3. §. *item cuius familia D. ad L. Corn. de sicar.*, *J.* 1. *et seqq. D. de calumn.*

3 Usum quod attinet, is hodie exiguus, ac pene nullus est; neque munus tam vile atque abiectum, quod non si lucri modo spem prae se ferat, pretio aut pactione aliqua redimatur. Gravissima profecto reip. pestis: qua in dies magis magisque invalescente, quod Jugurtha quondam de Roma, id idem de nostris dicere possis: *O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit!* Experimur enim eos, qui emere potestatem aliquam, eandem ne pretium perierit, sordide vendere; ut plane optandus nobis sit Severus aliquis, qui illud laude dignissimum lucripetis istis inculcet: *Non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, punire non possim. Erubesco enim punire hominem, qui emit et vendit.* Polybius inter causas victae Carthaginis et hanc refert, quod apud Carthaginenses dignitates, et honores palam largitionibus redimerentur, cum id Romae crimen esset capitale. Nec potuisse aliter fieri, quin cum apud duos hos populos, contraria virtuti proposita essent praemia, viis quoque contrariis ad honores grassarentur. Eandem nundinationem Galliae pestem saepe et agnoscit, et

---

rum Paganinus Gandentius litterarum elegantia, et Iuris scientia conspicuus in *iurid. expos. lib.* 1. *Cap.* 33. Verba Pauli non ad Leg. Jul. *de ambitu*, sed ad alteram quae est *de vi publica*, referri debere contendit, quae videtur quoque fuisse sententia Cuiacii in *not. ad ips. loc.*

(7) Ex Legibus hic ab Auctore memoratis illud quidem sperts eruitur, ut solius Principis sit nova vectigalia instituere, nulla vero in iisdem legibus maiestaits accusationis fit mentio adversus eum qui nova vectigalia instituit.

deplorat Thuanus. Nam cum in bene constituta rep. secundum Platonem honores et imperia ita distribuenda sint, ut prima et maxima quaeque tribuantur virtuti; secunda corporis bonis, tertia pecuniis: hi converso ordine prima pecuniis, postrema virtuti tribuunt. Qua re fit, ut non virtuti, sed solis opibus studeant cives nec tam boni et fortes, quam opulenti haberi velint. Captant testamenta, grassantur ferro, miscent venena, nec ullum tantum flagitium cogitari potest, quod non cum pretio videatur honestum. Haec si quis orator facunda et copiosa oratione persequeretur, gemitum fortasse populo excuteret, a proposito tamen non dimoveret; planeque experiretur verissimum esse illud Plauti: Plato 5. de legibus

Spectavi ego pridem comicos ad istum modum
Sapienter dicta dicere, atque iis plaudier,
Cum istos sapientes mores monstrabant poplo:
Sed cum inde suam quisque ibant diversi domum,
Nullus erat illo pacto ut illi iusserant (8).

---

(8) Omnem autem civitatem felicem merito praedicamus, in qua usu veniunt, quae Romae quondam Poeta voverat:
Crescite virtutes, foecundaque floreat aetas!
Ingeniis pateat campus, certusque merenti
Stet favor. Ornetur propriis industria donis.
Surgite sopitae, quas obruit ambitus, artes.

TIT. XII.

DE

LEGE FABIA DE PLAGIARIIS

CAPUT I.

Quid Plagium.

1. *Leges de plagio latae.*
2. *Quid plagium ? qui plagiarii?*
3. *An plagiarii, qui vim faciunt?*
4. *An plagiarius, cuius ope consilio factum est?*
5. *Quando cessat hoc crimen?*
6. *Cur plagiarius, qui fugam servi sui vendidit?*

De plagio et Cornelia, et Fabia Lex lata fuit. Cor-
1 neliae meminit Apuleius VIII. *Metamorph.*, *Crimen*, inquit, *Corneliae legis incurram, si civem Romanum pro servo vendidero*. Ubi per Corneliam neque illam, quae de sicariis, neque quae de falsis; sed quae de plagio lata est, necessario intelligimus; quoniam venditio civis Romani plagium est, *L. ad mutandum* 12. *C. de igen. man.*, *L.* 2. *C. ub. de crim. ag. oport.* Fabiae miminit Cicero *pro S. Rosc. Amer. De servis*, inquit, *alienis contra Legem Fabiam retentis plura dicenda sunt*. Haec sola in libris nostris refertur(1)

---

(1) Huius legis duo fuisse capita perspicuus testis est Ulpian. *Collat. Leg. mosaic.* etc. *Tit.* 14. §. 3. = *Lege autem Fabia tenetur qui civem romanum eundemque, qui in Italia liberatus sit, celaverit, vinxerit, vinctumque habuerit, vendiderit, emerit quive in eam rem socius fuerit; cui capite primo eiusdem legis poena iniungitur. Si Servus, qui sciente domino fecerit, dominus eius sestertiis quinquaginta millibus eodem capite punietur. Eiusdem legis capite secundo tenetur qui alieno servo persuaserit, ut dominum fugiat, quive alienum servum invito domino celaverit, vendiderit, emerit, dolo malo, quive in ea re socius fuerit: iubeturque populo sestertium quinquaginta millia dare.*

Quantum ad nominis *etymon* attinet, dictum est 2
plagium, iuxta Isidorum *apo toy plagioy*, vel *plagios* Alc. 1. pa-
quod non solum transverse seu oblique, sed et dolose rerg. 47.
sonat: Inde plagiarii, qui dolose homines alienos supprimunt: ipsumque plagium nihil aliud, quam fraudulenta suppressio liberi hominis, vel servi alieni. Eosdem veteribus lavernas dictos Cuiacius notat; Cuiac in pa-
quod si verum est, necesse erit, id verbum et gene- rat Cod.
ris, et speciei esse. Nam alioqui Festus generaliter fures laverniones dictos testatur, quod sub tutela Deae Lavernae essent, in cuius luco obscuro praedam dividere solebant. Ceterum supprimitur liber homo, cum sine vi dolo malo abducitur, proque servo venditur, habetur. Servus quoque, cum sine vi abducitur, cum ei fuga persuadetur, aut fugitivus celatur, *L.* 1. 3. 4. 5. 6. §. *ult. D. h. tit*, *L.* 1. 2. 5. 9. *pen.*
C. eod. Quod dicimus *sine vi*, id cum nominis nota- 3
tio, tum Antonini constitutio suggerit, qui in *L.* 1. *C. h. tit.* rescripsit, si per violentiam mancipium ereptum fuerit, accusationem Legis Iuliae de vi intendendam esse. Habet igitur plagium cum furto hoc commune, ut fiat sine vi, clam, et obscure: nec tamen propterea, quisquis furti tenetur, is idem plagiarius, *L. pen. D. h. tit.* Quippe, qui vi rapit servum alienum, etiam furti tenetur, *L.* 1. *D. de vi bon. rapt.*: at plagiarius, ut modo dictum, non est. Et qui in ipso servi furto deprehensus est, furti quidem tenetur, plagii non tenetur. Hoc amplius furtum committit; qui servum suum pignori datum creditori subripit, plagium non committit. Denique 4
furti tenetur, cuius ope, consilio furtum factum est, plagi non aeque. Nec adversatur, quod qui plagiario in qua re socius est, et ipse plagiarius sit, *L. pen.* §. *ult. D. h. tit.* Socium enim intelligere debemus, non qui consilium dumtaxat dedit, aut scalas forte commodavit, sed qui societatem sceleris contraxit, et in ipsa suppressione socius fuerit. Accursius adfert et hanc differentiam, quod qui servo fugam persuasit, fur sit, non tamen plagiarius. Verum id falsum esse ex *d. L. pen.* adparet, ubi nominatim Callistratus do-

set, plagiarium esse qui servo alieno persuasit, ut a domino fugiat. Dices; Atqui persuasio consilium est: Sufficit ergo consilium ad accusationem. Respondeo, sufficit si servo persuaseris: non si persuaseris
5 tertio. Diximus *dolo malo*; hoc enim cum omnibus criminibus capitalibus commune est, ut dolo non culpa admittantur: tum in specie de plagio responsum est. Itaque plagiarius non est, qui servum alienum bona fide possedit, *L.* 3. *D. h. tit.*: qui suos servos, vel liberos iusta ratione ductus existimavit, *L. plagi* 14. *C. h. tit.*, *L.* 5. *D. h. tit.*, apud quem fugitivus operas suas ut pasceretur locavit, *L. pen.* §. 1. *D. eod.* Sed et qui ancillam alienam meretricem libidinis causa suppressit, tametsi dolo non caret, quia tamen intervertendi animum non habet, plagi accusari nequit. *L. verum est* 39. *D. de furt.*

6 Porro praeter eos, qui supra enumerati sunt, ex Senatusconsulto in Fabiam Legem ille quoque incidit, qui fugam servi sui vendidit, *L.* 2. §. 3. *D. h. tit. L.* 6. *C. eod.*, *L.* 5. *in fin. C. de serv. fugit.* Hic de ratione Senatusconsulti dubitatur; qui minus enim liceat domino servum qui in fuga est, vendere, quam eum, qui domi, aut ruri quiescit? Graeci hanc adferunt rationem: ne per caussam venditionis plagiarii, redemptis a domino servis, eludant plagii publicum crimen, in fraudem reipublicae. Alii istam, ut a fuga servi deterrantur, si nec recipi se posse a quoqam, vel celari impune intellexerint, nec adquiri alteri titulo, vel auctoritate iusta, *L.* 12. *C. de agric. et cens. L.* 6. *C. de serv. fugit.* Alii utraque reiecta praeferunt hanc; ne fugitivi, qui aliquando etiam bellum intulere reipublicae, eludant poenam fugae; quippe, quam nec venditor, qui dominus esset desiit, exacturus est, nec emptor, adversus quem non deliquit servus fugiendo. Nobis vero melius videtur universas has rationes coniugere: ut quae seiunctae forte non sufficerent, coniunctae satis momenti ad eliciendum Senatusconsultum habuisse videantur.

CAPUT II.

De Poena.

1. *Poena plagii mors: et recte.* 2. *Restituitur vera lectio L. ult. C. h. tit.* 3 *Quae iudicia concurrant!*

Poena olim pecuniaria fuit, sed ea exolescente, pro 1
delicti modo animadverti coepit; et plerumque qui- Clar. §. fin.
dem in metallum plagiarii dabantur, *L. ult. D. h.* quaest. 68. n.
tit. (1). Ex constitutione vero Diocletiani, nec non 31.
Constantini ultimo supplicio adficiuntur, *L. 7. et ult. C. h. tit.* (2). Quae sane constitutio laudanda, quoniam iuri divino consentanea est. Generaliter enim ius divinum, eum, qui animam, id est hominem suppresserit, morte puniri praecepit. *Deut.* 24. *v.* 7. *Exod.* Menoch l.
21. *v.* 16. Nec adversatur quod scriptum est *Deut.* 23. arb. 586. n.
v. 15. *Ne traditio servum domino suo, qui confugiens* 6.
ad te eripuerit se a domino suo. Tecum maneto in medio tui, in loco, quem elegerit, in aliqua portarum tuarum, ubi bonum videbitur ei; ne opprimito eum. Est enim plusquam manifestum, hunc locum non impunitatem servorum, alienorum suppressoribus largiri, sed vetare duntaxat, servum alienum, qui saevitiam domini fugit, domino prodi, aut ad poenam innocentem tradi. Eodemque respicere quodammodo videtur, quod *Prov.* 30. *v.* 10. dicitur: *Ne insimules servum apud dominum suum, ne maledicat tibi, et reus peragaris.* Verum, cum constitutio-

---

(1) *Humiliores*, inquit Paulus *sent. lib.* V. *tit.* 3. *aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur: honestores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur. Si servus, sciente domino, alienum servum subtraxerit, vendiderit, eclaverit, in ipsum dominum animadvertitur; quod si domino ignorante, id commiserit, in metallum datur.*

(2) Scilicet Diocletianus in plagiarios ultimum irrogavit supplicium eo casu, quo ex urbe servi, vel ingenui adsportantur, cum hunc tantum exprimat *cit.* L. 7.

nem Constantini laudeverimus, videndum, an is satis sibi constet in *d. L. ult. C. h. tit.* Cum enim initio
2 sanxissent metalli poena teneantur plagiarii, fine legis gladio eosdem consumi iubet. Hunc nodum ut tollat Alciatus, priorem constitutionis partem accipit de illis plagiariis, qui ius civitatis Romanae habent; posteriorem de iis, qui cives non erant. Sed nullo auctore, et perspicacior longe hac parte Duarenus fuit; qui ex *L. un. Cod. Theod. ad L. Fab. de plag.* animadvertit in *d. L. ult.* non *teneantur*, sed *tenebantur* legendum esse. Quo modo si legamus, recte sibi constabit Constantinus (3).

[1] Alc. 1. pareg. 23.

[2] Duar. 2. disp. univ. 20.

3 Concurrit cum hac accusatione vindicatio, ad exhibendum actio, furti, servi corrupti, accusatio alia non concurrit. Et quidem qui de proprietate obtinuit, etiam crimen exequi potest; at si de proprietate victus sis, frustra an criminis executionem descendas, cum victoria iudicio civili parta amoveat a reo criminis infamiam, *L.* 1. 2. 8. *h. tit.* Illud quoque notandum, quod exemplo Legis Aquiliae, su is, propter quem quis in Fabiam commisit, descesserit, adhuc accusatio institui potest, *L.* 3. *illud D. h. tit.* (4).

---

(3) De Filiorum plagiariis tantum haec Constantini M. constitutio est, qui hacteuus eodem suppplicii genere, quo ceteri plagiarii, neque maiore, *tenebantur*. Igitur Constantinus eorum supplicium exacerbatum seu auctum h. L. ivit. quod et initium legis et ultima eiusdem sententia satis evincunt, et ostendit omnino vocula adversativa *tamen*. Plagiariorum equidem facinus magnum est, sed maximum eorum, qui filios Parentibus subducunt. *Parentibus* enim *venditi aut plagiati non levius esse potest, quam si homicidium fuissent admissum*. Ita in *Cod. Visigot. lib.* 7. *Tit.* 3. *de usuro et plagiat.* Consul. Gothofr. ad L. *un. Cod. Theod.* h. t.

(4) Referunt huc nonnulli *plagium litterarium*, de quo vidend Duarenus in *Ep ad Franciscum Balduinum*, quae iscribitur *de plagiariis et scriptorum alienorum compilatoribus*. Recte monet Plinius in *praefat. Histor natur.* benignum esse et plenum ingenui putoris fateri per quos profeceris; contra obnoxii esse animi deprehendi in furto male, quam furtum reddere.

INDEX

TIT. V.

AD LEG. CORNEL. DE SICAR. ET VENEFIC.

CAP. I.

CAP II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP V.

CAP. VI.

CAP. VII.

TIT. VI.

DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIS

CAP. I.

CAP. II.

TIT. VII.

DE LEG. CORNEL. DE FALSIS ET DE SCTO LIBONIANO

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

CAP. VII.

TIT. VIII.

DE LEG. IUL. REPETUNDARUM

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

TIT. IX.

DE LEG. JUL. DE ANNONA

CAP. I.

CAP. II.

TIT. X.

DE LEG JUL. PECULATUS ET DE SACRILEGIIS, ET RESIDUIS

CAP. I.

CAP. II.

CAP. III.

CAP. IV.

CAP. V.

CAP. VI.

TIT. XI

DE LEG. JUL. AMBITUS

CAP. I.

CAP. II.

TIT. XII.

DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS

CAP. I.

CAP. II.

FINIS.